

КТ

5/ ^{сеп.} 83

Kommunistisk Tidsskrift
Udgivet af Kommunistisk Arbejderparti

Arbejderbevægelsens
Bibliotek og Arkiv

ЦИЯ
ЕНА
СКОГО
ЛИЗМА
ОМОЙ !

Tema:
SOVJET
UDE OG
HJEMME

- Demokratiske rettigheder og opposition
- Myten om ligestilling
- Sovjet og den 3. verden

Pris 15,00 kr.

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv

3260882502

KT

redigeres af et kollektiv.
Ansvarshavende redaktør
er Fleming Colstrup.
Udgives af Kommunistisk
Arbejderparti,
Studiestræde 24,
1455 København K.

Tlf. 01-15 21 33,
svarer på alle hverdage
fra kl. 13-16.

KT trykkes på Eksskolen.
Udkommer 8-10 gange
årligt. Pris i lessalg
kr. 15,-.

Abonnement
nr. 6-9 kr. 60,-
Indsæt

beløbet på giro
7 08 94 65, KT
Studiestræde 24, 1455 K.
Angiv de ønskede numre
under »meddelelser til
modtageren«.

KAP

Kommunistisk
Arbejderparti,
Studiestræde 24,
1455 København K.
Tlf. 01-15 21 33, svarer
alle hverdage fra 13-16.
KAP-Århus,
Røllikevej 19
8240 Risskov.
Tlf. 06-17 32 80.
Partiets øvrige lokalafde-
linger kan kontaktes via
kontoret i København.

»Den Røde Tråd«

Udkommer ca. 1 gang om
måneden med nyheder
om KAPs arbejde. Du kan
abonnere på »Tråden«
ved at indsende et beløb
på giro 3 25 83 27,
KAP, Studiestræde 24,
1455 K. Husk at skrive
»Den Røde Tråd« i
rubrikken med »medde-
lelser til modtageren«.
Pris kr. 30,- pr. halvår.

KT

I SEPTEMBER 83

- Nogle tanker om KAPs fremtid — Benito Scocozza
skriver om den kommende tids opgaver og har givet
lederen undertitlen: Et opgør med tendensen til
teoriløshed side 4

Tema: Sovjet ude og hjemme

Vi fortsætter med at lægge brikker til et billede af det
sovjetiske samfund. Denne gang skriver Lars Thorsen
om Demokratiske rettigheder og opposition i Sovjet side 7

Og Inge-Berete Moltke om kvindens stilling i Sovjet:
Myten om ligestilling side 19

Og så bringer vi anden halvdel af Anette Warrings
artikel om Sovjets udenrigspolitik. Vi startede i sidste
nummer med en gennemgang af Sovjets udenrigspolitik
fra 1917 til 1960. Denne gang er temaet: Sovjet og den
3. verden. — Et forsøg på at trække konturerne op af
Sovjets aktuelle ageren rundt om i verden side 25

- Frigørelse fra dollaren er vigtig også for Danmark —
Sven Aage Madsen skriver om perspektiverne efter
forårets store topmøde i Williamsburg side 45
- På vej mod arbejdsfordelingssamfundet? — Michael
Dam om den seneste tids debat om nedsat arbejdstid,
uden lønkomensation side 48
- Det sande og det skønne — Om hvorfor Fredens Port
er et progressivt kunstværk, der har fuldført sin
mission når beboerne tager sig sammen til at lægge
en stang dynamit under den side 50
- Debat: Kritisér den politiske økonomi side 54
- Alfa Foto i september side 56

Skal dette nummer af KT være det sidste?

Nej, vi tænker ikke på at nedlægge tidsskriftet. Tværtimod, så
håber vi på at det fremover vil udkomme lidt hyppigere. Men for en
stor del af vore abonnenter vil dette nummer være det sidste —
medmindre Du bruger det girokort, der kommer sammen med dette
nummer.

Og nu vi er ved det: Er Du sikker på, at der ikke er andre i
bekendtskabskredsen, som ville have gavn af at løse KT fast? Der
er plads til mange flere navne i abonnementskartoteket.

Solidaritet med Afghanistan

KAP arbejder på at få genoplivet det organiserede solidaritetsarbejde med det kæmpende afghanske folk.

Selve arbejdet skal Du nok komme til at høre nærmere om når det går igang. Og situationen i Afghanistan og baggrunden for de aktuelle begivenheder bliver tema i næste nummer af KT.

Men vi vil meget gerne allerede nu i kontakt med folk, som vil give en hånd med i arbejdet. Har Du lyst til at yde en indsats så ring eller skriv til kontoret i Studiestræde.

Nyt oplag af »Marxismen og reformismen«

Så er der igen mulighed for at anskaffe sig Benito Soccozas bog om »vejen til det socialdemokratiske samfund«.

Indsæt kr. 40,- på giro 7 08 9465 og notér navnet i rubrikken med meddelelser til modtageren.

Offentligt ansatte Serviceniveauets vogtere?

»Hvordan kan de offentligt ansatte og deres faglige organisationer sikre deres arbejdsforhold i 80'erne? Hvad skal der til for at det offentlige serviceniveau ikke daler yderligere?«

Det er nogle af de spørgsmål Klaus Wilman har sat sig for at besvare i en ny pjeces fra BK-forlag. Med baggrund i sit faglige arbejde i BUPL og Pædagogisk Kartel formulerer Klaus Wilman i forordet formålet med pjecen:

»Magtesløsheden og mismodet hos mange grupper af offentligt ansatte er udtalt, og egentlig faglig kamp for bedre arbejdsforhold har vist en

Norsk fremgang

KAPs norske søsterparti, AKP(ml), har budt sortseerne trods.

Selv om det også i Norge er ulvetider, så præsterede partiet en markant fremgang ved det nys overståede kommunevalg: Fra knap 17.000 stemmer ved sidste kommunevalg og godt 18.000 stemmer ved stortingsvalget i '81 nåede Rød Valgalliance denne gang op på knap 25.000 stemmer — eller en fremgang fra 0,8 til 1,2 pct. af stemmerne. I mandater betyder valgresultatet, at der nu er 35 røde kommunalbestyrelsesmedlemmer — heraf 2 i Oslo — og 5 amtsrådsmedlemmer.

Det flotte resultat er ikke kommet dumpende ned fra himlen. AKP(ml) og de partiløse, som man arbejder sammen med i Rød Valgalliance har gjort en kæmpe indsats i valgkampen — og de har ikke fået noget forærende. Valgkampen har i medierne fremstået som et valg mellem den siddende Højre-regering og Arbejderpartiet. Og selvom RV i forhold til det valg befinder sig på sidelinjen, så lykkedes det altså at trænge igennem med budskabet om et alternativ, som afviser forringelser og nedskæringer, uanset hvem der udskriver regningen.

Et stort til lykke til vore norske kammerater!

række begrænsninger, som må give anledning til overvejelser om vilkårene for offentligt ansattes faglige kamp, og om sammenhængene mellem denne kamp og befolkningens krav på et højere serviceniveau.

Denne pjeces giver sig ikke ud for at bidrage med nye analyser af krisepolitikken og samfundsudviklingen. Det er pjecens formål, at afdække nogle af de problemer krisepolitikken stiller os i, og give nogle bud på mulighederne for at skabe en samlet bevægelse mod nedskæringspolitikens vanvid og for de offentligt ansattes faglige kamp.

31 sider, pris kr. 20,-

Bestilles hos BK-forlag c/o Klaus Wilman, Anekæret 39, 3520 Farum.

KAPs 5. kongres

KAP afholder i begyndelsen af november sin 5. kongres. KT's faste læsere har i nr. 3 fra februar i år fået forslaget til nyt principgrundlag for partiet, som skal til behandling på kongressen. Hvis nye læsere har lyst til at stifte bekendtskab med forslaget, så ring eller skriv til kontoret i Studiestræde og få tilsendt et eksemplar. Ellers er der lejlighed til at holde sig orienteret om debatten gennem Røde Tråd — se nærmere på side 2.

For 15 år siden — 15.9.68 — stiftedes organisationen KFML — Kommunistisk Forbund Marxister-Leninister — med det erklærede formål at berede vejen for stiftelsen af et revolutionært kommunistisk parti.

I 1976 — d. 20. november — vurderede man at tiden var inde og KAP blev stiftet.

KAP fejrer med andre ord 15 års fødselsdag iår, omend navnet er skiftet. Alle nuværende og tidligere venner og medlemmer af partiet vil i den anledning få chancen for at mødes ved en mindre, absolut uhøjtidelig, men utvivlsomt nostalgisk, sammenkomst en dag i november. Nærmere besked følger.

Forsiden i dette nummer
Sovjetisk soldat i Prag '68

Nogle tanker om KAPs fremtid - Et opgør med tendensen til teoriløshed

DE FØLGENDE TANKER i denne *Leder* er en foreløbig sammenføjning af nogle overvejelser, som er opstået på baggrund af de senere års udvikling i såvel samfundet som inden for venstrefløjen og tildels også KAP.

Formålet med overvejelserne kan koncentreres i følgende paradoks: Som kap'ere bruger vi teorien, men tænker sjældent over, at vi bruger den. Derfor ender det nemt med, at vi ophører med at bruge teorien, netop fordi vi ikke tænker over den. Eftersom vi lever i en udpræget teorifjendtlig tid og i et land, hvis tænkningssmiljø traditionelt har været teoriløst, ligger det lige for, at vi handler og ræsonnerer ud fra overfladeerfaringer, ud fra umiddelbare oplevelser og ud fra en ubevidst åndelig dovenskab, ikke mindst når vi er stillet over for en massiv påvirkning, der trækker alle andre veje end marxismens.

Lad os tage de samfundsmæssige omstændigheder først. Her ser vi gennemslaget af teoriløshed for fuld udblæsning. Skridt for skridt er der sket en opløsning af den marxistiske bølge, som dens unoder ufortalt slog så meget igennem i begyndelsen af 70'erne, at Erhard Jacobsen følte sig foranlediget til at føre valgkamp imod den.

Opløsningen af den marxistiske bølge har mange årsager, men det er ikke disse, der hér skal trækkes op. Det er konsekvensen af opløsningen og farerne ved den for dem, der fortsat vil bevare et marxistisk udgangspunkt ikke alene for politisk virke, men for en forståelse af virkeligheden *overhovedet*.

Da den marxistiske bølge var på sit højeste, udfordrede den til teoretisk kamp og afklaring. Ikke mindst for KAP, der — omend det havde en snert af pseudoproletarisk teorifjendskab — tog handsken op. Vel, vi havde vores dogmatiske klodser at slås med, men sammenfattende har vi lov til at påpege, at vi på en række områder cementerede marxismen ud fra såvel teoretiske overvejelser som praktisk opsummering: Vi forsvarede materialismen, dialektikken, den politiske økonomis kriseforståelse, og vi videreudviklede klasseanalysen, strategien og taktikken, imperialismefattelsen og forståelsen af socialismens udviklingsbetingelser dels på baggrund af den danske virkelighed og dels på baggrund af den internationale klassekamps udvikling.

ALLE DISSE LANDVINDINGER skete imidlertid i takt med og i polemik mod andre angiveligt marxistiske opfattelser. I dag er situationen imidlertid en radikalt anden. Den indre-marxistiske strid eksisterer ikke længere, højst som små overfladebobler. Nej, i 80'erne står vi over for direkte anti-marxistiske strømninger, som ikke blot viser sig i form af en KU-'friheds'-bølge, men som forskellige varianter af det, man i godt marxistisk sprogbrug kalder subjektivismen.

Når det er nødvendigt at tilføje den nærmest undskyldende forsætning 'i godt marxistisk sprogbrug', skyldes det, at teoretisk gængse udtryk som i dette tilfælde 'subjektivisme' er ved at forsvinde fuldstændigt fra en debat, der bliver mere og mere teoriløs i sin karakter. Og teoriløsheden er ikke blot et teoretisk tomrum, men antager mere og mere karakter af teorifjendtlighed. Selv blandt mennesker, der *handler* progressivt, gøres manglen på teori og afvisningen af at handle ud fra andet end den spontane oplevelse til en dyd. BZ-bevægelsen er bl.a. præget af dette fjendtlige forhold til teori.

Der er gode grunde til, at teorifjendtligheden kan brede sig. Kapitalismens atomisering af livsvilkårene, som ikke mindst får ubehageligt god grobund i krisetider, er den væsentligste grund. Katastrofefestemningen og perspektivløsheden underbygges af en oplevet uoverskuelighed. Farerne for krig, for økologisk udgang, for livslang arbejdsløshed, for at falde gennem et mere og mere huller socialt sikkerhedsnet og for den totale menneskelige isolation, befordret af den hastige teknologiske udvikling er nærværende, skræmmende og tilsyneladende uovervindelige. Desperation eller tilpasning, begge dele udfoldet med skyklapper for øjnene, er svaret. Teorier forekommer gølge og ubrugelige, ikke mindst fordi vejen ud af miseren er lang, og den bliver naturligvis længere, jo mindre teorien slår igennem.

I denne situation har subjektivismen som sagt uhyggeligt gode vækstbetingelser. Og den slår igennem på mange måder. KU-ideologien er et indlysende eksempel, så indlysende, at den ikke behøver nærmere omtale. Det interessante er da også, om der findes strømninger, som evner at tage kampen op med konservatismens og liberalismens individualistiske ideologi.

Svaret burde være nærliggende: Marxismen. Men marxismen er ved at blive raderet ud af debatten. Og grunden hertil kan så være, at marxismen har mistet grebet om udviklingen, at den er en teori, der er kommet til kort, og at marxismens chance er, at den halser efter de mange og hurtigt skiftende modetanker, som søger at erstatte marxismen.

Er marxismen ikke forældet i forhold til forskellige økologiske teorier? Kan den hamle op med feminismen? Kan den konkurrere med det væld af psykologiske retninger, som får store dele af den gamle venstrefløj til at synke ned i sig selv? Har den noget bud til dem, der snakker om, at vi skal være 'hele mennesker'? Er den et forældet redskab, når det drejer sig om at tage stilling til den nye teknologiske udvikling, der tilsyneladende ændrer verden fundamentalt?

SKAL VI SVARE på alle disse spørgsmål, må vi vide, hvor vi begynder. Og så er vi tilbage til noget af det, der blev trukket op i denne *Leders* indledning: Er det vort grundlag, der er flosset? Selve vort teoretiske udgangspunkt? Har vi ikke længere fingeren på pulsen? Ja, er det således, at vi — netop på grund af vort grundlag — er ude af stand til at have fingeren på pulsen?

Det mest nærliggende er at svare: Vi har ikke fingeren på pulsen. Marxismen siger ikke folk noget. Og derfor behøver vi ikke tænke over den. I stedet giver vi svar på de umiddelbare spørgsmål, vi stilles overfor, ikke ud fra en marxistisk analyse, men ud fra en 'sund fornuft'-indfaldsvinkel.

Lidt groft kunne man også formulere det på denne måde: Vi gør os marxistisk lidt dummere for at imødekomme ærlige menneskers forvirring og udbredte skepsis over for teoretiske forklaringer. Vi vil ikke fremstå som bedreviden. Vi vil ikke kaldes akademiske. Vi vil ikke bruge ord, andre synes er svære. Vi vil ikke forlange en åndelig anstrengelse for at forstå. Vi vil — kort sagt — afstå fra kernen i marxismen, dens videnskabelighed.

Begynder vi på denne måde, mister vi vores egen eksistensberettigelse. Tager vi i stedet teoriløshedens og teorifjendskhedens handske op ved at gennemtænke vort eget grundlag, før vi giver svaret, har vi en chance. Og netop i en højrebølgetid, hvor teorifjendskheden dominerer, er det livsnødvendigt at skærpe såvel forståelsen af marxismen som det kritiske blik over for alle de strømninger, der vælter ind over os. Mere end i en opgangstid har vi brug for teoretisk principfasthed og intolerance. Netop den kritiske holdning vil på én og samme tid befæste det marxistiske udgangspunkt, den marxistiske metode, og hæve den aura af mystisk komplicerethed, der søges spredt ud over en række af de spørgsmål, der er oppe i tiden.

I DET FOREGÅENDE er der abstrakt talt om marxismens konfrontation med tidens teoriløshed og subjektivisme. I det følgende skal det konkretiseres så langt, at det kan bruges som udgangspunkt for teoretisk selverkendelse.

Et umiddelbart kendetegn ved teoriløshed er manglen på at trænge bag om fremtrædelsesformerne. Den reformistiske bevidsthed er et historisk eksempel, som iøvrigt i sig selv har skabt den bedste grobund for, at

teoriløshed og hæften sig ved fremtrædelsesformerne kan brede sig som en steppebrand.

Et deleksempel på, hvorledes en kredsen om fremtrædelsesformerne slår igennem, er den indgroede, nærmest rygmærksbetingsede opfattelse, at venstrefløjen er nogle idioter: I stedet for at 'gå sammen', slås venstrefløjens partier og organisationer indbyrdes.

Men for os er der andre farer. Vi kan let rives med at teoriløsheden og føle os overflødige eller anbragt i en sidelinieposition, når en masse andre farer derudaf med fikse idéer. Vi fæstner os til et par siv. Vi siger f.eks., at KAP jo har sin særlige opfattelse af Sovjetunionen og af Socialdemokratiet, men derudover er det svært at se, hvad der skiller os fra f.eks. VS. Og går vi ud over disse to forskelle, så er der kun mangler tilbage. Vi kan ikke tilbyde BZ'erne, miljøbevægelsen, terapibevægelserne noget. Ikke andet end kritik og i værste fald hånsord.

DENNE HOLDNING til os selv er ateoretisk i den forstand, at den kun ser på fremtrædelsesformerne. Den ser ikke på, *hvorfor* vi f.eks. har den opfattelse af Sovjetunionen og Socialdemokratiet, vi har; den ser ikke på, *hvorfor* vi må se med skepsis på terapibølgen; den ser ikke, *hvorfor* vi kompromisløst afviser tanken om, at man kan bekæmpe arbejdsløsheden ved at kræve nedsat arbejdstid uden fuld lønkomensation, selvom et sådant bud er populært i brede dele af arbejderklassen; den ser ikke, *hvorfor* vi som helhed afviser venstresocialismen, selv om den *engang* kan blive en strategisk allieret, og selv om den spontant gør rigtige ting i enkelte spørgsmål.

Prøver man at besvare disse 'hvorfor'er, viser det sig, at vi ofte tænker galt. Problemet er ikke, at vi kun har nogle få mærkesager, der holder os i live i forhold til andre dele af venstrefløjen. Problemet er heller ikke, at vi ikke kan følge med i forhold til økologi-, teknologi- og psykologidebatten. Problemet er, at vores grundlæggende teori for samfundet *medfører*, at vi som *helhed* bedømmer fænomener i samfundsudviklingen ud fra den dialektiske materialisme og dermed ud fra vores indsigt i kapitalismens indre modsigelser.

Dette betyder igen, at vi *begynder* med tingenes væsen, med de objektive forhold, i *enhver* analyse. Marx havde jo evigt ret, når han sagde, at det er menneskenes væren, der bestemmer deres bevidsthed og ikke omvendt. Som marxister må vi derfor se ethvert udslag af bevidst eller ubevidst handlen ud fra denne handlens grundlag i et bestemt samfund med bestemte klassemodsigelser. Skal vi *forstå*, hvorfor mennesker handler som de gør, og hvorfor de tænker som de gør, må vi allerførst spørge om den samfundsmæssige årsag til menneskenes handlinger og tænkning. Gør vi det, når vi frem til, at forståelse og accept ikke er det samme.

GRIBER VI ANALYSEN an på denne måde, vil vi gang på gang nå til den erkendelse, at det karakteristiske ved en kriseramt kapitalisme, der ikke mødes med kollektivt solidarisk modstrøm fra en handlende arbejderklasses side, er en ekstrem bevidsthedsfordrejning, der tager form af virkelighedsflugt, fordi virkeligheden på den ene side bliver mere umiddelbart ubehagelig og samtidig på den anden side kalder på forklaringer, der — når de ikke tager deres udgangspunkt i marxismen —

bliver reelle bortforklaringer, selv om de måske lindrer den enkeltes tilværelse i øjeblikket.

Den kriseramte kapitalisme fremkalder isolerede løsningsmodeller, der kredser omkring enkeltfænomener, omkring enkelte fremtrædelsesformer, hvor udgangspunktet ikke er tingenes væsen, men oplevelsen af umiddelbare problemer.

Dette medfører en tendens til at skille enkeltfortællinger fra den underliggende hele virkelighed, og det ekstreme udtryk for denne adskillelse ser man i psykoterapeutiske strømninger, der tager deres udgangspunkt i det enkelte individ selv og ikke i dette individs forhold til omverdenen, dvs. i individet som både produkt af og skaber af virkeligheden.

I modsætning hertil er det marxismens styrke, at den tilbagefører fremtrædelsesformerne til tingenes samfundsmæssige væsen og derved sætter bevidstheden i forhold til væren. Og især i en krisetid vil dette uundgåeligt medføre, at vi som marxister må tage afstand fra hovedparten af de løsningsmodeller, der dukker op.

Netop af den grund er det nemt at blive rendt overende, så vi glemmer vores eget udgangspunkt og samtidig mister den styrke, der ligger i at tænke over dette udgangspunkt og bruge det. I så tilfælde bliver vejen væk fra marxismen og fra partiet kort. Når mange har forladt KAP med bemærkningen om, at de egentlig var enige med partiet, men personlige problemer mv. tvang dem til det, så må vi konstatere, at uanset hvad de selv måtte mene, så er de faktisk grundlæggende uenige med partiet, fordi de ved at gå afstår fra at tage deres udgangspunkt i løsningen af deres samlede problemer i den marxistiske helhedsforståelse, som er partiets udgangspunkt, og som kun kan udfoldes i partiets regi.

Men denne konstatering fører over i egne navler. For såfremt partiet ikke selv håndhæver helhedsforståelsen, er springet fra partiet ud af partiet jo reelt ikke så stort, men så er det blot partiet, der er ophørt med at være et marxistisk parti. Hvis vi f.eks. selv — som tidligere omtalt — siger, at det er politiske mærkesager, såsom holdningen til Sovjet og Socialdemokratiet, der er vores eksistensberettigelse, så har vi selv glemt den helhedsforståelse, der er underlaget for vores parti. Så bidrager vi selv til at føre omverdenens erkendelsesatomisering ind i partiet selv. Og vores virksomhed vil blive præget af en spontan og tilfældig halsen efter bevægelser og tendenser, som — fordi de er modsigelsesfyldte selv — har progressive elementer i sig.

KAPs OPGØR MED dogmatismen og ængstelsen for skarp kamp mod anderledes tænkende, som er fulgt i

dette opgørs kølvand, har bidraget til et hvad man kunne kalde 'marxistisk hukommelsestab', som ikke mindst er farlig i en tid, hvor det ikke ligefrem skaber opslutning, hvis man pucker på en marxistisk helhedsforståelse og derudfra let kommer til at 'fornærme' mennesker, der vil det godt.

Lad os belyse dette gennem nogle retoriske spørgsmål: Mobiliserer vi vores dialektisk materialistiske erkendelsesteori, når mystik og metafysik breder sig som en pest? Mobiliserer vi vores begribelse af den politiske økonomi, når økologiske ekstremister løsriver miljøproblemer fra dets samfundsmæssige årsager? Mobiliserer vi vores historisk materialistiske forståelse af forholdet mellem produktivkræfter og produktionsforhold, når snakken om den nye teknologi og tendensen til teknologifjendtlighed gør sig gældende for at sløre over kapitalismens udlevethed? Mobiliserer vi vores forståelse for arbejdet som den menneskeskabende forudsætning, når 'fritids-samfund'problematikken hamres ind i hovedet på os? Simple svar på spørgsmål, der gøres kompliceret af en borgerlig ideologi, som af gode grunde ikke kan formulere svarene.

Og for at sætte det på spidsen: Er det måske således, at vi endda som delvise ofte for tidens teorifjendskhed bliver fjerne i blikket over for sådanne retoriske spørgsmål og endda har en tendens til at stikke hovedet i busken erklærende, at det er alt for 'svært' al den teori? Der er for mange fremmedord — og hvem har råd til en fremmedordbog?

Tilbage bliver så et par aktuelle let forståelige mærkesager, en afmagt over for smarte bortforklaringer og en ængstelse for at træde andre over tærerne, for man har selv mistet grundlaget for ens egen argumentation.

Og dermed forsvinder behovet for partiet. Uden vores helhedsforståelse og *den stadige erkendelse af den kunne vi ligeså godt være en fraktion i et VS*, der jo netop — hvad alene fraktionssystemet viser — *ikke* bygger på en helhedsforståelse.

ER DER NOGEN KONKLUSION på disse betragtninger?

Ja. Studier. Af materialismen, af dialektikken, af den politiske økonomi, af den historiske materialisme, ... af alt det, der gør, at vi mener det, vi mener. Og som er forudsætningen for, at vi kan sætte tidens tendenser i den rette sammenhæng. Og som er den egentlige grund til, at vi kvalitativt adskiller os fra alle andre partier og strømninger.

Benito Scocozza

DEMOKRATISKE RETTIGHEDER OG OPPOSITION I SOVJET

Af/LARS THORSEN

Et tilbundsgående billede af borgernes stilling i det sovjetiske samfund må på den ene side omfatte de civile og politiske rettigheder og på den anden de sociale og økonomiske. Med de begrænsninger det giver, vil jeg i denne artikel kun beskæftige mig med, hvordan væsentlige civile/politiske rettigheder ! ytrings- og organisationsfrihed

mv. ! fortolkes og forvaltes i Sovjet. At dette også kan give en fornemmelse af, hvordan det forholder sig med de økonomiske rettigheder ! man kan næppe forestille sig økonomiske rettigheder uden reelle politiske rettigheder og omvendt ! er noget andet, som jeg altså ikke kommer nærkere ind på.

»Konstitutsija« – Den sovjetiske grundlov

Sovjetunionen har aldrig ratificeret FNs menneskerettighedserklæring. Det har ganske vist tilsluttet sig andre internationale FN-konventioner med stort set samme indhold («Den internationale konvention om civile og politiske rettigheder», «Den internationale konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder» m.fl.), men der lægges fra sovjetisk side hver gang stor vægt på, at landets egen grundlov fuldt ud garanterer overholdelsen af de grundlæggende demokratiske rettigheder og principper, som indgår i de internationale aftaler.

Den gældende sovjetiske grundlov blev vedtaget under en langvarig og storstilet kampagne i 1977. Ligesom sin forgænger — Stalins grundlov fra 1936 — blev den nye grundlov udråbt til en af verdens mest demokratiske.

Revisionen bragte den daværende lov i overensstemmelse med det udviklingstrin, det sovjetiske samfund aktuelt befinder sig på ifølge den officielle ideologi, — nemlig den såkaldte »højtudviklede socialisme«.

I den sovjetiske selvforståelse er samfundet nu nået så langt, at der ikke længere eksisterer grundlæggende modsætninger i befolkningen. Samfundet ledes derfor af arbejdere, bønder og intelligentsia i fællesskab og uden fundamentale interessekonflikter. Befolkningen, samfundet og staten er som følge heraf sammen-smeltet til ét hele og har identiske interesser. Disse fastlægges og varetages til enhver tid af folkets avantgarde, Sovjetunionens Kommunistiske Parti.

Denne forståelse er nedfældet i grundlovens 1. kapitel. Den afspejles også i det kapitel, der fastlægger forholdet mellem staten og den enkelte samfundsborger.

Artikel 34 (anti-diskriminations-artiklen), som garanterer lighed for loven uanset oprindelse, nationalitet, race, køn etc. etc. omfatter således ikke sikkerhed mod diskrimination som følge af politisk eller anden overbevisning (der eksisterer jo ifølge samme grundlov ingen politiske modsætninger).

Artikel 39 garanterer befolkningen ret til fuldt ud at udnytte alle de social-økonomiske, politiske og per-

sonlige rettigheder og friheder, som er indeholdt i grundloven, men fastslår også, at det »ikke må være til skade for samfundets eller statens interesser...«. Andre artikler gør det samtidig klart, at det ikke er den enkelte borger, men offentlige institutioner, der definerer »statens interesser«.

Allerede i overskriften for næste

kapitel, befolkningens demokratiske rettigheder, fortælles det, at borgerne i samme omfang, som de har rettigheder også har pligter overfor staten.

De følgende artikler, som nøjere beskriver de enkelte demokratiske rettigheder (f.eks. ytrings- og organisationsfrihed — art. 50 og 51) understreger således, at borgerne

ikke blot ikke må skade »statens interesser«, — de har decideret pligt til at udnytte deres rettigheder »i overensstemmelse med folkets interesser« og »med det mål at styrke og udvikle det socialistiske samfundssystem«. Dette udtrykkes atter i artikel 62, der fastsætter, at enhver borger har pligt til at »værne om den sovjetiske stats interesser og medvirke til at styrke dens væld og autoritet«. Igen og igen fremsættes denne opfattelse da også helt utvetydigt fra officielt hold.

Hvor demokratisk grundloven end

hævdes at være, yder den altså ingen beskyttelse til at forfægte holdninger, som er i uoverensstemmelse med de officielt fastlagte. Det er tværtimod en forsmættelse af ens pligter som borger og en direkte overtrædelse af grundloven.

Så meget om selve grundlovens ordlyd. Et andet er, hvordan den konkret fortolkes og praktiseres: Hvor går grænserne for, hvad der er »skadeligt for statens interesser«? Jeg vil i det følgende gennemgå en række eksempler på grupper, der har påkaldt sig de demokratiske rettig-

heder og aktivt forsøgt at udnytte dem.

Det er grupper, som for de flestes vedkommende vil være kendt under betegnelsen dissidenter, den sovjetiske opposition eller lignende, hvilket allerede antyder, at de er kommet i konflikt med myndighederne. Gennemgangen af deres aktiviteter, mål og af den reaktion, de har mødt fra myndighedernes side, giver et bedre billede af, hvilket indhold, de enkelte demokratiske rettigheder i virkeligheden har.

Ytringsfrihed

Статья 50. В соответствии с интересами народа и в целях укрепления и развития социалистического строя гражданам СССР гарантируются свободы: слова, печати, собраний, митингов, уличных шествий и демонстраций.

Осуществление этих политических свобод обеспечивается предоставлением трудящимся и их организациям общественных зданий, улиц и площадей, широким распространением информации, возможностью использования печати, телевидения и радио.

Artikel 50 I overensstemmelse med folkets interesser og med det formål at styrke og udvikle det socialistiske system garanteres borgerne i USSR ytringsfrihed, trykkefrihed, forsamlings- og mødefrihed og frihed til at gå i optog og demonstrationer på gaden.

Gennemførelsen af disse politiske friheder sikres ved, at der overlades de arbejde og deres organisationer offentlige bygninger, gader og pladser, og ved en vid udbredelse af informationer, samt ved at der gives dem mulighed for at benytte presse, TV og radio.

Ifølge grundlovens artikel 50 er sovjetborgeren garanteret ytringsfrihed i alle dens forskellige former. Til at overholde den forudsætning, som nævnes i samme artikel, — nemlig at det skal ske »i overensstemmelse med den arbejdende befolknings interesser og med det mål at styrke det socialistiske samfundssystem«, eksisterer en altomfattende statslig censur, der skal godkende enhver ytring før den kan få udbredelse under nogen form.

At snige sig udenom er vanskeligt.

Alle former for medier er statsdirigerede og adgang hertil kan kun ske via censuren.

I 1977 forsøgte medlemmer af Klebanov-gruppen (den senere »Frie fagforening«) at få adgang til de største aviser med klager over forfølgelse og overtrædelse af arbejdslovgivningen for blot at opdagde, at redaktionerne prøvede at pumpe dem for oplysninger og indgik som led i myndighedernes stadige forfølgelse af gruppen.

Samtidig er det f.eks. kun stats-

lige, parti- og andre samfundsmæssige institutioner, der overhovedet har adgang til mangfoldiggørelse (trykning, fotokopiering). Papir, trykssværte og lignende kan ikke købes frit. Retten til at købe skrivemaskiner er forbeholdt bestemte erhverv og maskinerne er alle registrerede.

De mest illustrative eksempler på ytringsfrihedens vilkår er dog den skæbne, som er overgået de forskellige grupper, som har påkaldt sig retten til at bruge den.

Helsinki-grupperne

Begyndende i maj 1976 blev der oprettet »Grupper til kontrol af Helsinki-aftalernes overholdelse« 5 steder i landet (Moskva, Ukraine, Litauen, Gruzien og Armenien).

Helsinki-grupperne nåede i 1978 et medlemstal på ca. 50 personer. Heraf blev 17 arresteret og idømt straffe i årene 1977-78 (8 af disse idømtes 10

års fængsel/eksil eller mere) og i 1979 blev endnu 6 medlemmer arresteret. Moskvas Helsinki-gruppe nedlagde i september 1982 sig selv på grund af for omfattende arrestationer: I marts i år afsonede ialt 32 medlemmer af gruppen fængselsstraffe/eksil og yderligere én var tvangsindlagt på psykiatrisk hospital.

Som navnet siger var gruppernes formål at overvåge Sovjets overholdelse af slutdokumentet fra Helsinki-konferencen i 1975 om sikkerhed og samarbejde i Europa. Disse aftaler har ikke været genstand for den store opmærksomhed i Vesten, men de fik i Sovjet bred offentlig omtale og underskrivelsen af dem blev officielt

fremhævet som endnu et eksempel på det sovjetiske samfunds demokratiske karakter.

Med deres principper f.eks. om fri adgang til information og kulturelt samkvem (også på tværs af grænserne), om samføring af familier osv. gav aftalerne samtidig et nyt og konkret arbejdsgrundlag for at kræve de rettigheder overholdt, som 60-ernes og begyndelsen af 70-ernes menneskerettighedsgrupper («Initiativgrupperne til forsvar af menneskerettighederne i USSR») havde arbejdet for. Helsinki-grupperne er arvtavle til disse grupper.

De forsøgte at få kendskab til flest mulige tilfælde af brud på borgernes rettigheder og af politisk motiveret forfølgelse. De samlede materiale om de enkelte sager og opfulgte dem gennem protester til myndighederne. De forsøgte at få adgang til retssager, at give juridisk bistand ved at skaffe ligesindede advokater og udarbejde materiale om de anklagedes formelle rettigheder.

Hver enkelts skæbne blev fulgt i videst mulige udstrækning. Myndighederne skulle vide, at der hele tiden

blev holdt øje med deres handlinger for at skabe omend en minimal sikkerhed omkring de forfulgte. Den anden side af dette arbejde var materiel og moralsk støtte til de forfulgte og deres familier: Breve, besøg og pakker til politiske fanger i lejrene og i eksil er blot ét eksempel.

Udover de mange enkeltsager udarbejdede Helsinki-grupperne samlede rapporter og dokumentation om mange områder af livet i samfundet, som myndighederne ikke bragte til offentlighedens kendskab (om forfulgte grupper, deres aktiviteter og forhold, om fængsels- og lejrssystemet, om de indsattes forhold, om arbejdsforhold i industrien og tvangsarbejde etc. etc.).

Via »samizdat« (undergrundsudgivelser, der oftest er skrevet på maskine med gennemslag og går fra hånd til hånd) og specielt gennem »The Chronicle om Current Events« (undergrundsskrift om løbende brud på menneskerettighederne, udgivet jævnligt siden 1968) udbredtes kendskabet til disse forhold. Via uden-

landske korrespondenter og henvendelser til vestlige organisationer blev de sideløbende formidlet til Vesten for her at skabe et pres på de sovjetiske myndigheder.

Sammen med menneskerettighedsgrupperne er det Helsinki-gruppernes nok største fortjeneste, at der i Sovjet blev skabt de første spirer til en mere systematisk alternativ informationsformidling. Den anden side af spørgsmålet om ytringsfrihed er, at den sovjetiske befolkning ofte slet ikke kender sine formelle rettigheder, fordi mange officielle love, dekretter og bestemmelser ikke er tilgængelige. Alene herfor er en sådan form for »modoffentlighed« vigtig.

I det omfang det overhovedet lader sig gøre, viste Helsinki-grupperne samtidig, at det var muligt at skabe en form for åben opposition og bryde den indbyrdes opsplittning og angst i befolkningen, som letter vejen for myndighedernes overgreb. De skabte en slags »sikkerhedsnet« blandt de mennesker, som kom i klemme overfor myndighederne, og sørgede således for, at ingen kom til at stå helt alene.

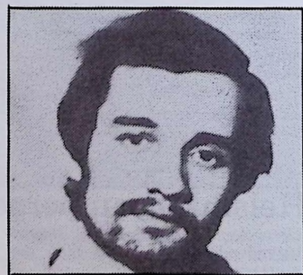
Psykiatri-gruppen

»Arbejdsgruppen til undersøgelse af politisk misbrug af psykiatrien« blev oprettet i januar 1977 som en aflægger af Moskvas Helsinki-grup-

pe. Den nåede at fungere periodisk i ca. 3 år og havde i denne periode mellem 4 og 6 medlemmer.

Allerede 1 måned efter oprettelsen

begyndte forfølgelsen af gruppen, og den fortsatte indtil alle medlemmer i februar 1981 var arresteret og idømt straffe indtil 12 års fængsel/eksil.

Alexander Podrabinek var medlem af psykiatrigruppen. Billedet er fra hans første arrestation i Moskva, april 1977. Han fik ved den lejlighed 15 dages frihedsberøvelse. I 1978 blev han igen arresteret og idømt fem års fængsel.

Psykiatrigruppen samarbejdede med 2 autoriserede psykiatere, som uafhængigt af myndighederne undersøgte tidligere tvangsindlagte for at efterchecke de stillede diagnoser (som i alle tilfælde blev tilbagevist). Den ene psykiater har senere »frivilligt« måttet forlade Sovjet og den anden er nu idømt 12 års fængsel/eksil og frataget sin autorisation.

Også en advokat var tilknyttet gruppen for at yde bistand omkring de juridiske procedurer ved tvangsindlæggelse. Hun måtte indstille dette arbejde, da hun blev truet med anklage for »anti-sovjetisk bagvaselse«. Yderligere 2 andre personer, som hjalp gruppen med at samle materiale og sager, blev dømt efter samme anklage.

Gruppens mål var:

- ☐ »at offentliggøre tilfælde, hvor personer på fejlagtig grundlag er blevet indlagt på psykiatrisk hospital imod deres vilje og at arbejde for deres øjeblikkelige løsladelse«
- ☐ »at yde hjælp til ovennævnte personer og disses familier«
- ☐ »at medvirke til en generel forbedring af forholdene for indlagte

Politisk misbrug af psykiatrien

Gruppens materiale afdækkede, at tvangsindlæggelse oftest sker efter den civile procedure til »almindelig psykiatrisk behandling« (proceduren er nedfældet i dekret fra Sundhedsministeriet, som er næsten umuligt at få fat på i Sovjet). Ifølge denne kan personer indlægges imod egen og familiens vilje, hvis de er til åbenlys fare for sig selv eller andre. Der er ingen retslige instanser indblandet og patienten har ikke ret til f.eks. sagfører. Ved udskrivning specialregistreres patienten og tilknyttes en lokal psykiatrisk klinik til »systematisk forebyggende behandling«, — hvilket letter vejen for atter at indlægge vedkommende.

Den kriminelle procedure (nedfældet i straffelovgivningen for hver republik) anvendes sjældnere. Det er en af de alvorligste former for psykiatrisk behandling. Proceduren er beregnet på personer, der har begået en kriminel handling og den indbefatter retslig afgørelse. Der levnes

Serbsky-instituttet i det centrale Moskva. Et af de steder, hvor det »videnskabelige« grundlag for at erklære oppositionelle for skizofrene udarbejdes.

på psykiatriske hospitaler.

Gruppen påstod aldrig, at de personer, hvis sager den undersøgte, var uden anormaliteter, — dens mål var udelukkende de ideologiske og politiske motiver bag indlæggelserne.

Arbejdsgruppen fortsatte den formidling af oplysninger om psykiatrisk misbrug, som hidtil var sket gennem Helsinki-grupperne og »The Chronicle of Current Events«. Et af dens medlemmer havde gennem flere år indsamlet materiale om forholdene på psykiatriske hospitaler over hele landet samt dokumentation for mere end 200 tilfælde af politisk misbrug af psykiatrien siden 50-erne. På trods af KGBs konfiskation lykkedes det at sprede dele af dette materiale i samizdat (bogen, »Straffemedicin«

på over 250 sider).

Gruppens medlemmer rejste selv rundt i landet til retssager og hospitaler for egenhændigt at indsamle materiale. Dette blev bragt i en »Informationsbulletin«, som gruppen lavede ialt 24 numre af med tilsammen over 700 sider. Informationsbulletin'en indeholdt detaljeret dokumentation for over 70 tilfælde af politisk misbrug samt informationer om yderligere 260 sager. Andre artikler gennemgik de juridiske aspekter og rettigheder omkring indlæggelse, og der blev bragt kopier af gruppens mange klager og henvendelser til myndighederne i de forskellige sager samt rapporter om andre forhold indenfor den sovjetiske psykiatriske praksis.

bogstavelig talt ikke patienten nogen rettigheder, — eksempelvis har vedkommende ingen ret til selv at vælge forsvarer, til at få oplyst resultaterne af de psykiatriske undersøgelser, se anklagematerialet eller til at få besøg. Ofte idømmes indlæggelse på almindeligt eller på specialpsykiatrisk hospital på ubestemt tid.

Listen over symptomer, der kan medføre tvangsindlæggelse er uklar og mangler medicinske præciseringer. Beskrivelserne er så elastiske, at de kan dække næsten enhver form for ikke-konform adfærd, og det anføres samtidig, at symptomerne ofte kan være skjulte eller ledsaget af korrekt adfærd udadtil.

For både den civile og den kriminelle procedure gælder den klausul, at en person, der diagnosticeres som sindslidende, skal udgøre en »social fare« for at kunne tvangsindlægges. I de kendte tilfælde har der ikke været tale om, at patienterne har anvendt

nogen form for vold, men hvad »social farlig« så betyder er ikke defineret i dekretene om tvangsindlæggelse.

Det fremgår af alle de undersøgte tilfælde, at termen ikke bruges i sin kliniske betydning (til fare for sig selv eller andre), men udelukkende i sin juridiske, — nemlig at patienten kan være til skade for samfundssystemet som helhed.

Som illustration heraf kan det nævnes, at en persons religiøsitet eller anderledes politiske holdning i sig selv opfattes som en mental lidelse. Et eksempel er minearbejderen V. Klebanov (grundlægger af den første uafhængige fagforening), der fik påhæftet diagnosen »paranoid retfærdighedssagen« på baggrund af sine protester mod myndighedernes overtrædelse af arbejdslovgivningen. Af de undersøgte tilfælde af misbrug udgøres hovedparten af de tvangsindlagte/indlæggelsestruede personer af: troende (af forskellige religio-

se retninger), emigrationsansøgere, personer, der har frasagt sig sovjetisk statsborgerskab eller har klaget over afskedigelse fra job samt medlemmer af uafhængige fagforeninger.

At psykiatrien bruges som middel til politisk forfølgelse af bestemte grupper fremgår ligeledes af, at der sker nærmest kollektive indlæggelser: ved oprettelsen af de to uafhængige fagforeninger (Den Frie Fagforening i 1977 og SMOT i 1978)

blev flere medlemmer tvangsindlagt samtidigt og diagnosticeret som sindslidende. Det samme skete bl.a. i oktober 1978, hvor flere medlemmer af »Den venstreoppositionelle gruppe« — et socialistisk kollektiv i Leningrad — blev indlagt.

Indlæggelse af uønskede elementer op til større offentlige begivenheder praktiseres også. Således f.eks. under Olympiaden i Moskva i 1980, hvor mindst 10 kendte dissidenter

blev tvangsindlagt indtil legene var løbet af stablen.

Mange rapporter dokumenterer endelig, at de tvangsindlagte under indlæggelsen ofte udsættes for stærkt pres til at opgive deres holdninger samt får en meget hård behandling: behandling med meget stærke psykofarmaca, overdoseringer og helbredsfarlige doseringer samt i enkelte tilfælde endog vold fra personalets side.

Fredsgruppen

Den senest tilkomne uafhængige gruppe er »Gruppen til skabelse af tillid mellem USSR og USA«, hvis 16 medlemmer gav sig offentligt til kende for første gang i juni 1982 i Moskva. Den udsendte da en fredsappel, som stadig cirkulerer og i september 1982 havde fået 500 medunderskrivere.

Lignende grupper med tilknytning til Moskva-gruppen er blevet oprettet i Leningrad, Novosibirsk og Odessa.

Den grundlæggende tillid mellem USA og Sovjet er ifølge gruppen idag gået fuldstændig tabt og — som navnet siger — er det gruppens formål at skabe en ny tillid mellem landene som en mulig måde at undgå menneskehedsens udslettelse ved en atomkrig.

Gruppen betvivler ikke nogen af parternes oprigtige fredsvilje, men mener, at politikerne på begge sider er ude af stand til at gennemføre en omfattende nedrustning, fordi de forhindres heri af deres respektive politiske forpligtelser og interesser. Den foreslår derfor en firesidet dialog: de to landes befolkninger skal deltage i regeringernes dialog med lige rettigheder for alle parter.

Målet er en gradvis og senere fuldstændig afskaffelse af atomvåben og andre masseødelæggelsesmidler samt en begrænsning af konventionelle våben.

I sin appel opreger gruppen en række forslag til, hvordan dialogen kan komme igang: at flest muligt sender individuelle forslag til begge regeringer om skabelse af tillid og om nedrustning; at der oprettes uafhængige internationale grupper til at bearbejde forslagene og præsentere dem for regeringerne, samt at både

USA og Sovjet sikrer en åben meningsudveksling og oplysning om nedrustningsspørgsmål til begge landes befolkninger, — f.eks. gennem en international uensureret bulletin, som skal være åben for alle og som regeringerne skal garantere bliver distribueret i begge lande.

I andre dokumenter fremføres en hel vifte af forslag til udbygning af det gensidige samkvem mellem befolkningerne lige fra fælles ægteskabsformidling til udveksling af ledende politikeres børn og formidling af brevveksling mellem mennesker på alle planer i de to samfund.

Udover appellerne og dokumenter om fredsspørgsmål har gruppen afholdt interne seminarer om fredsforskning og nedrustningsspørgsmål. Den har også forsøgt at gennemføre udstillinger i private lejligheder, — bl.a. af fotografier fra amerikanske fredsdemonstrationer.

Fredsgruppen anerkender Sovjets ret til et effektivt forsvar og har ikke nogen indvendinger mod den officielle sovjetiske fredspolitik. Den ønsker blot at tilføje en ekstra facet hertil og altså påføre også for nedrustning »nedefra«.

Der lægges stor vægt på, at dens medlemmer ikke er dissidenter, og den ønsker i det hele taget ikke at kritisere, men kun at komme med konstruktive forslag. Derfor støtter den heller ikke aktiviteter, der kan krænke de sovjetiske love (f.eks. kan gruppen ikke gå ind for en evt. kampagne for retten til at nægte militærtjeneste) og den har ligeledes som princip ikke at udtale sig om igangværende konflikter. Derfor f.eks. heller ikke ét ord om krigen i Afghanistan.

På trods af disse mange forholdsregler, er fredsgruppen konstant blevet forfulgt lige siden sin oprettelse. Gruppens udstillinger er blevet forhindret og dens medlemmer har fået materialer konfiskeret under jævnlige husundersøgelser. Nogle har mistet arbejde og næsten alle har fået deres telefon afbrudt og post beslaglagt. De har været under husarrest og til samtaler hos sikkerhedsvæsenet, hvor de er blevet advaret mod at fortsætte deres aktiviteter. Gruppens pressekonferencer med udenlandske korrespondenter er blevet opløst, og medlemmernes bopæl er ofte under overvågning af KGB.

To blev fængslet for 15 dage, da de forsøgte at opsøge Fredsmarch 82 sidste sommer i Moskva. Andre har været fængslet for kortere perioder og Sergej Batovrin (initiativtageren til gruppen) en overgang tvangsindlagt på psykiatrisk hospital. Et andet medlem Oleg Radzinskij er efter en periode på psykiatrisk hospital nu tilbage i fængsel under anklage for »anti-sovjetisk agitation og propaganda«. To sympatiserende arbejdere, som i 1981 forsøgte at oprette en lignende gruppe i Tjumen og som indsamlede underskrifter til en fredsappel, har fået lignende behandling. De afventer nu dom for »bagvaskelse af den stovjetiske stat«, osv. osv.

Til illustration af, at de ikke har andre muligheder for at give deres meninger til kende gennemførte Sergej Batovrin og Sergej Rosenoer i februar i år en 32 dage lang faste.

Alle disse gruppers skæbne er ikke noget særtillfælde af forfølgelse for udnyttelse af retten til ytringsfrihed.

Der har i adskillige år eksisteret en mængde forskellige dokumenter og tidsskrifter af forskelligt indhold (religiøse, litterære, samfundsvidenskabelige...), som udgives sporadisk

af enkeltpersoner eller mindre grupper og cirkulerer i samizdatform i varierende antal. Men risikoen er stor, — alene det at være i besiddelse af samizdat eller indsmuglede uden-

landske udgivelser er nok til at opnå straffe, der er lige så hårde som de nævnte, og vi kender i hundredevis af sager, hvor folk er blevet dømt for sådanne aktiviteter.

Organisationsfrihed

Статья 51. В соответствии с целями коммунистического строительства граждане СССР имеют право объединяться в общественные организации, способствующие развитию политической активности и самостоятельности, удовлетворению их многообразных интересов.

Общественным организациям гарантируются условия для успешного выполнения ими своих уставных задач.

Artikel 51 I overensstemmelse med målene for den kommunistiske opbygning har borgerne i USSR ret til at forene sig i samfundsmæssige organisationer, som fremmer udviklingen af politisk aktivitet og selvstændig handle, og som fremmer tilfredsstillelsen af deres mangeartede interesser.

Der garanteres de samfundsmæssige organisationer betingelser for, at de med succes kan udføre de opgaver, som er opstillet i deres vedtægter.

Artikel 51 i grundloven sikrer retten til at organisere sig »i overensstemmelse med målene for den kommunistiske opbygning«.

De sovjetiske myndigheder har dog slået konsekvent ned på ethvert forsøg på at organisere sig omkring bestemte mål. Det er sket overfor en lang række grupper, som er dukket op siden begyndelsen af 60-erne: de tidligere nævnte menneskerettighedsgrupper, Helsinki-grupperne, Psykiatrigruppen og Fredsgruppen (— der i lige så høj grad som de har udnyttet retten til ytringsfrihed, har hævdet retten til at organisere sig —), men også Kvindegruppen fra Leningrad (omtalt andetsteds i dette nummer), nationale minoritetsgrupper og forskellige »nye-venstre«-grupper, som jævnligt er opstået rundt om i landet siden midten af 50-erne.

Næsten ligegyldigt hvor ukontroversiel sagen tilsyneladende har været, er ethvert forsøg på organisering udenfor det officielle net af organisationer blevet forfulgt.

Et talende eksempel på, hvor lidt myndighederne tillader, er en gruppe af invalide, som blev oprettet i 1977 med det formål at fremme de invalides interesser. Gruppen plæderede offentligt for øget invalidepension og forbedring af faciliteterne for fysisk handicappede samt for oprettelsen af en statsanerkendt organisation til beskyttelse af invalide. Initiativtagerne blev gentagne gange udsat for chikane og forføl-

gelse fra myndighedernes side, og i december 1978 blev en af dem truet med retsforfølgelse af hele gruppen,

hvis ikke den standsede sine aktiviteter.

Sovjetunionen er ifølge det officielle

billede den arbejdende befolknings stat. Derfor er specielt den reaktion, som lønarbejdernes forsøg på at danne uafhængige fagforeninger har mødt, meget væsentlige eksempler på, hvordan retten til at organisere sig forvaltes.

Udover grundlovens artikel 51 hedder det i den sovjetiske arbejdslovgivnings artikel 95: »Fagforeninger skal fungere i overensstemmelse med de af dem selv vedtagne statutter, og de er undtaget for registrering hos statslige organer...«. Ifølge

samme artikel har alle samfundsmæssige institutioner endog pligt til at yde fagforeningerne al mulig støtte i udøvelsen af deres aktiviteter. Altså en åbenbar begunstiggelse af arbejdernes faglige organisationer, som er værd at have i mente!

Den Frie Fællesfaglige Arbejdersammenslutning — SMOT

Indenfor de senere år er der blevet dannet to statsuafhængige fagforeninger: »Den Frie Fagforening« i 1977 og »Den uafhængige Fagforening« i 1978. SMOT er det sidste skud på denne stamme.

Siden sin oprettelse i oktober 1978 har den arbejdet med det erklærede formål, at forsvare sine medlemmer i alle de tilfælde, hvor deres rettigheder bliver overtrådt af myndighederne, — det være sig økonomisk, socialt, politisk, kulturelt, åndeligt eller religiøst.

SMOT henholder sig i sit arbejde fuldt ud til grundlovens rammer og de internationale aftaler, som den sovjetiske regering har tilsluttet sig.

SMOT har dog den samme opfattelse af de østeuropæiske samfund som »Solidaritet« i Polen. Nemlig, at de officielle fagforeninger ikke varetager lønarbejdernes interesser, men kun er vedhæng til et parti- og statsapparat, der undertrykker arbejderne politisk og udbytter dem økonomisk.

I modsætning til de to første fagforeninger, som det meget hurtigt lykkedes myndighederne at undertrykke, fordi deres arbejde foregik helt åbent, bygger SMOTs struktur på en kombination af åbenlyse og hemmelige aktiviteter.

I praksis betyder det, at SMOT er en sammenslutning af selvstændige, hemmelige grupper, hvor gruppernes absolutte autonomi sikres ved, at de selv fastlægger alle regler for deres aktiviteter. Et repræsentantskab, som hver gruppe vælger et medlem til, fungerer som koordinerende organ og talerør udadtil, men har ingen bindende beslutningsmyndighed. (Det er kun repræsentantskabets medlemmer, hvis identitet offentliggøres). En række yderligere forholdsregler sikrer en demokratisk

og absolut decentraliseret organisation og samtidig et af SMOTs hovedformål, nemlig at være »en skole i demokrati«.

Ifølge SMOT lykkes det kun sjældent de sovjetiske arbejdere at gennemtrumfe deres krav i konflikter med virksomhedsledelse og myndigheder, fordi arbejderne ikke kender deres rettigheder. Det er eksempelvis praktisk taget umuligt at anskaffe sig arbejdslovgivningen på tryk, og SMOT ser det derfor som en af sine væsentligste opgaver overhovedet at udbrede kendskabet til lovenes indhold.

For di retspraksis ofte negligerer lovene, forsøger SMOT også at yde juridisk bistand til at føre de enkelte klagesager igennem bureaukратиets formalisme og korruption.

I endnu højere grad end det manglende kendskab til egne rettigheder er det angsten for forfølgelse, der holder folk tilbage fra at protestere over urimelige arbejdsforhold eller levevilkår. Derfor har den juridiske bistand samtidig til formål at beskytte dem, der drister sig til at klage, imod myndighedernes overgreb (i det omfang det overhovedet er muligt).

For di arbejderne ikke har mulighed for at informere andre om deres protester via de officielle kanaler og dermed både er afskåret fra at opnå bredere solidaritet og samtidig lettere kan udsættes for forfølgelse, forsøger SMOT som modtræk at skabe alternative informationskanaler.

Det sker først og fremmest gennem udgivelsen af »SMOTs Informationsbulletin«, som laves i samizdat. Dens indhold består især af dokumentation for overgreb på fagligt aktive arbejdere, for tilsidesættelse af lov-

befæstede rettigheder og gennemgange af retssager. Derudover indeholder den aktier om Sovjets udenrigspolitik, fødevarer manglen, den sovjetiske økonomis tilstand og lignende emner, som kun behandles overfladisk eller helt forties i de officielle medier.

En skønsmæssig opgørelse viser, at SMOT nu tæller omkring 2.000 medlemmer og sympatiserende (mod ca. 200 ved oprettelsen) fordelt på forskellige byer. Informationsbulletin'en udkommer nu også nogenlunde regelmæssigt (der er hidtil lavet over 35 numre) og spredes i mindst 32 byer.

I betragtning af, hvor meget myndighederne har sat ind imod denne uafhængige fagforening, er det en betydningsfuld præstation, at det er lykkedes SMOT at eksistere allerede i 4 år.

I snesevis af ledende folk er blevet fængslet og indlagt på psykiatriske hospitaler, tvangsudvist af landet, udsat for voldelige overfald eller dræbt i fingerede ulykker. Eksempelvis er der ingen af de oprindelige initiativtagere på fri fod længere i Sovjet.

Specielt siden sommeren 1982 er forfølgelsen blevet optrappet: 9 aktive medlemmer er blevet arresteret i Moskva, Leningrad og Kiev og 8 af dem idømt indtil 12 års fængsel/eksil for »anti-sovjetisk agitation og propaganda« eller »bagvaskelse af den sovjetiske stat«. Der er blevet gennemført stribevis af husundersøgelser hos folk med tilknytning til fagforeningen. Snesevis af mennesker i forskellige byer er blevet underkastet forhör i forbindelse med processerne mod SMOT og de fleste truet med arrestation, hvis de ikke ville afgive løfte på at instille deres aktiviteter.

Trosfrihed

Статья 52. Гражданам СССР гарантируется свобода совести, то есть право исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, отправлять религиозные культы или вести атеистическую пропаганду. Возбуждение вражды и ненависти в связи с религиозными верованиями запрещается.

Церковь в СССР отделена от государства и школа — от церкви.

Artikel 52 Borgerne i USSR garanteres trosfrihed, dvs. retten til at bekende sig til en hvilken som helst religion eller ikke at bekende sig til nogen, at udøve religiøse kulturer eller at føre ateistisk propaganda. Det er forbudt at vække fjendskab og had i forbindelse med religiøse opfattelser.

Kirken i USSR er adskilt fra staten og skolen er adskilt fra kirken.

Grundlovens artikel 52 garanterer sovjetborgerne samvittighedsfrihed, — »det vil sige retten til at bekende sig til en hvilken som helst religion eller ikke at bekende sig til nogen religion og til religionsudøvelse eller ateistisk propaganda.« Allerede her ligger en skelnen: det er tilladt at propagandere for ateisme, hvorimod religion kun må udøves og altså ikke udbredes eller undervises i, — en nødvendig bestanddel i de fleste trosretninger.

Yderligere restriktioner er indført ved en følgelovgivning, der efter revolutionen i 1917 tog sigte på at adskille kirke og stat, men som samtidig forbød enhver diskrimination af troende. De oprindelige liberale intentioner er gledet ud ved revision af lovene i 1975. Dekretet »Om religiøse sammenslutninger« indeholder en række forhold, som gør religionsudøvelse yderst vanskelig. Bl.a. skal enhver menighed registreres af myndighederne på unionsplan og kan først begynde sin aktivitet, hvis den er blevet godkendt. Kun forretelsen af selve de religiøse ceremonier er tilladt, — bibel- og studiekredse, ungdomsarbejde, biblioteksvirksomhed etc. etc. er forbudt. Ritualer må ikke afholdes på/i offentlig ejendom, gennemførelse af processioner og møder kræver specialtilladelse i hvert enkelt tilfælde, menighedernes tilhørssteder kan til enhver tid inddrages til andre formål samt en lang række yderligere begrænsninger.

Den første vanskelighed stilles menighederne overfor allerede ved registreringerne, som i mange tilfælde nægtes. Dernæst giver de utallige restriktioner så mange praktiske vanskeligheder, at det kan blive umuligt for en menighed at fungere, og de åbner op for en statslig indblanding i religionen (f.eks. med

krav til udvælgelsen af præster og ledere og krav til børneopdragelse), som er uforenelige med mange trosretningers krav til sine medlemmer.

Af disse grunde tilhører en betydelig del af de troende ikke-registrerede — og det vil sige illegale — menigheder, som myndighederne til enhver tid kan forfølge efter straffelovgivningen.

De mest anvendte artikler er 142 og 227 i RSFSRs (Den russiske socialistiske føderative sovjetrepublik) straffelovgivning, hvis ordlyd og fortolkning ikke blot modsvarer de tidligere nævnte restriktioner, men indeholder yderligere begrænsninger, — specielt hvad angår udbredelse af religiøse synspunkter og muligheden for at de troende kan inddrage deres børn og unge i religionsudøvelsen.

Den hårdeste er artikel 227, som kan give indtil 5 års fængsel eller eksil (med eller uden konfiskation af al ejendom), og som særlig omhandler social eller civil ulydighed i forbindelse med troen. Konflikter hermed opstår eksempelvis, hvis troende opfordrer deres børn til ikke at blive medlem af »pionerne« eller »Komsomol«, der begge er sam-

fundsmæssige, men også ateistiske organisationer.

Aftjening af værnepligt er utiladeligt for nogle trosretninger, men ifølge grundloven en ærefuld pligt for alle mandlige sovjetborgere (loven levner ingen mulighed for at nægte af samvittighedsgrunde eller andre grunde). Alene opfordring til at nægte at aftjene værnepligt er også udtryk for strafbar civil ulydighed.

En udbredt form for forfølgelse af troende er fratagelse af forældreretten. Ifølge lovgivningen om familie og ægteskab (art. 19) er det en forældreplicht at opdrage sine børn i »den kommunistiske opbygnings ånd«. Da mange troendes holdning er i konflikt med det kommunistiske partis ateistiske opfattelse, vil de ofte kunne anklages for forsømmelse af forældreplichten.

De omfattende restriktioner har som konsekvens, at mange i deres trosudøvelse tvinges ud i handlinger, der er straffbare efter andre artikler end dem, der direkte angår religiøse forhold.

Da staten har monopol på al publikationsvirksomhed og kun udgiver et minimum af religiøs litteratur, som på ingen måde dækker

menighedernes behov alene for bibler, er troende selv gået ind i undergrundsfremstilling af religiøs litteratur.

På grund af omfattende forfølgelse har nogle trossamfund startet overvågnings- og informationsvirksomhed i stil med f.eks. Helsinki-grupperne, eller de er indgået i samarbejde med disse. Dette betragtes som tidligere nævnt som alvorlige overtrædelser af straffelovgivningen og er blevet straffet enten ifølge artikel 162 i RSFSRs straffelovgivning: »engagement i ulovlig handel« (fremstilling af bibler) eller som »bagvaskelse af den sovjetiske stat«, — i begge tilfælde med flere års fængsel til følge.

Nogle trosretninger nægter helt at anerkende den sovjetiske stats autoritet og er derfor direkte forbudt (fundamentalistiske grupper ud-

sprunget fra den russisk-ortodokse kirke, Jehovas vidner m.fl.).

De beskrevne forhold berører primært trosretninger som baptister, 7.-dagsadventister og Pinsemissionen for at nævne de største. Hvor mange det drejer sig om er uvist, men et skøn fra organisationen Amnesty International siger adskillige 100.000'er troende fra de tre trosretninger alene i ikke-registrerede menigheder.

Mange troende er blandt de mest ihærdige forkæmpere for demokratiske rettigheder og udsættes derfor for en forfølgelse, der er mindst lige så hård — om ikke endnu voldsommere — end den, de tidligere omtalte grupper har mødt. Ligesom der findes flere eksempler på politiske fanger, der har tilbragt det meste af deres liv i fængsler og lejre, findes

der også adskillige troende, som igen og igen er blevet dømt, fordi de har nægtet at indstille deres trosudøvelse.

Da mange trossamfund udgør relativt store grupper, er det også alvorligere midler, der bliver sat ind mod dem. Eksempelvis kendes flere tilfælde, hvor politi eller militær har splittet religiøse ceremonier og møder med tåregas og vandkanoner.

Den russiske ortodokse kirke udgør en undtagelse. Selvom kirke og stat ved lov er blevet skilt fra hinanden, er det historiske samarbejde fra zarismens tid fortsat i en form for gensidig accept. Kirken har fået en vis bevægelsesfrihed mod til gengæld at give styret sin støtte. Den russiske ortodokse kirke spiller altså næsten den diametralt modsatte rolle af f.eks. den katolske kirke i Polen.

Bevægelsesfrihed

Retten til frit at vælge bopæl er direkte garanteret i den sovjetiske lovgivning, og selvom det samme ikke er tilfældet for retten til at bevæge sig frit inden for landets grænser, så er denne ret sikret i de internationale konventioner, som Sovjet har tilsluttet sig (bl.a. Den internationale konvention om civile og politiske rettigheder art. 12 (1)).

I Sovjet eksisterer dog en paslovgivning (nedfældet i to Ministerrådsregulativer fra 1974, som ikke er officielt tilgængelige), som begrænser begge disse rettigheder stærkt.

Alle sovjetborgere over 16 år skal være i besiddelse af et indenrigspas, der gælder som personlig legitimisation. Uden pas kan man ikke bosætte sig legalt. Dette har alvorlige konsekvenser specielt for bønderne, fordi de lokale politimyndigheder i landbrugsområderne tilsyneladende er instrueret om at undgå udstedelse af pas for dermed at hindre fraflytning til bymæssige bebyggelser.

Bosættelse er først legal med de lokale myndigheders påtegning og registrering af passet. Bortset fra visse områder, som er lukkede af militær- og industripolitiske grunde og derfor kræver speciel adgangsgodkendelse, er også flere store byer (f.eks. Moskva, Leningrad,

Kiev) lukkede, og påtegning i passet kan kun opnås i særlige tilfælde. Dette angiveligt af byplanmæssige årsager, — for at forhindre en eksplosiv vækst i millionbyerne.

Men myndighederne nægter pasregistrering også i andre tilfælde. F.eks. forhindres politiske fanger på denne måde i at vende tilbage til deres hjemby.

Den omvendte diskrimination er tidligere nomadefolk og idag zigjernerne udsat for. De kan blive nægtet offentlige serviceydelser netop fordi de ikke har nogen fast bopælsregistrering.

Krimtatarerne er dog et af de mest markante eksempler på, hvordan bevægelsesfriheden indskrænkes.

Det er en hel befolkningsgruppe, som i 1914 blev tvangsforflyttet til Centralasien og Uralbjergene fra deres historiske hjemsted på Krim, — under kollektiv anklage for kollaboration med de tyske invasionsstyrker. De blev kollektivt rehabiliteret ved et regeringsdekret i 1967, men kun en forsvindende lille del har siden opnået tilladelse til at vende tilbage til Krim.

Den ca. ½ mill. krimtatarer har ingen selvstændig national-territoriel administration og kun få kulturelle og uddannelsesmæssige institutio-

ner, hvorfor faren for fuldstændig assimilation med de centralasiatiske befolkningsgrupper er stor.

De adskillige tusinde, som har forsøgt at bosætte sig på Krim, er blevet nægtet registrering af de lokale myndigheder og endda udsat for voldsom forfølgelse: Myndighederne har nægtet at godkende deres erhvervelse af bolig, de har afskåret vand- og el/gasforsyning. De har nægtet folk arbejde eller afvise deres børn fra skolerne. I flere tilfælde har myndighederne ødelagt ikke-registrerede krimtatarers bolig eller bortvist dem fra Krim under anvendelse af fysisk vold.

Der eksisterer flere hundrede eksempler på, at ikke-registrerede krimtatarer er blevet anklaget for overtrædelse af paslovgivningen og dømt til bortvisning fra Krim (tvangsanstalt arbejde adstødet, forbedringsarbejde eller formenelse af retten til ophold på Krim i indtil 5 år). Enkelte har fået fængselsstraffe for »grov overtrædelse af pasregulativerne« og andre igen anklaget for almindelige kriminelle forseelser som opsætsighed overfor myndigheder eller politi og idømt fængselsstraffe indtil 4 år.

Flere repræsentanter for Krimtatarerne, som med fredelige midler har

protesteret mod myndighedernes diskrimination er blevet anklaget og dømt for »bagvaskelse af den sovje-

tiske stat« op til flere gange.

En lignende situation gør sig gældende for bl.a. Volga-tyskerne,

der under samme kollektive anklage som Krimtatarerne blev deporteret under Stalin.

Emigration

Retten til at bevæge sig frit mellem landene eller til at forlade sit land er ikke garanteret i den sovjetiske lovgivning selv. Den er dog indeholdt ikke blot i de tidligere nævnte internationale konventioner, men også i andre internationale aftaler, som Sovjet har tilsluttet sig.

Adskillige tusinde har alene i de senere år søgt om emigrationstilladelse, heriblandt nok bedst kendt de store emigrationsbevægelser blandt sovjetiske jøder (hvoraf ca. 130.000 opnåede tilladelse til at emigrere i årene 1972-77) og de sovjetiske tyskere (ca. 40.000 tilladelser i samme periode), men også store religiøse grupper, som baptister og pinsemissionsfolk. Blandt sidstnævnte skulle ifølge uofficielle kilder ca. 20.000 have søgt om tilladelse alene i 1977.

De sovjetiske myndigheder har således givet relativt store indrømmelser overfor de sovjetiske jøders og tyskers emigrationsbevægelser, men det er en politik, som hænger snævert sammen med forholdene på den internationale arena, og antallet af emigrationstilladelser til disse grupper er faldet meget drastisk inden for de seneste par år.

Men det er forbundet med uhyre vanskeligheder at opnå emigrationstilladelse, — specielt for andre be-

folkningsgrupper, der ikke kan støtte sig på opmærksomhed og pres fra udlandet.

Det førstnævnte indenrigspas gælder ikke for udlandsrejser eller emigration. For at få udenrigspas skal man igennem en yderst langvarig og vanskelig procedure, hvor ansøgeren blandt mange andre krav skal kunne skaffe invitation fra slægtninge eller bekendte i udlandet og skal godkendes af de forskellige samfundsmæssige organisationer (parti, fagforening, komsomol) samt af arbejdsstedet, — dokumentation som det kan være næsten umuligt at skaffe. Hertil kommer at udlandsrejser er uoverkommeligt dyre for gennemsnitsindtægter. Det er altså ikke kun emigrationstilladelse, det er vanskeligt at opnå, også almindelige turistrejser er stort set uopnåelige for de fleste borgere, — specielt når det gælder rejser til vestlige lande.

I forbindelse med emigration er der endvidere blevet opkrævet betydelige summer som betaling for evt. uddannelse og andre samfundsmæssige serviceydelser, som den sovjetiske stat har investeret i den pågældende indtil emigrationstidspunktet.

Ansøgningsproceduren kræver, at indenrigspasset skal indleveres sam-

men med den øvrige dokumentation. Ifølge pasregulativerne er det imidlertid strafbart ikke at være i besiddelse af sit indenrigspas. Flere emigrationsansøgere er kommet i klemme i denne modsætning og idømt fængselsstraffe efter straffelovgivningens artikel 198, »grov overtrædelse af pasregulativerne«.

De mange administrative forhindringer resulterer i heldigste fald i lange ventetider, men ofte ender de med afvisning. Adskillige af de mennesker, som på legal vis forsøger at emigrere bliver udsat for stærkt pres for at trække deres ansøgninger tilbage, eller bliver idømt fængselsstraffe for at opretholde ansøgningerne, — anklaget for varierende kriminelle forseelser, herunder »bagvaskelse af den sovjetiske stat«.

Mandlige emigrationsansøgere kan også standse ved at genindkalde dem til militærtjeneste, hvorefter de i en årrække ikke kan opnå tilladelse til at forlade landet af militærpolitiske årsager.

Sandsynligheden for at emigrationsansøgere under alle omstændigheder mister deres arbejde og ekskluderes af de samfundsmæssige organisationer (fagforeninger etc.) er stor, fordi emigration i almindelighed betragtes som en skændsel og næsten en form for landsforræderi.

Straffelovgivningen

Den sovjetiske selvforståelse (at der ingen uforenelige politiske modsætninger findes i det sovjetiske samfund) afspejles også retsligt. Lovgivningens tidligere skelen mellem »almindelige« kriminelle handlinger og politisk kriminalitet blev ophævet med revisionen af RSFSRs straffelovgivning i 1960 (og tilsvarende for de øvrige republikker). Som det er tilfældet i alle de gennemgåede eksempler, bliver enhver form for politisk opposition altså anklaget for

kriminelle forseelser. Heri ligger samtidig forklaringen på, at Sovjet overfor omverdenen kan fastholde, at der ikke forekommer politiske retssager og heller ingen politiske fanger findes i landet.

Hvor mange mennesker, der på baggrund af deres handlinger må anses for at være blevet idømt politisk motiverede straffe, er umuligt at fastslå pga. tilbageholdelsen

af de nødvendige oplysninger fra sovjetisk side.

Menneskerettighedsorganisationen Amnesty International har kendskab til ca. 800 politiske og religiøse fanger i Sovjet, men det skal tages med det forbehold, at organisationen kun udtaler sig om absolut »sikre« og dokumenterede sager. Sovjetiske dissidenter anslår selv, at der findes mindst 10.000 politiske fanger blandt de formodede 1,5 mill. straffefanger i landet.

Myndighedernes fremfærd og deres anvendelse af straffelovgivningen overfor mennesker, der udnytter de grundlovssikrede rettigheder, følger et nogenlunde fast mønster: Husarrest, husundersøgelser, kortere fængslinger eller tvangsindlæggelser på psykiatriske hospitaler er nogen af de repressive midler, der bruges for at tvinge folk til at indstille de uønskede aktiviteter. Andre former er fratagelse af bolig og opholdstilladelse, »samtaler« hos KGB, grov fysisk vold etc.

Det er almindelig praksis at dømme uønskede elementer for kriminelle handlinger, der intet har at gøre med deres egentlige aktiviteter. Ofte er anklagerne opdigtede eller handlinger, som folk senere dømmes for, bliver iscenesat.

En af de artikler, der bruges på denne måde, er artikel 206 i RSFSRs straffelovgivning, den såkaldte »hooliganisme«-artikel. Den omhandler brud på den offentlige orden, grovere udtryk for manglende respekt for samfundet og andre former for bølgeagtig adfærd. Straffen er indtil 5 års fængsel (7 år under skærpede omstændigheder). Artiklen er upræcist formuleret og blev f.eks. anvendt mod to personer, der udenfor vinduerne i deres lejlighed havde hængt lagner, hvorpå de havde skrevet deres krav om udrejsestilladelse.

Retten til arbejde, som er garanteret alle (grundlovens artikel 40) og som Sovjet ynder at fremhæve som et fortrin overfor de vestlige lande, er samtidig en pligt til at udføre »samfundsmæssigt nyttigt arbejde«

(artikel 60). Forsømmes denne pligt, kan man dømmes for parasitisme efter straffelovgivningens artikel 209, som indbefatter »vagabondering«, »tiggeri« eller anden form for »parasitagtig tilværelse«. Den gælder overfor voksne, arbejdsdygtige personer, som »undgår socialt nyttigt arbejde« i mere end 4 måneder i træk i perioder på tilsammen 1 år. Straffen er indtil 1 års frihedsberøvelse eller 1 års arbejdslejr.

»Parasitisme«-artiklen anvendes overfor politiske og religiøse »afvigere«, som i forbindelse med deres aktiviteter ofte fyres fra arbejde og pga. sortlistning ikke kan finde ansættelse andre steder (sortlistning sker bl.a. ved anmærkning om fyrringsårsag i den obligatoriske, personlige arbejdsbog, som enhver skal være i besiddelse af for at få arbejde).

Ifølge lovgivningen skal den mistænkte forudgående advares og gives en frist til at finde sig et arbejde. Myndighederne er endda forpligtede til at hjælpe med at finde et job, som tager hensyn til vedkommendes kvalifikationer. Dette ses der ofte stort på, og folk dømmes uden forudgående varsel eller bliver tilbudt arbejde på fjerntliggende steder eller uden for deres kvalifikationsområde.

Et andet problem ved »parasitisme«-artiklen er, at begrebet »samfundsmæssigt nyttigt arbejde« ikke er defineret nærmere, — om det skal være arbejde indenfor det statslige arbejdsystem, og at det derfor er ulovligt at ernære sig på anden vis, fremgår ikke.

De alvorligere artikler (som samtidig udgør en direkte begrænsning af ytringsfriheden) er straffelovgivnin-

gens artikel 70 og 190-1.

Artikel 70 drejer sig om »anti-sovjetisk agitation og propaganda« og straffen er indtil 7 års fængsel med eller uden 2-5 års efterfølgende eksil. Artikel 190-1 angår »spredning af bevidst løgnagtig materiale som bagvasker den sovjetiske stat og det samfundsmæssige system« og straffen er indtil 3 års frihedsberøvelse. Straffen her er mildere end for artikel 70, fordi 190-1 er beregnet på personer, som ikke har haft undergravelse af det sovjetiske styre eller ønsket om at begå en alvorlig forbrydelse mod staten, som sit bevidste mål. I praksis skelner myndighederne dog ikke mellem bevidste handlinger eller ej, — brugen af den ene eller anden artikel afhænger øjensynligt snarere af, hvor hårdt man ønsker at slå ned.

Begge artikler omhandler enhver form for spredning af materiale eller meninger med anti-sovjetisk indhold, — det være sig i trykt, mundtlig, fotografisk eller anden form. Alene det at være i besiddelse af et sådant materiale falder også ind herunder (enkelte er således blevet dømt på baggrund af deres personlige dagbognotater for at nævne et grelt eksempel).

Både artikel 70 og 190-1 er meget elastiske artikler, og det er intetsteds blevet defineret, hvad der skal forstås ved »anti-sovjetisk«, selvom forsvarere og anklagede ved adskillige processer har anmodet om at få en definition herpå.

At så mange mennesker fra så vidt forskellige grupper er blevet dømt herefter, viser i hvor høj grad der er tale om gummiparagraffer, som kan anvendes mod stort set enhver form for uønskede elementer.

En slutbemærkning

Når systemets undertrykkelse af alle de nævnte grupper har været så hård, skyldes det ikke, at de enkelte handlinger eller handlingsprogrammer har haft en speciel karakter. Forklaringen ligger i, at parti/stats-

apparat overhovedet ikke ønsker, at borgerne handler selvstændigt under hvilken form det end måtte finde sted, fordi dette udgør en trussel imod partiets/statsapparatets monopol på al samfundsmæssig aktivitet.

Et monopol, som det altså ikke skyr nogen midler for at forhindre bliver brudt.

— Citaterne er direkte oversat fra de forskellige sovjetiske love.

Kilder:

Workers against the Gulag. Ed. by Victor Haynes & Olga Semyonova. Pluto Press. 1979.
Prisoners of conscience. An Amnesty In-

ternational Report. London. 1980.
Lars Thorsen & Inge-Berete Moltke. Speciale. 1982. De sovjetiske fagforeninger og arbejderopposition. Eksemplet

Klebanov-gruppen. 1977-1978.
Lars Thorsen & Inge-Berete Moltke: Arbejderoppositionen i Sovjet. Artikel i »Grus« no. 5. 1981.

Kvindens stilling i Sovjet:

MYTEN OM LIGESTILLING

Af INGE-BERETE MOLTKE

»Med følelsen af dyb hengivenhed henvender vi os til kvinden som mor. Hun giver barnet liv, står ved dets vugge, giver sin sjæls varme og mildhed og stræber efter at opdrage det til at blive en værdig borger i dets fædreland. Vores fædreland er i mangt og meget taknemmeligt for de sovjetiske kvinders selvopofrelse og egenskaber, som har gennemført historiske handlinger. Deres omsorgsfulde hænder, inderlige gavmildhed og ædelmodighed forskønner vores liv og forsikrer os om dets godhed og skønhed«.

SUKPs centralkomite
i Pravda d. 8. marts

I december 1979 udgav en gruppe kvinder i Leningrad en illegal almanak, ² det første uafhængige og uofficielle kvindeblad i Sovjet.

Det er i sig selv en overskridende handling i Sovjet, at mennesker finder sammen for at udgive egne skrifter, og endnu mere når det drejer sig om en gruppe kvinder, der beslutter at redigere en antologi af beretninger, dokumenter, digte og essays om kvinders situation.

Leningrad-kvinderne trådte frem med en basal kritik af den sovjetiske kvindes livsbetingelser ² en kritik, der betød en trussel mod det officielle glansbillede af kvindernes ligestilling med mændene. Ved at tage udgangspunkt i deres egne levevilkår og deres rolle som kvinder, anfægtede Leningrad-kvinderne den sovjetiske ideologi om, at kvindespørgsmålet er løst og satte i virkeligheden spørgsmålstegn ved hele det sovjetiske system. Som sådan kan man betragte kvindealmanakken som den første »mod-offentlighedsberetning« med kvindespecifikt indhold.

Denne artikel gennemgår ikke Leningrad-kvindernes almanak, men tager udgangspunkt i Leningrad-kvindernes definition af kvindens fire forpligtelser at være lønarbejder, mor, husmor og børneopdrager.

I dag udgør kvinderne i Sovjet 51,5% af den erhvervsaktive del af befolkningen. Kvinder og mænd indenfor samme erhvervsgruppe arbejder under samme økonomiske vilkår, eftersom at ligelønsprincippet er fastsat ved lov.

Men da der ikke er tale om et lovfastsat princip om »lige arbejde« bliver kvinderne diskrimineret på arbejdsmarkedet. Ligesom så mange

andre steder er det kvinderne, der har service- og rutinejobbene, og mændene, der har de kvalificerede jobs og chefstillingerne.

Kvindeløn — lavtløn

Kvinderne er stort set ansat i tekstil-, konfektions- eller levnedsmiddelindustrien, sygehusvæsenet, i undervisnings- og servicesektoren.

F.eks. er 99 pct. af sygeplejerspersonalet, 95 pct. af bibliotekspersonalet, 83 pct. af konfektionsarbejderne og 74 pct. af lægerne kvinder. (Tallene er fra 1970, men billedet har næppe ændret sig). Alle disse erhverv er tilmed defineret som lavtlønsområder. Gennemsnitslønnen er i Sovjet fastsat til 160 rubler, mens lønnen de første mange år for ovennævnte jobs ligger omkr. 100 rubler. Arbejdslovgivningen indeholder en række beskyttelseslove specielt for kvinder. F.eks. må kvinder ikke arbejde dér, hvor de samtidig kan udsættes for strålingsskader. De må ikke uden videre beordres til at tage overarbejde mellem kl. 22 og kl. 6. Desuden har kvinderne ret til 4 måneders barselsorlov og 1 års »arbejdshvile« — dog uden løn. Den sidste ret benyttes kun sjældent, da langt de fleste sovjetiske familier er stærkt afhængige af begge forældres indtægter.

I 1981 blev der udstedt en række cirkulærer, som forbad beskæftigelse af kvinder i specielt skadelige eller svært belastede jobs. Realiseringen af disse bestemmelser går dog meget langsomt, dels på grund af modstand fra visse ministerier, dels på grund af kvindernes egen modvilje mod at lade sig overføre til — ganske vist mindre skadelige, men — laverelønet og mindre prestigepræget arbejde.

At kvinderne skulle lide mere end mændene under dårlige og direkte skadelige arbejdsforhold, skyldes den sovjetiske opfattelse af, at moderskabet og børneopdragelsen er kvindens rigtige og væsentligste funktion. Det er derfor først og fremmest kvinden, der skal beskyttes.

Husmor- og morarbejdet

Udover at opfylde sin rolle som lønarbejder, må den sovjetiske kvinde også opfylde sin rolle som husmor og mor. Dette i modsætning til manden, som iflg. gængs opfattelse kun har den samfundsmæssige funktion at være forsørger. Leningrad-kvinderne skriver i almanakken, at »Kvinden har fire forpligtelser, at være mor, husmor, børneopdrager og lønarbejder. Lønarbejder må hun også være, da manden på grund af stadigt stigende leveomkostninger ikke kan opfylde sin forsørgerforpligtelse«.

Husmorarbejdet tynnes af de generelt dårlige forhold indenfor konsumsektoren: Ringe vareudbud, dårlig kvalitet og prisstigninger. Morarbejdet er belastet af boligmangel og af de grelle forhold indenfor sundhedsvæsenet og børneinstitutionerne.

F.eks. er boligmanglen så stor, at op til tre generationer almindeligvis bor sammen i små lejligheder. Men mange familier har end ikke en selvstændig lejlighed. De bor sammen i de såkaldte »kommunalki« (fælles-

lejligheder), som er gamle patricierlejligheder, der er opdelt til flere familier med fælles køkken, WC og — evt. — bad. Ifølge sovjetiske beregninger bor stadig 20 pct. af befolkningen i disse fælleslejligheder. Ud fra en holdning om at kommunalinden-ved lyder denne boligform jo udmærket, men når pladsen er lille (ofte kun et værelse til hver familie), og dagliglivets vilkår hårde, er forholdet beboerne imellem ikke altid lige idyllisk.

På grund af den lave prioritering af

konsumindustrien og distributionsnettet, bliver de daglige indkøb og madlavning meget besværlig.

Tidskrævende indkøb

For det første er vareudbudet ikke særlig stort. Forretningerne i centrum er dog bedre forsynede end i forstads kvartererne, hvilket betyder, at man ofte må transportere sine indkøb over store afstande. Desuden må indkøbene foretages næsten hver dag, da en almindelig familie ikke har råd til et køleskab. De butikker, der ikke er supermarkeder, — og det vil sige de fleste forretninger — har et håbløst betalingssystem, hvor man først betaler for varen og mod aflevering af kvitteringen får udleveret varen. Ofte må man stå i kø op til 3 gange for at få sin vare. Først for at komme frem til disken for at se, hvad der kan købes og hvad det koster. Så hen til kassen for at betale. Og tredje gang for at aflevere kvitteringen til ekspeditricen og få udleveret varen. Dette tager lang tid og medfører lange køer ved grøntsager, frugt og andre manglervarer.

»...maden til et barn er også dyr. Det behøver noget, som man må stå i kø for at få fat på, noget som man må gøre sig store anstrengelser for. Det skal jo have vitaminer, og ofte er det helt umuligt at købe appelsiner o.lign. når man arbejder hele dagen. Frisk mælk kniber det også med, — i det hele taget ligger det tungt med mælkeprodukter her.« (Samtal med kvinder i Moskva. Stockholm. 1980, s. 118).

Arbejder i to skift

Som nogle sovjetiske kvinder udtrykker det (»Gudok« 8.3.79) arbejder de i to skift: Et skift i produktionen og et i reproduktionen. Beregninger kom til det resultat, at kvinderne i Sovjet bruger 4-5 timer om dagen på husarbejdet. Mekaniseringsgraden af husarbejdet er meget lav: Køkkenmaskiner, køleskabe og vaskemaskiner er der meget få af (møntvaskerier findes der heller ikke mange af, — og kun et fåtal af de sovjetiske mænd er af den opfattelse, at de også må tage et ansvar for husarbejdet).

Lenin beskrev husarbejdet som »et barbarisk uproduktivt, enerverende, fordommende og nedtrykkende ar-

bejde», — det forekommer skræmmende at så lidt er blevet gjort for at lette kvinden for sit dobbeltarbejde. I dag taler man stadig om, at en udbygget samfundsservice ville være den mest betydningsfulde løsning på kvindernes problem. Men samtidig retfærdiggør den ideologiske holdning den langsomme udbygningstakt i samfundsservice. *»En god kvinde er også en god husmor.»* — som Breznev har sagt det.

Prævention, fødsel og abort

Til trods for at kvindens funktion som mor, som »den, der giver liv« er det centrale aspekt i det sovjetiske kvindebillede, er forholdene omkring prævention, abort og selve fødslen så uhyrlige, at virkeligheden ligger milevidt fra det glansbillede, som bliver holdt op for den sovjetiske kvinde.

Det sovjetiske samfund er genemsyret af en moralsk og seksuel undertrykkelse, der opleves som en viktoriansk og hyklerisk dobbeltmoral. Den er siden Stalins tid blevet ophævet til og accepteret som identisk med en socialistisk moral.

Seksuualvejledning i skolerne eksisterer kun på forsøgsstadiet, og så kun i de mere »liberale« baltiske republikker. De bøger, der findes om emnet, er kun mystificerende: Han kommer med blomster og chokolade, hun har tændt stearinlysene, sød musik ... og vupti, så er hun gravid og der mangler ingen detaljer i beskrivelsen af, hvorledes hun skal forholde sig under graviditeten.

Oplysning om prævention er mangelfuld, for ikke at sige fraværende. Desuden er det svært at få fat på pessarer og spiraler, og kun få kvinder benytter dem. Dette skyldes til dels blufærdighed: Mange vil nødig gennemgå gynækologiske undersøgelser, som også foregår på en langt mere hårdhændet måde end den vi kender i Danmark.

»Galoski« og abort

Kondomer kan nemt købes — dog i en noget klodset udformning. På slang-russisk kaldes de »galoski« (gummistøvler). P-piller bruges kun i meget lille omfang, dels er de meget vanskelige at få fat på, dels er frygten for pillens bivirkninger meget stor. En holdning, som i og for sig er positiv nok, men som desværre

ikke afføder at man sørger for at udbrede kendskabet til de andre præventionsformer — og iøvrigt udbrede dem.

Tilbage er aborten som prævention. Den fri abort foretages indtil graviditetens 4. måned og er i realiteten den mest benyttede »præventionsform«. Nogle kilder mener, at fire ud af fem graviditeter afsluttes med en abort.

Abort blev gjort legal i 1920 for at få en ende på de livsfarlige illegale aborter. Dette varede dog kun til 1936, da en meget rigoristisk familielovgivning bl.a. forbød abort (for at højne fødselstallet) og iøvrigt gjorde

skilsmisse til en dyr og vanskelig affære. Kvinderne fødte dog ikke flere børn, men led i stedet under konsekvenserne af de mange illegale aborter. I 1955 blev abort igen tilladt — dog kun ud fra lægelige grunde. Først i 1968 blev der indført fri abort.

At få foretaget abort koster 5 rubler, og til og med 12. uge foretages aborten uden narkose. Kvinden kan sygemeldes i 3 dage efter indgrebet. Mange føler sig dog for blufærdige og skamfulde til at angive den rigtige grund til fraværet og undlader endog at lade sig sygemelde. Holdningen til abort er udpræget fordømmende, hvilket gør

aborten til en rædselsfuld oplevelse. I Leningrad-kvindernes almanak kaldes abortklinikkerne »kødhakkemaskiner«. Manglen på personale, lagner, narkose og menneskelighed gør, at de kvinder, der har råd, — og mulighed — får aborten foretaget illegalt på private klinikker.

En fødsel foregår på sygehus, og anses for at være en uæstetisk og grotesk forestilling, hvorfor at farens

medvirken anses for at være uhyrlig og total unødvendig. Da kvinderne langt fra er så veloplyste som f.eks. danske kvinder om, hvad der rent faktisk foregår, og personalet hverken har forståelse for eller tid til at give ordentlig information eller hjælp, bliver fødslen til en fremmedgjort oplevelse, som mange betegner som »mareridtsagtig«. Kvinden og barnet bliver ca. 1 uge på hospitalet uden dog at få lov til at være ret meget sammen. Med hensyn til mad, er kvinden ofte afhængig af det hendes familie bringer hende (— det gælder for hospitaler i al almindelighed).

Børneopdragelse

I forlængelse af, at kvinderne opfylder en del af deres samfundssydelse ved at føde børn, overlades det også helt og holdent til kvinderne at tage sig af børneopdragelsen, både som mødre og/eller institutionspersonale. Mandlige pædagoger anses for at være »unaturligt«.

Vuggestuer findes for børn mellem to måneder og tre år. Fra tre til syv år går børnene i børnehaver. Derudover findes der »ugebørnehaver«, som tager sig af børnene fra mandag morgen til fredag aften. Kun ca. ti pct. af børnene kommer i vuggestue, som faktisk har mange tomme pladser. Mange kvinder mener, at vuggestuerne er for dårlige, og vil hellere lade en bedstemor tage sig af barnet. Derimod bliver faktisk alle børn sendt i børnehaver, dvs. de der har held til at finde en ledig plads. For at få barnet i børnehaver — og det er kun muligt for ca. 70 pct. af førskolebørnene — føler moderen sig ofte tvunget til at tage arbejde som pædagog eller rengøringshjælp. Normeringerne er under al kritik. Det er ikke usædvanligt at en voksen tager sig af 25-30 børn. Det er desuden svært at få kvalificeret personale til børnehaverne, fordi arbejdet har en meget lav status og er meget dårligt lønnet, — dertil kommer at personaleudskiftningen er meget høj.

Lighedsmyte

»I vores socialistiske samfund har vi fuld lighed mellem mænd og kvinde, så vi har ikke noget at demonstrere i gaderne for. Dagen (dvs. 8. marts) er en fest til hæder for kvindens store bidrag under opbygningen af vores socialisme. Til hæder for hendes aktive medvirken på alle planer af det samfundsmæssige liv og ikke mindst for hendes rolle som moder.« (Næstforkvinde for den sovjetiske kvindekomite, Information 10.3.82).

Ifølge den sovjetiske ideologi blev kvinden frigjort og ligestillet med manden i oktober 1917.

I de første par år fandtes der da også en reel politisk vilje til at gøre op med diskrimineringen af kvinder. Den vanskelige materielle og økonomiske situation indskrænkede dog mulighederne for at gennemføre kvindernes frigørelse. Allerede fra begyndelsen af 1920-erne blev den opfattelse dominerende, som hævdede,

at kvinden automatisk ville opnå ligestilling med manden i det kommunistiske samfund. En opfattelse, hvis konsekvens var, at selvstændige kvindeorganisationer blev gjort overflødige. Gradvist ophøjedes teorien om kvindens automatiske ligestilling med manden til et faktum. I Sovjet havde staten overtaget produktionsmidlerne — altså var den sovjetiske kvinde ligestillet med manden. En følge af dette var bl.a. at Zenotdel (afdelingen til behandling af kvindespørgsmål, under partiet) blev endeligt opløst i 1930.

Det faktum, at de sovjetiske kvinder ikke har haft ret til at danne selvstændige organisationer har også bidraget til at forholdene i dag er som de er.

De sovjetiske kvinder er erhvervsaktive i højere grad end i noget andet land, og er i kraft af dette i besiddelse af en selvtilid, som man godt kan misunde dem. Samtidig er de på grund af dobbeltarbejdet og den meget traditionelle holdning til kønsrollerne diskriminerede på arbejdsmarkedet. På baggrund af dette forekommer det mærkeligt, at kontrasten mellem kvindens lovsikrede rettigheder og hendes begrænsede muligheder for at udnytte dem ikke endnu har slået hul på ligestillingsmyten.

Biologiske forklaringer

Ligestillingsmyten er stærk og sej i Sovjet og styrkes yderligere af, at alle fysiske som psykiske forskelle mellem mænd og kvinder forklares som biologisk betingede.

Der er overhovedet ikke tale om udviklingen af en socialisations-teori i Sovjet — Freud og co. har eksempelvis aldrig haft nogen væsentlig betydning for udformningen af en sovjetisk psykologi — han og andre betragtes som vestlig borgerlig dekadence.

Det har konsekvenser både inden for produktionen og reproduktionen, og er til stadig hinder for en forbedring af kvindernes vilkår. Som så mange andre steder er holdningen den, at det er kvinden og f.eks. ikke arbejdsorganiseringen, der er noget galt med, hvis hun ikke kan klare det, og følgerne er de samme alle vegne: Kvinder og mænd vælger forskellige jobs, og kvindejobbene får lavere status og lavere løn...

Det faktum at det er kvinderne, der føder børnene og ammer dem bruges som bevis på, at de dermed også har et primært og selvfølgelig ansvar ikke kun for barnet, men for alt husarbejdet. Det at langt de fleste mænd har et helt uansvarligt forhold til familien, forklares som en naturlig del af den mandlige adfærd.

Kvinden ser sig heller ikke afbildet som andet end som den der er smuk og kan klare det hele. De sovjetiske kvindeblade er DAME-blade, uden snært af den »debat«, et blad som »Alt for damerne« herhjemme prøver at tage del i. Den sovjetiske kvinde får manicure-råd og opskrifter på retter, hvis ingredienser kan være meget vanskelige at få fat på, — hun klarer at være bygningsarbejder og en elskerlig og tålmodig mor og kone. Udgangspunktet er, at staten har gjort alt for at kvinderne kan være lykkelige. »Modbilleder«, f.eks. kvinder der aktivt deltager i politik, er der få af. Halvdelen af alle fagforeningsmedlemmer er kvinder, men kun 22 pct. af partimedlemmerne er kvinder. På de lokale niveauer er kvinderne repræsenteret, men dér, hvor de »rigtige« beslutninger tages, i hæren, bureaukratiet og partitoppen er de faktisk ikke tilstede. Der er 14 kvinder i den 426-mand store centralkomite. I politbureauet findes ingen kvinder — ej heller blandt ministerrådets 109 medlemmer.

Kvindelighedsmyten

Ligestillingsmyten medfører passivitet overfor selv åbenlyse uretfærdigheder. Passiviteten fremmes desuden af den sovjetiske kvindelighedsmyte. Kvinder er gode, hensynsfulde, kærlige og opofrende — og det fra naturens hånd!! »Med følelsen af dyb hengivenhed henvender vi (CK d. 8. marts) os til kvinden som mor. Hun giver barnet liv, står ved dets vugge, giver sin sjæls varme og mildhed og stræber efter at opdrage det til at blive en værdig borger i dets fædreland...«. »Vores fædreland er i mangt og meget taknemmelig for de sovjetiske kvinders selvopofrelse og egenskaber, som har gennemført historiske handlinger. Deres omsorgsfulde hænder, inderlige gavmildhed og ædelmodighed forskanner vores liv og forsikrer os om dets godhed og skønhed«. (Pravda. 8. marts).

Resultatet af ligheds- og kvindelighedsmyten er en konflikt i kravene til kvinden, og en konflikt i hver enkelt kvinde: Hvordan skal hun nogensinde kunne leve op til kravene?? Da staten pr. definition er et socialistisk samfund, og da alle hver dag bombarderes med billedet af den lykkelige familie i det problemløse socialistiske samfund, hvor der IKKE eksisterer køer, dårlige børneinstitutioner, varemangel, for små lejligheder og fulde ægtemænd, er det altså ene og alene ens egen skyld, at man har problemer. Når alle de »grimme« sider skal skjules i privatheden, atomiseres alle i forhold til hinanden. Da ingen kan tale om problemer eller nederlag virker man undertrykkende på hinanden. Dette forstærkes så yderligere af partiets monopol på ytrings- og organisationsretten.

Angsten og atomiseringen af kvinderne betyder, at de materielle dårligdomme forties. Dermed fastholdes kvinderne i den daglige ydmygelse og undertrykkelse. Kampen for at overleve kræver alle deres kræfter, så de hverken har tid eller energi til at kæmpe for en ændring af forholdene — endssige overhovedet at gøre sig deres situation bevidst.

En løsning?

I almanakken beskriver Leningrad-kvinderne en løsning, som mange kvinder vælger. For dem fremstår manden umiddelbart som den skyldige, der ingen pligter har, men derimod retten til at ydmyge kvinden og hindre hende i at realisere sine evner og muligheder. Hun lader sig skille og vælger at leve som eneforsørger — selvom det praktisk talt er umuligt (bl.a. på grund af den elendige boligsituation og en forværet økonomi).

På spørgsmålet om man kan forestille sig en kvindebevægelse (å la den i vesten) i Sovjetunionen, svarede nogle kvinder: Nadezda Pavlovna, 48 år, universitetslærer:

»Nejda, en kvindebevægelse behøver vi ikke her! Det er et overstået stadium! Frigørelsen er jo helt smeltet sammen med vores livsførelse. Nej, kvindespørgsmålet er ikke nogetssomhelst problem her. Vi afgrænser ikke kvindebevægelsen fra vores almindelige samfundsliv, fra vores samfundsmæssige bevægelser!«

Vika, 24 år, journalist:

»Det er jo udmærket for jer! Bare kæmp! Men hos os findes der ikke sådan et behov. Daginstitutioner har vi jo allerede, og kvinderne kan ikke gøre mere før der er bygget tilstrækkeligt mange. Og hvis en kvinde bare lægger sig i selen og er dygtig nok, kan hun altid blive chef. Så jeg kan ikke se hvad formål det skulle have at kæmpe i en kvindebevægelse«.

(Begge citater er fra Hansson och Lidén: Samtal med kvinnor i Moskva. Stockholm 1980, s. 106-107).

Og dog mente nogle sovjetiske kvinder at det var nødvendigt med en kvindebevægelse, der adskilte sig fra den kvindekomite, der er talerør for den officielle ideologi. De kvinder valgte en løsning, som hverken var at lade sig totalt underkue eller at påtage sig rollen som den stærke hustru, der kan klare det hele: Arbejde, økonomi, børnepasning, indkøb og kærlig pleje af manden.

Kvinderne fra Leningrad valgte den tredje løsning — at danne en gruppe på egne betingelser og at udgive deres oplevelser og tanker på tryk. Det varede i et par måneder, så blev kvinderne fratrædt deres statsborgerskab og udvist til vesteuropa i juli 1980. En aktiv kvindebevægelse eksisterer ikke i Sovjet, — på trods af at bevidstheden om kvindeundertrykkelsen er vokset i de senere år. (Jeg vil her fremhæve Baranskajas novelle »En ganske almindelig uge«).

De sovjetiske magthavere vil aldrig tillade en selvstændig kvindebevægelse, fordi dens kritik vil afsløre, at systemets selvlegitimering som det-socialistiske-samfund-hvormeget-og-kvinder-er-ligestillede er en falsk facade.

Sovjet og den 3. verden

Af ANETTE WARRING

Vi bringer her 2. del af Anette Warrings artikel om Sovjets udenrigspolitik.

Første del, som vi bragte i sidste nummer, koncentrerede sig om udviklingen i Europa og baggrunden for Sovjets udvikling til supermagt. Anden del viser hvordan Sovjet såvel i praktisk politik, som i sin forklaringsramme står for en traditionel imperialistisk politik i forhold til landene i den 3. verden.

Eritreanske børn studerer halestykket af en sovjetisk fremstillet splintbombe.

Den fredelige sameksistenspolitik der fra midten af 50'erne havde taget form mellem stormagterne USA og Sovjet fortsatte 60'erne og 70'erne igennem.

Opdelingen af Europa i interesse-sfærer blev respekteret og 50'ernes stormagtskamp om nye interesse-områder i den 3. verden fortsattes. Langt, langt de fleste krige udspillede sig i 3. verden og forblev enten indenfor de enkelte landes grænser eller udspandt sig som regionale krige. USA og Sovjet kom aldrig i direkte konfrontation med hinanden skønt begge supermagter oftest indirekte eller direkte var involveret i 3. verdens konflikter. Modsætningsforholdet mellem USA og Sovjet kom tydeligt til udtryk i kampen om indflydelse i 3. verden, der trods nykolonialismen fortsat var uopdelt og mærket af politisk ustabilitet, klassemæssige omgrupperinger og af befrielsesbevægelser specielt i kamp mod USA-imperialismen.

De sovjetiske intentioner bag sameksistenspolitikken var primært to forhold. For det første ønsket om at Sovjet kunne fastholde den industrielle vækstrate via råvare- og teknologiumport fra henholdsvis 3. verden og den vestlige kapitalisme. Og for det andet at Sovjet kunne — gennem sin frihandelsnæ — fremstå som allieret med den 3. verdens forsøg på økonomisk selvstændighed og som fredelskende nation gennem sine nedrustningsforslag. Frihandelsnæken dækkede over Sovjets eget ønske om at trænge ind på verdensmarkedet — nedrustningsforslagene over en gigantisk oprustning.

De sovjetiske ønsker om et øget økonomisk samkvem med såvel Vesten som 3. verden bar først for alvor frugt fra ca. midten af 60'erne. Den voksende økonomiske og militære styrke betød, at det fundamentale modsætningsforhold til 3. verdens folk trådte tydeligere og tydeligere frem. Sovjets støtte til Bandung-

konferencens (1955) krav om den fredelige sameksistens som princip i forholdet mellem stater blev afløst af en afstandtagen til de fleste af 3. verdens krav til de industrialiserede lande på 70'ernes og 80'ernes UNCTAD-konferencer. Sovjet støtter således ikke 3. verdens krav om 1) en indeksering — eller udjævning — af prisforholdet mellem råvarer og industrivarer eller 2) om gældsanerelse men kun 3) kravet om friere teknologihandel. Sidstnævnte ville nemlig lette Sovjets egen teknologiumport fra Vesten. 60'erne indledte en afgørende stræmning af Sovjets 3. verdens politik.

Jeg vil i denne artikel forsøge at belyse nogle generelle linjer i Sovjets forhold til 3. verden gennem 60'erne og 70'erne. Vægten vil blive lagt på Sovjets økonomiske og militære forbindelser som det afgørende udtryk for Sovjets interesser. Til forståelse af den strukturelle betydning af Sovjets 3. verdensforbin-

delser inddrager jeg kort Sovjets økonomiske relationer til den vestlige kapitalisme. Endelig trækker jeg mere politiske, strategiske og alliance-mæssige forhold frem.

En afgørende mangel i artiklen er, at jeg helt undlader at se på Sovjets relationer til de såkaldte socialistiske 3. verdens lande, f.eks. Vietnam Cuba. Det skyldes manglende viden og holdbart statistisk materiale. Generelt kan det dog siges, at fra midten af 60'erne vokser de økonomiske relationer mellem Sovjet og den »ikke-socialistiske« del af 3. verden på bekostning af den »socialistiske« 3. verden. Således steg Sovjets samlede import fra de »ikke-socialistiske« 3. verdens lande fra 7 til 20% af Sovjets samlede import. Samtidig faldt de »socialistiske« 3. verdenslandes andel af Sovjets samle-

de import fra 18,7% til 8,4%. (kilde: Yearbook of international trade statistics, United Nations 1964 og 1980). Et mønster der også gør sig gældende for den sovjetiske eksport og som har holdt sig konstant til idag.

To tendenser i Sovjets 3. verdens politik gør sig gældende. På den ene side en kraftig satsning via politisk og militær støtte til Sovjet-venlige regimer, der i selvforståelsen er igang med en socialistisk eller ikke-kapitalistisk udvikling. På den anden side mere kommercielle relationer til »ikke-socialistiske« 3. verdenslande samt en spredning af disse økonomiske forbindelser.

Til sidst noget om den sovjetiske teori/selvforståelse af 3. verdensforholdene. Det er oplagt, at vi må »se på de sovjetiske hænder og ikke

deres mund.« Men den sovjetiske selvforståelse af forholdene i 3. verden er alligevel værd at se på af flere grunde. For det første er den sovjetiske teori ikke blot og bart en legitimering af den førte politik, men i et vist omfang korresponderende med de faktiske relationer til 3. verden. Al den ideologiske flimmer til trods. Derfor angiver den sovjetiske selvforståelse dele af den politik, der søges tilstræbt. For det andet har kritikken af den sovjetiske teori på dets eget grundlag betydning i diskussionen med andre progressive kræfter, der har politiske bindinger til Sovjet. Jeg vil derfor kort komme ind på den sovjetiske selvforståelse af 3. verden — dvs. dels teorien om »international socialistisk arbejdsdeling«, dels om den ikke-kapitalistiske udviklingsvej.

Ikke-kapitalistisk udviklingsvej

I forlængelse af den positive vurdering af uafhængighedskræfterne i 3. verden og den faktiske anerkendelse af borgerlige nationalister som regeringsledere, udvikledes i Sovjet begrebet *nationaldemokratiske stater* i 1960. Statsformen blev defineret som en stat, der

- ☐ fastholder sin økonomiske, politiske og militære uafhængighed og bekæmper imperialismen (den vestlige)
- ☐ sikrer folket demokratiske rettigheder
- ☐ gennemfører jordreformer og andre sociale forbedringer
- ☐ prioriterer udviklingen i den statslige sektor og dermed åbner mulighed for en socialistisk udvikling uden voldelige omvæltninger, samt
- ☐ deltager i den »socialistiske blok« (kilde: Mette Skak, »Sovjet og tropisk Afrika s. 141)

Med baggrund i en dæmpet optimisme over udviklingen i nogle af de nationaldemokratiske stater foretog de sovjetiske ledere i 1963 en differentiering af de progressive stater i 3. verden. Begrebet »*revolutionære demokratier*« introduceredes. Den væsentligste forskel i forhold til de nationaldemokratiske stater var den officielle erklæring om at ville omstyrte kapitalismen. (Interview med Krustjov i Pravda 25/1, 1963) Med »teorien« om de revolutionære

demokratier lagdes grunden til placeringen af intelligentsiaen og hæren som ledende kraft i opbygningen af socialisme i 3. verden.

Den egentlige teori om vejen til socialisme i 3. verden udvikledes først sidst i 60'erne på grundlag af ændringerne i Sovjets handels- og bistandspolitiske praksis samt udviklingen af begreberne »nationale demokratiske stater« og »revolutionære demokratier«. Den autoritative teori om ikke-kapitalistisk udvikling er skrevet af direktøren for det sovjetiske afrika-institut V.R. Solodovnikov. (kilde: Solodovnikov, »Non capitalist development«).

Teorien om ikke-kapitalistisk udvikling indeholder ingen egentlig analyse af underudviklingens årsager og konsekvenser i 3. verden samt af de revolutionære udviklingsbetingelser. Teorien kan betegnes som en meget bred rammeteori med få konkrete anvisninger på, hvad ikke-kapitalistisk udvikling indebærer. Den manglende konkretisering betyder, at lande som ifølge Sovjet er i en ikke-kapitalistisk udvikling favner utroligt bredt, hvor det egentlige og afgørende spørgsmål er, om landet fører en sovjetvenlig udenrigspolitik og opbygger sociale lag — statsbureaukrater og magtstrukturer, der minder om Sovjets. Men her en kort gengivelse af det centrale i teorien om den ikke-kapitalistiske udvikling.

Ikke-kapitalistisk vej

Et land i en ikke-kapitalistisk udvikling hævdes at være et overgangssamfund mellem den feudale eller ringe udviklede kapitalistiske produktionsmåde og så socialismen. At den kapitalistiske fase er mulig udviklingsmæssigt at springe over skyldes alene eksistensen af den socialistiske blok med Sovjet som førende kraft.

Den ikke-kapitalistiske udvikling foregår under den nationaldemokratiske statsform som hviler på en klassealliance mellem den numerisk lille arbejderklasse, bønderne og intelligentsiaen, dele af borgerskabet og militæret. Selvom arbejderklassen hævdes at være den ledende kraft i ikke-kapitalistisk udvikling fremhæves implicit at intelligentsiaen, militær og borgerskab kan substituere arbejderklassen og bønderne og repræsentere disses objektive interesser. Militæret, intelligentsiaen og borgerskabets historiske opgave bliver gennemførelse af en industrialisering under hvilken arbejderklassen vil vokse sig stor og først dermed selv blive istand til at optræde som ledende kraft. En absurd mekanisk opfattelse; en talmæssig forøgelse af arbejderklassen er ikke i sig selv en garanti for en socialistisk udviklingslinje. At arbejderklassen og bønderne underordnes den nationale alliance

under ledelse af statsbureaukrater af enten militær eller intelligent (!) tilsnit er oplagt. Nødvendigheden af en selvstændig organisering af arbejderklassen og bønderne i parti og fagforeninger berøres overhovedet ikke. I praksis var eksempelvis Sovjets linje overfor lande i en såkaldt ikke-kapitalistisk udvikling såsom Algeriet, Guinea, Ghana og Mali, at de lokale kommunistiske partier skulle meldes ind i etpartistatens parti og dermed opløse sig selv.

Klasseindhold?

Men hvad er indholdet i klassealliancen, hvad gør den til progressiv i den sovjetiske forståelse, hvilket indhold er der i ikke-kapitalistisk udvikling? Spørgsmålene giver der ikke mange svar på i Solodovnikovs skrifter. Men der angives dog forskellige nødvendige udviklings-træk i den såkaldte økonomiske, sociale og politiske og ideologiske sfære.

Det afgørende forhold i en ikke-kapitalistisk udvikling er en *statslig* udvikling af økonomien, hvormed nationaliseringerne af produktionen og bankerne står centralt. I de senere år fremhæves dog, at en kombination af statslig og udenlandsk kapital under den national-demokratiske stats kontrol kan foretrækkes. Staten hævedes at være relativt autonom og dermed af lovgivningens vej at kunne bryde med den herskende produktionsmåde for en periode.

Udenrigshandel og bistand anses som to af de vigtigste kilder til at skaffe kapital til 3. verdens lande. Tidligere afvistes den vestlige bistand og Sovjet afviser ligeledes selv at yde væsentlig bistand, fordi de ikke bærer noget historisk ansvar for den imperialistiske udbytning af kolonierne. Gennem 70'erne har Sovjet dog foretaget en opblødning i holdningen til u-landsbistand. Således opfordres 3. verdenslandene nu ofte til at tage imod bistand fra Vesten. Udenrigshandel (først og fremmest mellem den »socialistiske verden« og 3. verden og lande i 3. verden imellem) opfattes som afgørende. Afgørende fordi 3. verdenslandene dermed ikke behøver at udvikle et alsidigt produktionsapparat og satse på national økonomisk selvstændighed, men prioritere få

centrale sektorer byggende på landets »naturlige ressourcer«. Et synspunkt jeg uddyber og problematiserer ved behandlingen af teorien om international socialistisk arbejdsdeling.

Det primære ved anvisningerne på det økonomiske område er altså, at der skal foretages nationaliseringer af de vigtigste sektorer og at industrialiseringen først og fremmest skal ske i statslig regi. Men i hvilket omfang, på hvilket niveau og i hvilken afvejning mellem landbrug, let- og sværindustri berøres ikke.

Ændringerne i den »politiske sfære« er ligeledes uklare. Udvidelsen af demokratiet, folkets inddragelse i beslutningsprocessen og arbejderklassens ledende rolle gøres der meget ud af — uden konkretiseringer. Udviklingen i den såkaldte »ideologiske og sociale sfære« indeholder en fremhævelse af den ideologiske kamp mellem det kapitalistiske og socialistiske verdenssystem og -opfattelse, et opgør med USA-ideologien og maoismen, og en opremsning af de gode arbejderklassen vil opnå, hvil landet følger en ikke-kapitalistisk udviklingsvej.

Stalinistisk statsopfattelse

Det er vanskeligt at kritisere en så ufuldstændig og tynd »teori«. Men den stalinistiske *stats- og udviklingsopfattelse* kommer tydeligt til udtryk og skal derfor kort her kritiseres.

Den nationaldemokratiske stat betragtes som det middel den nationale alliance kan overtage og anvende i en ikke-kapitalistisk udvikling til at ændre den økonomiske basis, hvorpå statens karakter hviler. Uden andre klasse-mæssige forandringer end en isolering af det imperialistiske borgerskab. For det første er statsliggeret ikke lig socialisme. For det andet vil staten altid grundlæggende udtrykke den herskende klasses interesser; dens politik afhænge af styrkeforholdet mellem klasserne. Derfor må industrialiseringen og statsliggerelsen være ueløseligt knyttet til karakteren af den indgåede nationale klassealliance. Og klassealliancen indeholder ifølge min fortolkning af den ikke-kapitalistiske udviklingsteori en statsbureaukratisk substitueret af arbejderklassen og bøndernes egen magtudøvelse.

Dét kommer der ikke socialisme ud af. Udviklingsopfattelsen er økonomisk og betragtes som liggende udenfor klassekampen. Desuden foreskrives en fredelig overgang til socialismen efter det evt. voldelige brud med imperialismen, der ikke behøver at ændre de grundlæggende produktionsforhold. Altså en lineær udviklingsopfattelse, hvor den ikke-kapitalistiske udviklingsfase automatisk vil vokse over i socialismen, hvis blot den statslige ejendomsret udvides.

Teorien om ikke-kapitalistisk udvikling siger os altså ikke meget om, hvilke interesser Sovjet forfølger i 3. verden, hvilken udviklingsmodel der sættes på bortset fra ønsket om opbyggelsen af et statsbureaukratisk lag i lighed med det sovjetiske. At Sovjet ikke har en udviklet revolutionsteori for 3. verden kan vel heller ikke undre, når det er fundamentalt andre interesser, de forfølger. Disse interesser udtrykkes langt tydeligere i den sovjetiske teori om international socialistisk arbejdsdeling.

International socialistisk arbejdsdeling

Den sovjetiske teori om »international socialistisk arbejdsdeling« udvikledes i 50'erne. Teorien formuleredes med udgangspunkt i COMECON-samarbejdet og blev først senere udbredt til også at omfatte 3. verdenslande i en ikke-kapitalistisk udvikling. At udvikle en socialistisk arbejdsdeling mellem COMECON-landene og lande i en ikke-kapitalistisk udvikling er målet. I praksis er flere 3. verdenslande blevet inddraget i COMECON. Således blev Angola og Laos observatører i 1976, Etiopien i 78, Afghanistan, Iraq, Yemen og Mozambique i 79. Den autoritative teori om international socialistisk arbejdsdeling er udviklet af N.W. Faddejew og hovedværket er »Der rat für gegenseitige wirtschaftshilfe«, Berlin 1975 og af O. Bogomolov, »Theorie und Methodologie der internationalen sozialistische arbeitsteilung«, Berlin 1969. Jeg vil kun inddrage de dele af teorien som er relevante i forhold til 3. verden.

Grundsynspunktet i teorien om international socialistisk arbejdsdeling er, at

»Det idag ikke længere er nødvendigt, at hvert socialistisk land absolut udvikler alle dele af sværindustrien, således som Sovjetunionen måtte gøre, pga. at det gennem en lang periode var det eneste socialistiske land, og befandt sig omringet af kapitalistiske lande. Nu, hvor der eksisterer et mægtigt venskabsforbund af socialistiske lande, og hvor det enkelte land kan støtte sin forsværssikkerhed på den samlede socialistiske lejrers industrielle magt, kan hver enkelt af de europæiske folkedemokratier specialisere sig i udviklingen af den industrisektor, hvis vareproduktion svarer bedst til de natur- og erhvervs-mæssige forudsætninger, som landet besidder.»

(kilde: Krustjov på SUKP's 20. partikongres. Her citeret fra W. Dickhut, »Die restauration des kapitalismus der Sovjetunion«, s. 197, Stuttgart 1974).

Udviklingen af en alsidig produktionsstruktur som forudsætning for national uafhængighed anses ikke for nødvendig. Internationaliseringen betragtes som en lovmæssig tendens i verdensøkonomien. En lovmæssighed som ikke er specielt forbundet med kapitalismen og kapitalens internationalisering, men en almen (ahistorisk) tendens, som kapitalismen blot har udnyttet til egen fordel.

Et vigtigt grundprincip i teorien om international socialistisk arbejdsdeling er, at 3. verdenslande ikke kan støtte sig på egne kræfter. Det enkelte land må udnytte de naturlige /aktuelle nationale ressourcer fuldt ud. Men dette kan kun ske på rationel vis, hvis hvert enkelt land indordner sig under arbejdsdelingen:

»Netop det internationale samarbejde og arbejdsdeling skaffer forudsætningen for den maximale mobilisering af landets særlige ressourcer.« (Faddejew s. 103)

3. verdenslandenes indtræden i den internationale socialistiske arbejdsdeling anses som en objektiv nødvendighed, fordi 3. verden ifølge Sovjet ikke er i stand til at udvikle økonomien selvstændigt:

»På et bestemt trin i koncentration og specialisering af produktionen er yderligere ekspansion umulig alene på dets eget grundlag.« (Solodovnikov s. 217)

At de »naturlige nationale ressourcer« hvormed 3. verden skal indgå i arbejdsdelingen er en produktionsstruktur som imperialismen har formet, viser Kosygin's udtalelser på 23. partikongres i 1966:

»Sovjetunionen ønsker at give dette samarbejde langt større muligheder for at kunne udnytte overlegenheden ved den internationale arbejdsdeling langt bedre. Vi kan købe traditionelle varer fra disse lande i stadig voksende mængde — bomuld, færeuld, pelse, malm, metaller, planteolie, frugt, kaffe kakaobønner, te og andre råstoffer såvel som færdigvarer.«

(kilde: Kosygin, her citeret fra Dickhut, s. 211).

Dette tydeliggøres i en artikel i et DDR-tidskrift (»Sovjetwissenschaft / Gesellschaftswissenschaftliche Beiträge«, 1969, s. 54) hvor det udtrykkes klart, at arbejdsdelingen siger på, at 3. verdenslande først og fremmest leverer råstoffer og halvfabrikata til Sovjet, som til gengæld leverer færdigvarer og teknisk udstyr.

Sovjets behov

Sovjets import- og eksportbehov er, hvad der skal opfyldes i en international socialistisk arbejdsdeling. Læs blot Solodovnikov's udtalelser derom:

»En forøgelse af vækstraten i handelsforbindelserne mellem de socialistiske lande og udviklingslandene er en aktuel opgave af stor betydning. En yderligere ekspansion i handelsomsætningen mellem disse to grupper af lande, er primært afhængig af, at udviklingslandene producerer flere varer som de socialistiske lande kan importere. Efter vores opfattelse, vil den yderligere vækst i det økonomiske samarbejde mellem socialistiske og udviklingslande både finde sted gennem en vækst i handelsforbindelserne indenfor rammerne af den eksisterende import-eksportstruktur, og på basis af nye eksportprodukter fra udviklingslandene. Det vil frem for alt har i tankerne en eksport til de socialistiske lande af minerale råstoffer og brændstof.«

Og han fortsætter:

»Erfaringerne har vist, at den mest effektive form for samarbejde mellem Sovjetunionen og udviklingslande, som både vil være til gavn for Sovjetunionen og udviklingslandene, er opbygningen af virksomheder, hvis produkter Sovjetunionens nationale økonomi også kan bruge.«

(kilde: Solodovnikov, Non capitalist development, s. 210 og 213)

3. verdenslandene skal altså indgå i opbygningen af det sovjetiske verdenssystem først og fremmest med råvareudvinding, fødevarer og produktion af halvfabrikata — samt med et industriapparat, som snævert er indrettet herpå.

Handelsvilkår

Teorien om international socialistisk arbejdsdeling siger også noget om, hvilke vilkår i handelen mellem Sovjet og 3. verden, der søges tilstræbt. Ifølge den sovjetiske selvforståelse sikrer samhandelen med Sovjet 1) stabil afsætning, 2) et rimeligt prisniveau og rimelige kreditvilkår og 3) stabile priser. Hvordan dette forholder sig i praksis vender jeg tilbage til. Her vil jeg blot tage fat i det, russerne kalder »retfærdige verdensmarkedspriser«. Disse rimelige verdensmarkedspriser fremkommer ved, at tage udgangspunkt i det såkaldte »komparative omkostningsniveau« og ved at fjerne monopolprofitter, told og andre begrænsninger. »Men det afgørende er det komparative omkostningsniveau«, som Solodovnikov siger. (kilde: Solodovnikov, Non capitalist development, s. 199)

Den sovjetiske teori bygger således på det, de kalder en rationel kerne i den liberalistiske engelske økonom Ricardo' teori om komparative fordele ved udenrigshandel. Den kan der siges meget ondt om, men en udfødt diskussion og kritik skal ikke bruges her. Blot dette:

Det grundlæggende synspunkt hos Ricardo er, at lande med produktivtetsforskelle med fordel for begge kan handle med hinanden. Produktivtetsforskelle i forskellige lande udgør så at sige et naturligt grundlag for vareudveksling og altså international arbejdsdeling. Og import kan ifølge Ricardo betale sig selvom det impor-

terede produkt kunne fremstilles billigere lokalt, hvis der i stedet sattes på den relativt mest produktive sektor. Ricardos teori om komparative fordele ved udenrigshandel kan kritiseres for følgende.

For det første kan der bag et lige bytte af varer skjule sig et ulige bytte af arbejde, grundet i produktivitetsforskelle, og dermed fremkomme værdioverførsler fra et land til et andet via handelen.

For det andet kan et lands specialisering i de relativt mest produktive

sektorer forhindre den optimalt mulige vækst.

Når det sovjetiske synspunkt så samtidig er, at 3. verden skal specialisere sig i de sektorer, som er blevet opbygget under den imperialistiske udbytning af 3. verden — altså landbrugs- og råvareproduktionen, bliver det endnu mere grelt.

For det tredje kan den sovjetiske teori om international socialistisk arbejdsdeling kritiseres for den manglende forståelse af, at klassekampen fortsætter under socialis-

men. Og at en produktionsmæssig national uafhængighed derfor er helt central for at fastholde det bedste udgangspunkt for at fastholde socialismen.

Opsummerende kan det slås fast, at trods de smukke ord og kritik af den vestlige imperialismen adskiller teorien om international socialistisk arbejdsdeling sig ikke fra den vestlige imperialistiske. At de faktiske økonomiske relationer mellem Sovjet og 3. verden heller ikke gør det, vil jeg nu gå over til at belyse.

Sovjets 3. verdenshandel

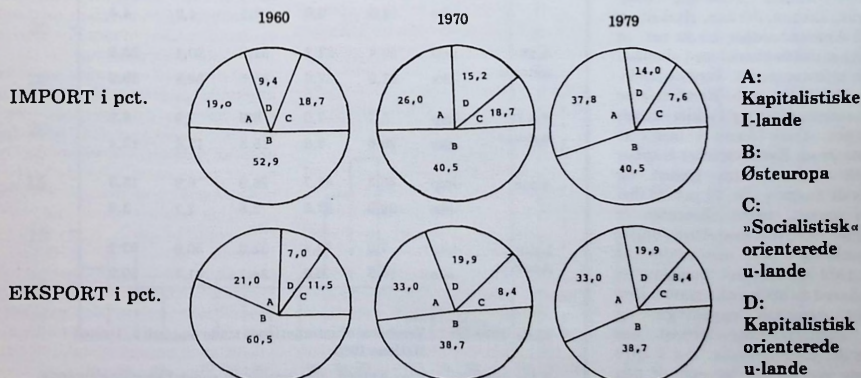
Den sovjetiske udenrigshandel kontrolleres af staten og indgår i den samlede økonomiske planlægning. Udenrigshandelsplanen tager i første omgang udgangspunkt i Sovjets importbehov. Sovjets samlede udenrigshandel har været hastigt stigende siden begyndelsen af 60'erne og sidst i 70'erne var udenrigshandelen på 8-10% af BNP. Sovjets procentvise del af verdenshandelen har været nogenlunde konstant siden 50'erne altså i en periode hvor verdenshandelen er steget. I 1980 var

Sovjets andel af den totale verdens-eksport i snit 4 pct. mens andelen af verdensimporten i snit var 3,5-4 pct. Den samlede Østeuropæiske andel af verdenshandelen lå på ca. 10%. (kilde: Handbook of international trade and development, UNCTAD 1981)

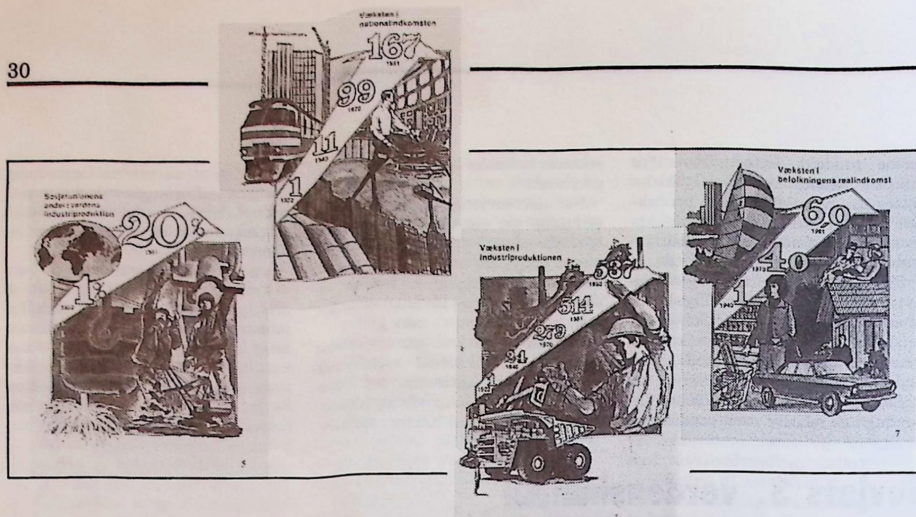
Til sammenligning var USA's andel af verdenshandelen midt i 70'erne på godt 11% — omend faldende siden. Sovjets økonomiske samkvem med de kapitalistiske industrialiserede lande er vokset

betydeligt siden 1960, hvilket også gør sig gældende for handelen med kapitalistisk orienterede 3. verdenslande, hvor handelen stort set er fordoblet. (1960 9,4 pct. på importsiden, 7 pct. på eksportsiden, 1979 14 pct. på importsiden og 19,9 pct. på eksportsiden) Handelen med de »socialistisk« orienterede 3. verdenslande blev i perioden 1960-79 halveret, hvilket primært skyldtes bruddet med Kina. (kilde: Yearbook of international trade statistics, United Nations 1964 og 1980)

Sovjetunionens import og eksport fordelt på landegrupper. (I pct. udvalgte år)

Kilde: Yearbook of international trade statistics. United Nations 1964 og 1980. (Min fremstilling)

Illustrationerne er hentet fra «Fakta om Sovjetunionen».

Den absolutte betydning af Sovjets handel med 3. verden er altså langt fra den væsentligste. Men dens strukturelle betydning for den sovjetiske økonomi, vil jeg senere komme ind på for det første set i relation til handelens sammensætning og for det andet set i relation til handelen med de vestlige kapitalistiske lande.

Regional fordeling

Men først vil jeg lige berøre den regionale fordeling af det sovjetiske økonomiske samkvem med de kapitalistisk orienterede 3. verdenslande. Sovjets handel med Arabstaterne (Ægypten, Syrien, Yemen, Marokko, Libanon, Sudan, Tunesien, Iraq, Algeriet, Libyen, Jordan, Kuwait og Saudi Arabien) udgør 20-30 pct. af Sovjets samlede handel med »kapitalistisk orienterede« 3. verdenslande, mens handel med Randstaterne (Afghanistan, Iran og Tyrkiet) udgør 10-20 pct. Asien (Asien ÷ asiatiske arabstater og Randstaterne) betyder specielt importen fra Indien og Malaysia meget — ca. 13 pct. af den totale import, mens eksporten er minimal. Handelen med Afrika udgør kun omkring 5 pct., men sovjet har siden 1979 intensiveret forsøgene på handel med de afrikanske stater. Den absolutt numerisk væsentligst og mest ekspanderende handel har været ift. Latinamerika, der i 1979 tegnede sig for ca. 50 pct. af den samlede import og ca. 40 pct. af eksporten. Det er landbrugsprodukter Sovjet importerer — primært korn fra Argentina — importeret pga

de sovjetiske landbrugsproblemer og den amerikanske kornembargo. Ophevelsen af denne og den nylig indgåede handelsaftale mellem USA og Sovjet vil givet forrykke dette billede igen. Vigtigt at bemærke til

denne fremstilling af Sovjets regionale fordeling af handelen med 3. verden er, at våbenhandelen ikke er medregnet, hvilket har konsekvenser for især balancen mellem eksport og import.

Sovjets handel med de kapitalistiske udviklingslande fordelt på geografiske grupperinger — import og eksport i pct. — udvalgte år

		1960	1965	1970	1975	1979
Afrika	-imp	8,2	6,6	4,0	5,1	6,4
	-eks	4,0	9,0	2,1	4,2	4,4
Arabstaterne	-imp	29,4	27,2	31,6	30,1	23,3
	-eks	41,0	37,6	45,6	38,8	39,2
Randstaterne	-imp	8,7	7,0	5,6	7,9	6,9
	-eks	20,6	9,8	15,3	12,6	13,4
Asien	-imp	46,3	45,7	26,9	6,9	13,3
	-eks	24,0	37,5	2,8	2,7	3,9
Latinamerika	-imp	7,0	13,4	32,0	50,0	50,1
	-eks	10,3	6,0	34,1	41,7	39,2

Kilde 1970-79: Yearbook of international trade statistics. United Nations 1980.

Kilde 1960-65: Klas Eklund, som bruger en anden beregningsmetode, hvorfor tallene ikke er umiddelbart sammenlignelige. (egen fremstilling)

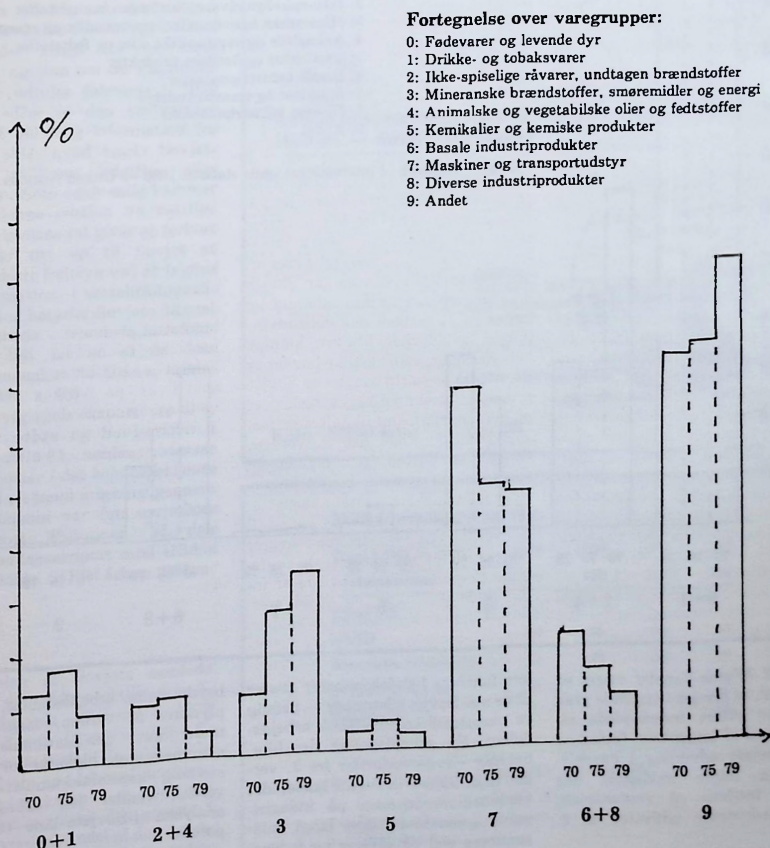
Traditionel arbejdsdeling varestrukturen i Sovjets 3. verdenshandel

En analyse af varestrukturen i den sovjetiske samhandel med 3. verden giver et ret entydigt billede. Sovjet importerer først og fremmest råstoffer, råvarer og fødevarer. Fødevarer,

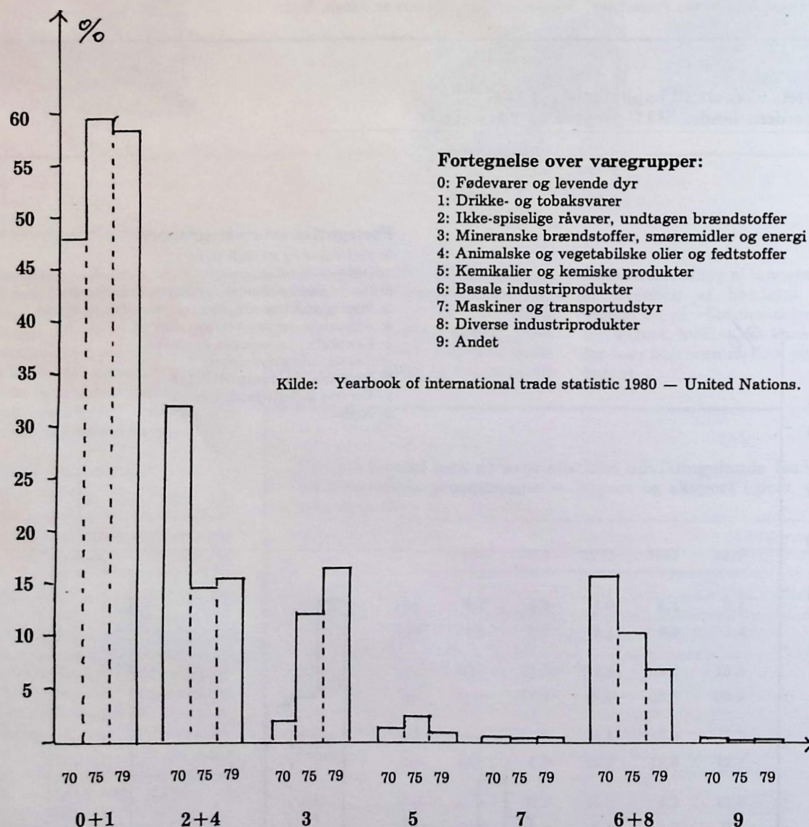
drikke og tobaksvarer er den vigtigste importvare og udgør 58,4 pct. (1979) af den samlede import. råvarer og energi tilsammen 32%. Dvs. råstofimport forstået bredt udgår ca. 90% af Sovjets samlede import fra 3. verden. På eksportsiden er billedet næsten lige så entydigt. Sovjets vigtigste eksportvare er våben, hvor-

efter kommer maskiner og transportudstyr. Våben udgør mindst 45% af den samlede eksport til 3. verden og den sværindustrielle del ca. 25%. Alle tal er 1979 tal. (kilde: Yearbook of international trade statistics, United Nations 1980)

Sovjets eksport til kapitalistiske
3. verdens lande. SITC grupper og udvalgte år

**Sovjets import fra kapitalistiske
3. verdens lande. SITC grupper og udvalgte år**

I løbet af 70'erne har der været en tendens til, at Sovjet i stigende grad importerer lettere forarbejdede råvarer i form af konserver, linned og klæde. Denne udvikling i handelsstrukturen følger imidlertid den generelle tendens på verdensplan, hvor letindustrien udflyttes til 3. verden.

Konkluderende kan siges, at Sov-

jets faktiske handelsmønster svarer til de mål Sovjet tilstræber — nemlig en traditionel imperialistisk arbejdsdeling. En arbejdsdeling der bl.a. betyder værdioverførsler fra 3. verden til de industrialiserede lande, idet verdensmarkedsprisen på industrivarer og maskiner stiger langt voldsommere end på råvarer og fødevarer. Hvorvidt Sovjet forsøger at

bryde denne arbejdsdeling, der udplyndrer 3. verden, forgælder og undergraver den nationale selvbestemmelsesret, blokerer for en selvstændig kapitalakkumulation i 3. verden vender jeg tilbage til i analysen af Sovjets låne- og kreditpolitik.

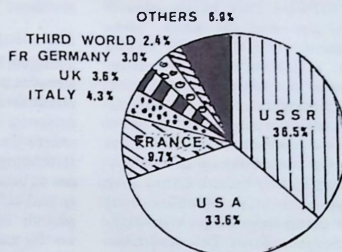
Dødens købmænd — Sovjets våbenhandel med 3. verden

Der er helt klart nogle statistiske problemer forbundet med at beskæftige sig med Sovjets våbenhandel. Sovjet opgiver sjældent deres våbenhandel, men det er muligt at sjusse sig til et *absolut minimum*, idet det af FN anvendte varegruppensystem, SITC, opgiver en varegruppe »andet«, der generelt betragtes som dækkende over våbenhandel. Våbenstøtte til 3. verdenslande i den sovjetiske blok og til befrielsesbevægelser er ved egen beregning svært at finde frem til. Jeg har derfor også brugt det svenske forskningsinstitut SIPRI, der anses for at være pålideligt, og som om de statistiske problemer udtaler følgende i 1982 årbogen: »Der er den sædvanlige mangel på pålidelig information fra sovjetisk side, hvad angår Sovjetunionens militære udgifter eller produktion. Som sædvanlig kommer tallene i denne sektion fra vestlige kilder. Hvis disse tal giver et forkert indtryk, er det op til Sovjet at korrigere dette indtryk ved at frigive mere information. I satellitfotografierne verden betyder Sovjets altgennemtrængende hemmelighedsfuldhed kun lidt for at skjule dets militære kapacitet fra USA«. (kilde: SIPRI, 1982, s. 98)

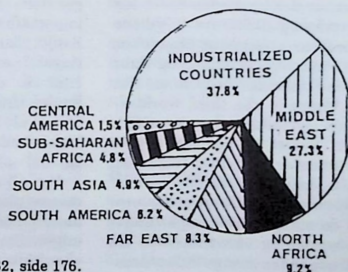
Sovjets vigtigste eksportvare til 3. verden er *våben* og Sovjet blev i perioden 1979-81 verdens største våbeneksportør i det hele taget, som resultat af en jævn stigning gennem 70'erne. Således var den sovjetiske våbeneksport 36,5 pct. af den samlede verdenseksport mod USA's 33,6 pct. (kilde: SIPRI årbog 1982, s. 176)

Våbenandelen af Sovjets samlede eksport til den »ikke socialistiske« 3. verden udgjorde allerede i 1979 mindst 45,8 pct. Oprustningen i 3. verden har indenfor de sidste år været voldsom og i løbet af de sidste 10 år har væksten i 3. verdens militærudgifter været den største i verden. 3. verdens andel af den totale våbenimport udgjorde i perioden 79-80 ifølge SIPRI 62 pct.

An dele af verdenseksporten af væsentligste våben
fordelt på lande — 1979-81

An dele af verdensimporten af vigtigste våben
1979-81 — fordelt på regioner

Kilde: SIPRI årbog 1982, side 176.

Militærudgifter i verden.

Total (1949 = 100)	1949	1959	1969	1979
— i faste priser	100	190	305	350
Heraf i %				
NATO	46	65	54	43
Warszawa-pagten (1)	41	26	33	26
Øvrige I-lande (2)	2	2	3	5
U-lande (3)	5	5	7	16
Kina	5	3	4	9

Kilde: SIPRI yearbook 1968/69, 1974 og 1981

1. Det højere skøn er blevet brugt.
2. Europa, Oceanien og Japan.
3. Undtaget Kina.

Koncentreret eksport

At Sovjet er blevet verdens største våbeneksportør understøttes af, at Sovjet er våbenleverandør til de fleste af de 10 største våbenimportører i 3. verden — Libyen, Iraq, Syrien, Indien, Sydyemen, og Vietnam. Sovjets våbeneksport er mere koncentreret end USA's, idet Sovjet ifølge SIPRI i 1981 havde løbende våbenaftaler med 28 lande, mens USA havde med 67. (kilde: SIPRI 1982 s. 185) Hvor Sovjet er våbenleverandør optræder det altså massivt. Våbenhandelen er mere koncentreret end den øvrige handel og det er primært de mellemstørste stater, de afrikanske arabstater og de afrikanske stater syd for Sahara (Angola og Etiopien) der siden slutningen af 70'erne tilsammen aftager størstedelen af Sovjets våben. Den sovjetiske våbenhandel følges oftest op af militær rådgivning og i 1978 havde Sovjet mindst 12.000 militære rådgivere udenfor Sovjet. Endvidere anslås det, at der i perioden 55-78 har været omkring 40.000 fra 3. verden under militær uddannelse i Sovjet og 6.000 i Østeuropa (Vietnam og Cuba frataget) (kilde: R. Donaldson, The Soviet Union in the third world — successes and failures, London 1981).

Altså: Sovjet er verdens største våbeneksportør, eksporten følger den generelle handels fordeling omend mere koncentreret, Sovjet eksportører til de største våbenimportører i den 3. verden og våbenimporten fra Sovjet udgør for mange 3. verdenslandes vedkommende en afgørende andel af den samlede våbenimport. Sidstnævnte vil jeg yderligere forsøge at underbygge med følgende tabel. Beretningen er mangelfuld, men det er den eneste, der har kunnet fremskaffes.

Følgende forhold må tages i betragt-

ning ved læsningen af tabellen.

For det første må vi antage, at våbenimportafhængigheden af Sovjet er skærpet væsentligt siden 1974, bl.a. fordi Sovjets våbeneksport er steget. For det andet er våbenhandelen siden 1975 til Somalia stillet i bero til fordel for våbenhandelen med Etiopien og ligeledes ville ex. Angola og Mozambique optræde på en revideret liste.

Betalingen

Tidligere har Sovjets militære handel foregået på mere favorable *betalingsvilkår* end vestens både hvad angår priser og kreditter. Men i løbet af de senere år, er der sket en markant stramning i betalingsvilkårene, således at betalingen skal foregå hurtigere end tidligere — over en 8-10 årig periode og oftest i kontant, hård vestlig valuta. De tidligere anvendte bløde lån, mulighed for betaling i varer eller lokal valuta accepteres kun i helt specielle tilfælde. Denne stramning har Sovjet kunnet foretage dels pga. 3. verdenslandenes importafhængighed og dels fordi Sovjet har en langt hurtigere leveringstid end USA. (kilder: SIPRI 1982 s. 185-86, Donaldson, The Soviet Union in the third world, s. 386, E., J. Feuchtwanger, The Soviet Union and the third world, 1981, s. 19)

Jeg vil nu se lidt på våbenhandelen placering i Sovjets samlede handel med 3. verden. Som før nævnt udgør Sovjets våbeneksport til de »kapitalistisk orienterede« 3. verdenslande mindst 45% af den samlede eksport efter en stigning gennem 70'erne. Samtidig vender Sovjet via våbenhandelen til 3. verden et markant handelsunderskud til et ligeså markant handelsoverskud i den samlede handel med 3. verden.

Den andel af modtagerlandets våbenimport 1965-1974, som er kommet fra Sovjetunionen.

Indonesien	16%
Ægypten	91%
Iran	21%
Iraq	84%
Syrien	93%
Yemen	72%
Afghanistan	100%
Bangla Desh	57%
Indien	79%
Pakistan	2%
Sri Lanka	13%
Algeriet	96%
Congo	64%
Ghana	8%
Guinea	79%
Libyen	27%
Nigeria	20%
Somalia	95%
Sudan	63%
Uganda	40%
Peru	8%

Latinamerika totalt	1%
Afrika totalt	29%
Sydestasien totalt	1/2%
Arabstaterne totalt	71%
Randstaterne totalt	17%
Sydasien totalt	53%
Underudviklede markedsøkonomier totalt	25%
(Sovjet: 8244 mill US-dollars af totalt 33175)	

Nordvietnam	70%
Nordkorea	70%
Kina	100%
Cuba	99%
Underudviklede planøkonomier totalt	72%
(Sovjet: 4278 mill US-dollars af totalt 5915)	

Kilde: Beregninger ud fra opgivelsen i »International defense bureau« 05-04-76, side 2930-2934.

Sovjets handelsbalance med kapitalistiske 3. verdenslande — våbenhandel medregnet. Mill US-dollars.

	1970	1975	1979
Import	1715	5676	7814
Eksport	2684	6165	12868
Balance	+ 969	+ 489	+ 5054

Kilde: Yearbook of international trade statistics — United Nations 1980. Egen udregning

Sovjets våbenhandel har altså alene af den grund en afgørende betydning i Sovjets 3. verdensrelationer og for Sovjets valutaindtæjning.

Sovjets våbeneksport er endvidere et middel til at etablere tilstedeværelse i regioner, der er af strategisk betydning for Sovjet eller for at imødegå vestlige interesser. Den militære handel er ofte *indgangspor-*

ten til diplomatiske forbindelser og handelsaftaler som måske ellers havde været vanskelige at opnå. F.eks. Arabstaterne i 50'erne, Indien og Indonesien i 60'erne og Etiopien mere aktuelt. Våbeneksporten spiller altså en vigtigere rolle end den øvrige handel og bistand, hvilket SIPRI omtaler således:

»Sovjetunionen bruger våbenleve-

rancer som et vigtigt instrument til at opretholde og udvide dens indflydelse i den tredje verden. I den sammenhæng spiller våbenleverancer en langt større rolle end den økonomiske hjælp eller handel, og dette område er faktisk det eneste område, hvor de har konkurreret succesfuldt med Vesten«. (kilde: SIPRI 1982, s. 187)

Handel og bistand

Den sovjetiske bistand til 3. verden er en uadskillelig del af den sovjetiske handel. Selvom den sovjetiske bistand er minimal, og således kun udgør 0,14 pct. af det sovjetiske BNP i 1980, (og gaveelementet heraf kun udgør ca. 2 pct) har bistanden alligevel betydning for den sovjetiske handel. (Til sammenligning var Danmarks bistand 0,72 pct. af BNP, Hollands 0,99 pct. og USAs 0,27 pct) De virksomheder der bygges i den 3. verden på bistandsvilkår fra Sovjet skal i reglen tilbagebetales i form af de i virksomheden producerede varer. De sovjetiske bistandsprojekter har derfor også igennem 60'erne og 70'erne været præget af opbygningen af store råvareforarbejdende industrier. F.eks. Indien der i 1977 modtog 85 pct. af den samlede sovjetiske bistand til opbygningen af aluminiumsfabrikker og Marokko der i 1978 modtog 54 pct. af den samlede sovjetiske bistand til fosfatudvindingsindustri med eksport til Sovjet for øje. (kilde: *Congress of the United States: »Soviet economy in a time of change.«* Washington, 1979) Samtidig er de af sovjetisk bistand byggede fabrikker som regel en åbning for at Sovjet kan eksportere

de maskiner, der skal anvendes. At bistandspolitikken tjener Sovjets økonomiske interesser lægges der heller ikke skjul på fra officiel sovjetisk side. I 1965 foretoges en omvurdering af Krustjovs generøse bistandspolitik og den nye politik kan sammenfattes i følgende punkter:

1. *For det første* skulle bistanden og investeringer i 3. verden vurderes som et alternativ til de hjemlige investeringer og skulle give afkast som sådan.

2. *For det andet* skulle bistanden knyttes sammen med en udvidelse af handelen. Den sovjetiske bistand kom for 95% vedkommende til at bestå af lån og kreditter, der skulle anvendes til indkøb af varer i Sovjet.

3. *For det tredje* skulle lån og kreditter i stadig højere grad knyttes til eksportorienterede projekter i 3. verden med henblik på at opfylde Sovjets og Comecons behov for billige råvarer. Billigere end de selv kunne producere dem, og varer de ikke selv kunne producere (landbrugsprodukter). 50'ernes bistandspolitik som var præget af importsituation for 3. verden, blev forkastet til fordel for Sovjets importbehov.

4. *For det fjerde* skulle de statslige handelskreditter på favorable lånevilkår med en rente på 2½ pct. og en forrentningstid på 10-12 år, i højere grad erstattes af handelskreditter (ofte til private sektorer) på hårdere vilkår — en 3-4 pct. rente og med en forrentningstid på 8-10 år.

5. *For det femte* skulle de økonomiske forbindelser med 3. verden indgå i en fælles langsigtet økonomisk planlægning baseret på den internationale arbejdsdeling.

Disse omvurderinger viser klart, hvordan Sovjet fra 60'erne strammede grebet om 3. verden og hvor det økonomisk rationelle bliver helt afgørende.

Bistandspolitikken

Som tidligere nævnt er Sovjets bistand ikke særlig stor efter 60'ernes omvurdering, hvor nøgleordet blev »trade not aid«. Den sovjetiske økonomiske bistand er koncentreret om få lande og følger handelens og våbeneksportens regionale fordeling og er altså bestemt af Sovjets militærstrategiske eller økonomiske interesser.

Sovjets økonomiske kreditter og gaver omfattende ikke-kommunistiske udviklingslande, 1954-78. (i millioner løbende US-dollars)

	1954-78		1977		1978	
	beløb	%	beløb	%	beløb	%
Total	17.088	100,0	402	100,0	3.707	100,0
Afrika	3.989	23,3	31	7,7	2.010	54,2
Nord-Afrika	2.918	17,1	0	0	2.000	54,0
Algeriet	716		0	0		0
Mauritanien	8		0			0

Marokko	2.098		0		2.000	
Tunesien	96		0		0	
Sub-Sahara-Afrika	1.071	6,3	31	7,7	11	0,3
Angola	17		6		1	
Benin	5		0		0	
Cameroon	8		0		0	
Cape Verde	3		0		3	
Centralafrikanske rige	3		0		0	
Thad	5		0		0	
Congo	28		0		0	
Equatorial Guinea	1		0		0	
Ethiopien	105		0		undlagt	
Ghana	94		1		0	
Guinea	212		1		0	
Guinea-Bissau	11		0		0	
Kenya	48		0		0	
Madagascar	20		0		6	
Mali	90		0		1	
Mauritius	5		0		0	
Mozambique	5		5		0	
Niger	2		0		0	
Nigeria	7		0		0	
Rwanda	1		0		0	
Senegal	8		0		0	
Sierra Leone	28		0		0	
Somalia	164		0		0	
Sudan	65		0		0	
Tanzania	38		18		0	
Uganda	16		0		0	
Øvre Volta	6		0		0	
Zambia	9		0		0	
Andre	67		0		0	
Øst-Asien	261	1,5	0		0	0
Burma	16		0		0	
Cambodia	25		0		0	
Indonesien	214		0		0	
Laos	6		0		0	
Latinamerika	964	5,6	30	7,5	15	0,4
Argentina	220		0		0	
Bolivia	69		0		0	
Brasilien	88		0		0	
Chile	238		0		0	
Columbia	211		0		0	
Costa Rica	15		0		0	
Jamaica	30		30		0	
Peru	25		0		0	
Uruguay	52		0		0	

Mellemøsten*	6.918	40,6	0	0	1.399	37,8
Egypten	1.440		0		0	
Iran	1.165		0		0	
Iraq	705		0		0	
Jordan	26		0		0	
Nordyemen	143		0		38	
Sydyemen	204		0		90	
Syrien	768		0		0	
Tyrkiet	2.380		0		1.200	
Andre	70		0		71	
Syd-Asien	4.956	29,0	341	84,8	283	7,6
Afghanistan	1.263		0		0	
Bangladesh	304		0		0	
Indien	2.282		340		0	
Nepal	30		1		0	
Pakistan	921		0		225	
Sri Lanka	158		0		60	

* Egypten er indregnet i Mellemøsten.

NB: Komponenternes sum giver ikke total pga. afrunding.

Kilde: US Central Intelligence Agency, National Foreign Assessment Center, Communist Aid to Non-Communist Less Developed Countries 1978: a Research Paper, ER 79-10412U, September 1979, ss. 7-10.

Bistandens bestanddele og konkrete indhold

Langt den største del af den sovjetiske bistand bliver givet bilateralt og bistanden indeholder følgende elementer:

1. *Gaver*, der som før nævnt kun har en minimal betydning. Sovjets bistand er derfor i al væsentlighed at betragte som handel eller direkte investeringer.

2. *Statslige udviklingslån*, som tidligere udgjorde langt, langt den største del af bistanden — op til 90%. I de senere år er disse blevet mere og mere afløst af statslige handelskreditter. (Statslige handelskreditter adskiller sig fra statslige udviklingslån ved at sidstnævnte ydes under bilaterale regeringsaftaler, men handelskreditter også ydes til private virksomheder. Statistisk er de to typer lån svære at adskille).

Lånene er oftest bundet til eller sker i form af import fra Sovjet af produktionsanlæg eller er bundet til køb af varer i Sovjet. Tilbagebetalingen sker oftest enten ved levering af 3. verdens sædvanlige eksportvarer — råvarer — eller i varer produceret

fra de virksomheder Sovjet har finansieret. De finansielle tilbagebetalingsvilkår er strammet de senere år med en højere rente og kortere tilbagebetalingsperiode.

3. *Kreditter ydet af sovjetiske udenrigshandelsselskaber* hvor kreditterne ydes til finansiering af en speciel varelevering fra Sovjet. Ren-

ten er sædvanligvis højere og tilbageleveringsperioden 3-8 år i hård valuta.

Sektorfordelingen af de sovjetiske bistandsprojekter bliver tit anvendt som bevis for, at Sovjet søger at støtte en selvstændig industriel udvikling i 3. verden.

Sovjets bistandsprojekter fordelt på sektorer 1954-77 til kapitalistiske udviklingslande

Sektor	total i funktion	
Industri	426	208
Landbrug	138	66
Undervisning, kultur, sundhed mv.	215	129
Transport, kommunikation	88	58
Prospektering	63	?
Bolig, kommunal service m.m.	9	6
Andet	15 (?)	?
Ialt	939	467

Kilde: Lewxtsky 1979: Her fra speciale K.U.: »En analyse af den sovjetiske og kinesiske udenrigspolitik«.

Men bag disse industriprojekter, der udgør absolut den største del af projekterne, gemmer sig det faktum, at industriprojekterne enten er bundet til råvareeftersøgning og udvinding eller forarbejdning af landbrugsprodukter, der skal eksporteres til Sovjet som betaling. I Iran og Afghanistan ydedes bistand til naturgasanlæg, hvor hovedparten eksporteredes til Sovjet. Andre eksempler er olieudvinding i Irak, bauxit i Guinea, aluminium og fosfat fra Ægypten, stål- og jernværker i Indien, Algeriet, Tyrkiet, Iran, Indien og Pakistan og endelig fosfat fra Marokko. I Asien og Afrika investeres primært i letindustri indenfor levned- og nytelsesmiddelindustrien samt fiske- og konservesindustri. (Kilde: Jens Erik Torp, Den ny verden 4, 1975 s. 66)

Handelsformer og betalingsvilkår

Sovjet tilstræber bilaterale aftaler på clearingsbasis som handelsform med den 3. verden. Bilaterale aftaler vil sige stat til stat og clearingsbasis betyder, at der for en given mængde eksporterede varer importeres en anden mængde varer. I denne form for handel bliver der ikke noget egentligt valutamæssigt mellemværende, hvis den gennemføres i ren form. Men de bilaterale aftaler på clearingsbasis er som regel langtidsaftaler med en genforhandlingsklausul om prisen samt mulighed for at suspendere aftalen og gennemføre handelen i hård valuta. En sådan aftaleform er klart til Sovjets fordel i og med Sovjet står som den stærkeste magt i en genforhandlings-situation. Hvor priserne falder på verdensmarkedet kan de nægte at importere til de førhen gældende høje priser og når priserne stiger nægte at importere overhovedet. Aftaleformen giver ligeledes Sovjet mulighed for at indkøbe store mængder varer når prisen er i bund og så reeksportere til Vesten når priserne stiger, hvilket de også benytter sig af.

I gennem 60'erne og 70'erne var handelsformen entydigt bilaterale aftaler på clearingsbasis, men i de senere år er der sket en række ændringer. Kun 55 pct. af handelen sker idag i denne form. Der er sket 3 væsentlige ændringer:

For det første er en del af de bilaterale aftaler afløst af brede rammeaftaler, hvor varebyttet ikke er præciseret. Det forhandles der om løbende i et fælles råd. Sovjet får gennem disse rammeaftaler bedre mulighed for at tilpasse importen præcist til den økonomiske planlægning. Samtidig får Sovjet hermed en større indflydelse på handelspartneres industrielle udvikling, idet Sovjet meget ofte kræver geologiske undersøgelser som betaling for varer. Undersøgelser der senere skal udvikles til råvareproduktion og -eksport til Sovjet.

For det andet foregår en større og større del af handelen i konvertibel valuta, hvilket vil sige hård valuta, f.eks. dollars. Eksempler på sådanne aftaler, hvor valutaen spiller en afgørende rolle, er aftaler mellem Sovjet og henholdsvis Cypern, Ghana, Indonesien og Sri Lanka.

For det tredje er Sovjet gået mere og mere over til direkte investeringer i 3. verden i form af joint ventures — blandede selskaber. Altså kapital-eksport og deraf følgende direkte udbygning, da Sovjet kontrollerer dele af kapitalen. Det er primært indenfor firskeri, at Sovjet har indgået joint-ventures aftaler. Det sovjetiske rovfiskeri er almindelig kendt i den 3. verden. Af andre eksempler kan nævnes, at Sovjet i samarbejde med England, Tyskland og Japan arbejder med olieboring i Irak. Det er ikke kun mellemstatslige joint-ventures aftaler Sovjet deltager i. I de senere år har Sovjet indgået aftaler med private handelsfolk i 3. verden. Eksempelvis i Ghana og Nigeria om levering af biler og cacao.

Opsamling

Konkluderende om Sovjets bistand og handelspolitik i forhold til 3. verden kan følgende trækkes frem:

1. Som det fremgår af, hvilket projekter Sovjet støtter i 3. verden og de tilbagebetalingsvilkår, der er gældende, er Sovjets formål på den ene side at styrke egen import af strategiske råvarer og fødevarer og på den anden side at styrke sovjetisk handel. En styrkelse der sker gennem bindingen til køb af såvel bestemte varer fra Sovjet som produktionsanlæg og maskiner, som ellers har svært ved at konkurrere på verdens-

markedet, samt som ovenstående binding i eksporten til Sovjet. Bistanden tager således i forhold til modtagerlandet ensidigt udgangspunkt i at styrke og opfylde Sovjets import- og eksportbehov.

2. Sovjets bistandspolitik er i overensstemmelse med ovenstående med til at fastholde den traditionelle imperialistiske arbejdsdeling, som jeg skitserede i analysen af varestrukturen i den sovjetiske 3. verdenshandel.

3. Bilaterale og statslige bistandsordninger er ikke i sig selv progressive. Det er ikke nogen fordel for den marokanske arbejder eller bonde, at den støtte, der er givet til fosfatudvinding, er bilateral. Betingelserne på arbejdspladsen og kontrollen over produktionen ændrer sig ikke fordi eksporten skal gå til Sovjet. Endvidere skal lige bemærkes, at USA også er en stor ynder af bilaterale aftaler i bistandspolitikken.

4. Bindningen til bestemte projekter i bistanden har tendens til at gøre modtagerlandet afhængig af, hvad giverlandet er villig til at finansiere, og kan desuden have den ulempe, at den valgte teknologi bliver mere valutakrævende og kapitalintensiv, samt at prisen på de leverede varer i bistanden ligger over det normale prisniveau. Pga. den sovjetiske binding i bistandsaftalerne og låne-, samt gældsætningen via våbenimporten tvinges 3. verdenslandene til at indrette en del af produktionen til eksport. På denne måde fastholdes 3. verden i underudvikling og traditionel arbejdsdeling.

5. Sovjetisk bistand er oftest direkte investeringer og de ydede lån afbales via varelevering eller i valuta. Sovjetiske lån finansierer desuden sovjetisk vareeksport. Dvs. at der både er tale om kapital- og pengeeksport. Pengeeksporten i form af lån og kreditter som pga. rentetilskrivningen må betragtes som finansiell udplyndring. Sovjet eksporterer kapital dels ved at den sovjetiske stat indgår som medejer af produktionen i blandede selskaber og dels ved at langt den største del af de ydede lån er bundet til opførelse af et bestemt produktionsanlæg og dermed bestemt vareproduktion, hvor tilbagebetalingen foregår enten ved leverancer af dele eller hele produktionen eller i hård valuta. I disse

tilfælde står Sovjet ikke som den formelle ejer af produktionen, men disponerer reelt over den og den producerede værdi gennem aftalebindingerne.

6. I såvel den sovjetiske bistand som handel er Sovjets behov for hård valuta blevet mere fremtrædende i den sidste del af 70'erne. Fra i 60'erne, hvor næsten hele handelen foregik i inkonvertibel valuta, fore-

går nu ca. 40 pct. i hård valuta. (kilde: C. Stevens, *The Soviet Union and black Africa*, London 1976)

7. Sovjet tilstræber at sælge dyrt og købe billigt. Selvom Sovjet ikke er i stand til at gennemføre dette princip i alle tilfælde, er der en række eksempler. F.eks. betalte Sovjet kun en tredjedel af verdensmarkedsprisen for afghansk gas i 1974. I Somalia har Sovjet købt dæsemad til under

produktionsprisen og i Ghana har Sovjet i over 10 år betalt 30 pct. mindre for cacaoen end andre osv. (kilde: C. Stevens, *The Soviet Union and Black Africa* s. 61, Donaldson, »The Soviet Union in the third world«, s. 338) Endvidere er det almindeligt, at Sovjet opkøber varer i 3. verden når priserne er lave, og videresælger varerne på verdensmarkedet når priserne igen går op.

Sovjet, 3. verden og Vesten

Den sovjetiske samhandel med 3. verden indgår desuden som en meget central del i det samlede sovjetiske handelsmønster. De økonomiske relationer til 3. verden har strukturel betydning for den sovjetiske økonomi og må ses i sammenhæng med Sovjets økonomiske relationer til Vesten, der i omfang næsten når op på siden af det økonomiske samkvem med resten af Comecon.

I 1966 udtalte Kosygin sig på den 23. partikongres om de store forventninger, som statskapitalismen havde til et opsving i samhandelen med Vesten. Samhandelen blev en realitet. Fra slutningen af 60'erne voksede handelen med Vesten såvel i samlet værdi som i reel vareudveks-

ling og fra 70-75 skete der et overordentligt stort opsving. I samlet værdi var der i årene 70-75 en årlig stigning i Østeuropas import fra vesten på 50 pct. og en årlig eksportstigning på 32 pct. fra Østlandene til Vesten. (kilde: Soviet and Eastern European Foreign trade 1981/2 s. 48) Den reelle stigning var dog mindre pga. svingende dollarkurs og inflation. Den sovjetiske import fra Vesten var imidlertid langt større end eksporten, hvorfor gælden voksede og i 1975 var oppe på 32 milliarder dollars fra Østeuropa samlet set. Østlandene forsøgte derfor på den ene side at begrænse importen og på den anden side at mindske valutaens betydning i handelen ved at sætse

på nye og valutabesparende handelsformer.

Voksende gæld

Men politikken lykkedes ikke. I perioden 75-79 var stigningstakten i importen 19 pct. men eksporten steg 10,5 pct. (kilde: Soviet and Eastern European Foreign trade 81/82 s. 49) Derfor voksede den samlede Østeuropæiske gæld til Vesten, dog med stor spredning mellem de forskellige lande. Således er Polen Østeuropas mest gældsatte land, mens Sovjet i 1980 havde et handelsunderskud til Vesten på 2 milliarder dollars og en samlet gæld på ca. 11 mia. dollars. (kilde: Soviet and Eastern European Trade 81/82)

Østlandenes totale gæld, 1971-79
(status ved årets slutning, milliarder dollars)

NETTO:	1971	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1979*
Bulgarien	0,7	1,4	2,3	2,8	3,2	3,7	3,7	(3,4)
Tjekkosllovakiet	0,2	0,6	0,8	1,4	2,1	2,5	3,1	(3,0)
DDR	1,2	2,6	3,5	5,0	6,2	7,5	8,4	(9,9)
Polen	0,8	4,1	7,4	10,7	13,5	17,0	20,0	(20,7)
Rumænien	1,2	2,5	2,4	2,5	3,4	5,0	6,7	(6,9)
Ungarn	0,8	1,5	2,2	2,9	4,5	6,5	7,3	(7,0)
Østeuropa	4,9	12,7	18,7	25,3	32,9	42,3	49,2	(50,9)
USSR	0,6	1,7	7,5	10,1	11,2	11,2	10,2	(14,9)
CMEA-banker	0,5	1,8	2,8	3,5	4,2	4,8	5,2	(3,0)
CMEA	6,0	16,2	28,9	38,9	48,2	58,3	64,7	(68,8)

Kilder: National Foreign Assessment Center, Estimating Soviet and East European Hard Currency Debt, Washington, 1980.

* Esat-West, November 21, 1980 (ifølge International Herald Tribune).

Den sovjetiske gæld til de vestlige banker hænger sammen med varestrukturen i øst-vesthandelen. Sovjet eksporterer hovedsagelig brændstoffer — ca. 75 pct. af den samlede eksport. Og Sovjet importerer teknologi og transportudstyr. Denne varesammensætning i Sovjets handel med Vesten synes ikke at kunne ændres de kommende år. For det første har Sovjet fortsat et desperat behov for teknologisk udstyr og for det andet er gasledningen til Vesttyskland, Frankrig og Italien under opførelse — med aftaler om videre eksport til Holland, Belgien og Østrig. Det anslås at når gasledningen er færdig vil den årlige sovjetiske gaseksport blive fordoblet. F.eks. vil en tredjedel af Vesttysklands konsumgas blive dækket af Sovjet. Næsten hele Østrigs (kilde: Sovjet and Eastern European Foreign Trade 2/82 s. 72). Gasaftalerne er virkelig et scoop for Sovjet og kan måske være med til at mindske gælden. Og den vestlige importafhængighed af den sovjetiske gas øger klart deres politiske indflydelse på Europa.

Nødvendig import

Ellers har de bestræbelser Sovjet har udfoldet for at mindske gældsætningen til Vesten ikke båret frugt. På den ene side er der yderligere hindringer for, at Sovjet igennem øget eksport kan indtjene valuta pga. protektionismen fra vestlige staters side, den generelt faldende efterspørgsel og ikke mindst de stormagtpolitiske kontroverser med efterfølgende sanktioner. På den anden side har Sovjet ikke været i stand til at begrænse importen tilstrækkeligt, netop fordi importen af teknologi og transportudstyr er essentiel for at vende den nedadgående vækstrate i det sovjetiske samfund, samt det faktum at fødevarieimporten er blevet yderligere nødvendiggjort af de sovjetiske landbrugsproblemer og de stigende konsumkrav fra den sovjetiske befolkning. Til yderligere understregning af den sovjetiske økonomis problemer, kan det fremføres at væksten i den nationale indkomst i Sovjet er faldet fra 7,7 pct. i 69/70 til 3,2 i 81. Og at den ellers så dynamiske sektor — industrien — udviser lavere og lavere vækstrater

igennem 70'erne. I 1981 var væksten nede på 3½ pct. hvilket er det næstlaveste siden 2. verdenskrig, og i de første 6 måneder af 1982 var væksten helt nede på 2,7 pct. (kilde: GATT. International Trade 1981/82 s. 179)

Pga. den faldende økonomiske vækst bliver mulighederne for at øge eksporten begrænset og når vi så medtænker at rentesatserne på lån er steget kraftigt i den sidste halvdel af 70'erne, så er der intet der tyder på, at Sovjet kan nedbringe gælden afgørende.

Jeg var før inde på, hvorfor Sovjet ikke blot kan sænke teknologiimporten fra Vesten og andre produktivitetshæmmende maskiner pga. den svage vækstrate og lave produktivitet. Omvendt kunne man så stille spørgsmålet om, hvorvidt Sovjet kan begrænse råvareimporten fra den 3. verden for herigennem at øge handelsoverskuddet og øge valutaandtjeningen. Men den sovjetiske industri har behov for råvareimport. For det første fordi den sovjetiske industri er en kæmpeforbruger af råvarer og for det andet fordi Sovjet har brug for råvareeksporten som indtægtskilde overfor Vesten. De store olie- og gasforekomster i Sibirien kan Sovjet ikke blot udvinde og dermed mindske importen af arabisk olie. Olieudvindingen i Sibirien kræver kæmpe investeringer, som vestlige banker er hoppet fra at sætte penge i og Sovjet bruger råvareimporten til reeksport på verdensmarkedet til højere priser. I forholdet mellem den 3. verden, Sovjet og Vesten fremkommer en slags trekant-system. Sovjet importerer teknologi fra Vesten, eksporterer industrielle maskiner og våben til 3. verden og importerer råvarer herfra. Billige råvarer øger de sovjetiske eksportmuligheder både af industrielle produkter og af råvarer. Sovjet importerer altså for at eksportere. Trekantssystemet (vareomsætning, handelsformer og gældsætning) udtrykker styrkeforholdet på det økonomiske plan, Vesten, Sovjet og 3. verden imellem. Samtidig angiver det, hvorfor Sovjet fortsat må stramme grebet om 3. verden. De mest sandsynlige muligheder for øget valutaandtjenning går over øget våbensalg og yderligere forrykkelse af handelen med 3. verden til disse landes disfavør.

Politisk indflydelse via økonomiske forbindelser

Det burde af ovenstående fremgå, at Sovjet på ingen måde udgør et alternativ til den vestlige imperialismen for 3. verden. Sovjet både tilsigter og udfører i praksis en imperialistisk politik overfor 3. verden som udbyttes, søges underordnet den sovjetiske udenrigspolitiske linje og hvis nationale selvbestemmelsesret i det hele taget spores så snart handelsmæssige relationer til Sovjet etableres. Der er således ikke afgørende forskel på de økonomiske forbindelser den vestlige imperialismen og Sovjet tilstræber overfor den 3. verden. Sovjet satser dog fortsat på opbyggelse af statskapitalisme med et statsbureaukratisk lag med politiske bindinger til Sovjet, de steder hvor de har mulighed for at vælge. Forskellen ligger hovedsageligt i supermagternes økonomiske styrke, hvor Sovjet fortsat står svagere og derfor har sværere end USA ved at binde 3. verdenslande til sig gennem økonomiske relationer. Undtagelsen er som før nævnt våbeneksporten, som Sovjet derfor også satser mere og mere på. Samtidig kan Sovjet få afgørende politisk indflydelse via de økonomiske forbindelser til de stater, der af en eller anden grund er boykottet af den vestlige imperialismen eller i områder, hvor der er skærpede konflikter mellem stater som f.eks. på Afrikas horn. De 3. verdens lande, der forsøger en løsrivelse fra den vestlige imperialismen lander alt for let i armene på den sovjetiske.

Jeg vil i det følgende gennem en række eksempler trække nogle andre aspekter af Sovjets 3. verdenspolitik frem end den analyse af handels- og bistandsmønstret har kunnet afdække.

Andre veje til sovjetisk indflydelse i 3. verden

Sovjet har på den ene side visse interesser i klassemæssige omstruktureringer i 3. verden, interesse i at en statsbureaukratisk overklasse får magten i samfundet. Omstruktureringen vil ofte være knyttet sammen med et opgør med den amerikanske imperialisme. På den anden side ønsker Sovjet ingen direkte konfrontation med USA eller at de progressive kræfter i den 3. verden udvikler sig i en selvstændig national og/eller socialistisk retning. Det ville være ensbetydende med, at udviklingen lå udenfor Sovjets kontrol. Samtidig kan støtte til nationale og/eller regionale konflikter stå i vejen for ellers fordelagtige diplomatiske og økonomiske forbindelser.

I det følgende vil jeg se på, hvilke andre veje til politisk indflydelse og dominans Sovjet anvender end de førmentalte økonomiske. Billedet kan ikke blive fuldstændigt, men jeg vil forsøge at fremdrage nogle vigtige eksempler på, hvordan Sovjet forholdt sig til konflikter i 3. verden, til forskellige befrielsesbevægelser og hvordan de på forskellig vis forsøger at fremme prosovjetske kræfter i 3. verden.

Sovjet på Afrikas Horn

I begyndelsen af 70'erne havde Sovjet et godt fodfæste på Afrikas Horn. Sovjet havde gode allianceforhold med Sydyemen og stærke bånd til Somalia, der efter militærets overtagelse i 69 erklærede, at de ville opbygge landet efter »de videnskabelige socialistiske principper«. Samtidig var Ægypten og Libyen fine venner med Sovjet. I denne periode — 1969-74 — støttede Sovjet de eritreanske befrielsesbevægelser, ELF og EPLF. Befrielsesbevægelsen førte en væbnet kamp for national selvstændighed mod Etiopien, der indtil 74 var ledet af kejser Haile Selassie, som forsøgte at underlægge Eritrea Etiopiens overherredømme. Etiopien blev fra 2. verdenskrig og frem til 74 kraftigt støttet af USA, hvilket nok var den væsentligste begrundelse for Sovjets støtte til Eritreas frihedskamp. Endvidere var der historiske og aktuelle grænsestridigheder — specielt omkring

Ogadenprovinsen — mellem Etiopien og Sovjets allierede Somalia. Eritreas ualmindelige mineralrigdom har givet også haft betydning for Sovjets interesse for Eritrea.

Efter militærets magtovertagelse i Etiopien i 1974 ændredes dette mønster i Sovjets politik. USA mindskede gradvist sin støtte for i 1977 helt at trække sig ud af Etiopien. Sovjet overtog lidt efter lidt USA's rolle og indgik en våbenleveranceaftale i 76. Da magtkampe indenfor det nye militære regime i 77 endte med at den Moskva-orienterede Mengistu gennemførte et vellykket kup støttede Sovjet Etiopien massivt både med penge og våben.

Men Sovjet blev snart sat i et alvorligt dilemma pga. grænsestridighederne og den vestsomaliske invasion af Ogaden i sommeren 1977. Sovjets vigtigste allierede på Afrikas Horn var i krig — begge med russiske våben. Udgangen på dette dilemma blev, at Sovjet satsede på den regionalt mest betydningsfulde stat — Etiopien — og blev til gengæld i november 1977 sammen med cubanerne smidt ud af Somalia.

Disse ændrede allianceforhold fik alvorlige konsekvenser for den eritreanske befrielseskamp. Fra at få sovjetiske våben og cubansk militærtræning skulle de nu kæmpe mod tropper trænet af samme eksperter og mod sovjetiske våben. Siden 77 har der været hårde kampe mellem befrielsesbevægelsen og de etiopiske styrker og det er soleklart, at Etiopien uden den sovjetiske økonomiske og militære støtte overhovedet ikke havde været i stand til at opretholde det militære engagement. Men samtidig ønsker Sovjet givetvis en forhandlingsløsning, som kan genskabe mulighederne for at etablere en sovjetvenlig regional federation mellem Etiopien, Somalia, Sydyemen og Eritrea. En praksis som Sovjet også har søgt i konflikten Iran/Iraq, hvor Sovjet har holdt sig neutral samtidig med, at de har øget indflydelsen i Iran efter USA's udsmidning.

Sovjets svingninger mellem forskellige alliancepartnere på Afrikas Horn viser:

1) Sovjets støtte til befrielsesbevægelsen i Eritrea var bestemt af modsætningsforholdet til USA og Sovjets allianceforhold til de centrale stater i regionen. Under Somalia-Sovjet alliancen, hvor den eritreanske befrielseskamp var vendt mod et USA-støttet land, havde Sovjet interesser i denne kamp.

2) Sovjet satses kynisk på den regionalt stærkeste stat. Såvel Etiopien som Somalia er militærregimer, men Etiopien er et langt bedre kort at have på hånden som alliancepartner af militære, økonomiske og politiske grunde.

3) De enkelte stater behøver ikke gennemgå fundamentale klassemæssige ændringer for at svinge mellem alliancetilknudning til USA og Sovjet.

Eritrea er ikke et isoleret eksempel eller en speciel situation, hvor Sovjet undtagelsesvis ikke støtter en befrielsesbevægelse og i stedet prioriterer mellemstatslige forbindelser. Et andet eksempel er Polisarios kamp mod Marokko i Vestsahara; En kamp, som Sovjet ikke støtter. Sovjetiske interesser i denne konflikt er opbyggelsen af økonomiske og militære forbindelser med Marokko. Som før nævnt fik Marokko i 78 55 pct. af den sovjetiske bistand (til fosfatudvinning).

Sovjetisk støtte til en befrielsesbevægelse

Fra 1956 støttede Sovjet Vietnams krig mod den amerikanske imperialisme. Men støtten var svingende. I perioden 58-60 steg den økonomiske støtte voldsomt, hvilket hang sammen med at Vietnams forhold til Kina var neddæmpet efter at Vietnam i 58 lagde sig nærmere en sovjetisk udviklingsstrategi og således tog afstand fra »det store spring fremad« i Kina. Fra 1963 faldt den sovjetiske støtte til Vietnam, idet Sovjet stod for en forhandlingsløsning i tråd med den fredelige sam eksistens' formulering af faren ved lokale krige. Partisankrigen var nemlig blevet genoptaget.

Støtten intensiveredes dog igen i 1965 som modsvar på USA's luftbombardementer af Nord-Vietnam og indsættelse af tropper i Syd-Vietnam. Først nu overgik Sovjets støtte den kinesiske.

Men Sovjet forsøgte fortsat at presse Vietnam til en forhandlingsløsning, et pres der i 73 bar frugt med indgåelse af våbenhvileaftalen (Pariser-aftalen) med USA. Krigen brød dog ud igen og den sovjetiske støtte steg stærkt i de sidste måneder af krigen. Fra december 74 firedobledes den sovjetiske militære støtte.

Sovjets Vietnampolitik viser:

1) Den sovjetiske støtte til den vietnamesiske frihedskamp var præget af kampen om indflydelse i området med både USA og Kina. På den ene side havde Sovjet en klar interesse i at undgå, at Kina og Vietnam udviklede for venskabelige forbindelser, da det ville svække Sovjets position afgørende i området. På den anden side krævede dette at Sovjet støttede Vietnam såvel økonomisk-politisk som militært i kampen mod USA, som Sovjet så afgjort havde en interesse i at få trængt ud af området.

2) Sovjet støtter den stærkeste stat i området for herigenom at vinde regional indflydelse. Ønsket om at opbygge en federation bestående af Kampuchea, Laos og Vietnam med vietnamesisk og sovjetisk dominans har hele tiden været målet. Sovjet havde således en langt mindre offensiv holdning til den kampucheanse befrielseskrig og de seneste års udvikling i området, kulminerende med den vietnamesiske invasion i Kampuchea, er klart et udtryk for del-og-hersk politikken.

3) Sovjet støtter først når krigens udfald toner frem og den nye statsmagt og nye statsbærende sociale lag begynder at tage form. Et forhold der også gjorde sig gældende i Sovjets Angola-politik med MPLA-støtten.

4) Sovjets dobbeltinteresser — på den ene side interessen i en statskapitalistisk og sovjetvenlig udvikling og på den anden side i at undgå konfrontation med USA og undgå en selvstændig og socialistisk udvikling i 3. verden, betyder, at Sovjet forsøger at presse forhandlingsløsninger og kompromisser igennem i de antiimperialistiske opgør.

Uddannelse af kommende statsbureaukrater

Sovjet har gennem 70'erne intensive uddannelsesprogrammer for teknikere, militærpersonel og akademikere i såvel den 3. verden som i Sovjet. I forlængelse af den sovjetiske bistandspolitik har Sovjet uddannet 48.000 teknikere fra den 3. verden i 1978 (tallet dækker også Østeuropa). Samme år var der 70.000 teknikere fra Sovjet og Østeuropa, der arbejdede i den 3. verden, hovedsageligt i opbygningen af de sovjetisk finansierede fabrikker og anven-

delse af den sovjetiske våbeneksport (dvs. træning i brug og vedligeholdelse). (Donaldson s. 341) Sovjet og Østeuropa har opbygget 26 uddannelsessteder i 3. verden, hvor 550.000 op til 1978 havde modtaget uddannelse. Samtidig er der lavet jobtræningskurser af kortere varighed, hvor ialt 600.000 har deltaget siden 78. (Donaldson s. 342) Endelig uddannes der årlig 26.000 akademiske studenter fra 3. verden i Sovjet og et stort antal militærpersoner (ialt ca. 43.500 i perioden 55-78). Som det fremgår af tabellen kommer de fleste akademiske studenter fra Afrika og Mellemøsten.

Akademiske studenter fra Udviklingslande, der uddanner sig i kommunistiske lande

	1970	1975	1977		1978	
	Alle komm. lande(1)	Alle komm. lande(2)	Alle komm. lande(3)	USSR	Øst- europa	Kina
Total	21.415	27.275	40.345	26.455	18.560	260
Afrika	10.990	14.895	20.780	13.635	9.755	160
N. Afrika	2.115	2.370	2.965	2.035	1.520	20
Sub-Sahara	8.875	12.525	17.815	11.600	8.235	140
Øst-Asien	650	335	20	25	10	0
Latin-Amerika	2.425	2.940	4.445	2.760	1.890	0
Mellemøsten	5.770	6.270	11.320	6.615	5.525	15
Sydasien	1.580	2.825	3.780	3.400	1.375	80

Kilde: Donaldson, s. 344.

- (1) Approximately 12.000 of these students were in the Soviet Union and the remainder in Eastern Europe.
- (2) Approximately two-thirds of the students were in the Soviet Union and the most of the remainder in Eastern Europe.
- (3) More than sixty percent of the students were in the Soviet Union and most of the remainder in Eastern Europe.

Sovjets interesse i denne omfattende uddannelse af tekniske, militære og akademiske personer er tosidig: For det første er det i Sovjets interesse at binde 3. verden til sovjetiske leverancer af såvel våben som maskiner. For at kunne gøre det må de også eksportere den viden, der er forbundet med betjeningen af varerne. En rigtig betjening af de fabriksanlæg, der opføres i den 3. verden med sovjetisk støtte, sikrer også en bedre og større eksport til Sovjet.

For det andet — og væsentligst —

skaber Sovjet på denne måde en række taknemmelighedsbånd og ideologiske bindinger til den nye elite i den 3. verden.

Lokale kommunistiske partier

I de tilfælde hvor prosovjetiske fraktioner af befrielsesbevægelser, nationale kommunistiske partier etc. er stærke og har mulighed for at blive det statsbærende lag, dér støtter Sovjet éntydigt disse. Eksempelvis

kan nævnes MPLA i Angola, Mengistu i Etiopien, Karmal i Afghanistan... Omvendt er der utallige eksempler på, at Sovjet *ikke* satser på opbyggelsen af lokale kommunistiske partier i 3. verden, hvis disse står i vejen for ellers gode økonomiske og politiske mellemstatslige forbindelser. Et utroligt eksempel herpå er Argentina og det prosovjjetiske kommunistiske parti, PCA.

Den ringe sovjetiske kornhøst i flere på hinanden følgende år og USA's handelssanktioner mod Sovjet har medført, at Sovjet har dækket en væsentlig del af den statslige kornimport igennem handel med Argentina. Denne handel har udover at stabilisere det argentinske militærregime betydet, at PCA har givet junta-lederen Videla en »kritisk støtte«. En støtte som bl.a. giver sig udtryk i:

1. At PCA kritiserer USA for at stoppe våbenleverancerne til den argentinske junta og kaldte USA's handling »indblanding i indre anliggender.« (International Forum 1. 1977 s. 12)

2. At PCA holder hånden over den voldsomme repression som juntaen udøver. Roberto Valloria fra PCA's centralkomite udtrykte således følgende om Amnesty Internationals rapport om 15.000 til 20.000 forsvundne personer siden militærkuppet:

»Det er overdrevne tal, der ikke passer med virkeligheden. Desuden må man i spørgsmålet om de menneskelige rettigheder passe på med at trække alt for kraftige skillelinjer, det spørgsmål skal behandles både fra venstre og højre.« (International Forum 4/1978 s. 22)

3. At PCA støtter juntaen politisk overfor arbejderklassen på trods af at de også selv bliver forfulgt, skudt og internerede.

Alt i alt medfører PCA's totale underlæggelse under Sovjets interesser i at opbygge positive forbindelser med den argentinske militærjunta, at PCA understøtter denne mod arbejderklassens kamp og interesser. Sovjet bruger således PCA til at fastholde en rimelig alliance med militærdiktaturet i kraft af PCA's kritiske støtte til regimet.

Den rolle som det argentinske kommunistparti har fået tildelt i klassekampen i Argentina er ikke et isoleret tilfælde. Sovjet støttede

således Nasser i Ægypten selvom han internerede og forfulgte oppositionelle, det marokanske kommunistparti støtter ikke Polisarios kamp og gør således intet for at kæde kampen i Vest Sahara sammen med kampen i Marokko mod regimet på trods af at kommunisterne bliver forfulgt osv. osv.

Sovjetiske stedfortrædere

Sovjet anvender stedfortrædere adskillige steder i den 3. verden: Etiopien i Eritrea, Vietnam i Syd-Østasien, cubanske tropper i Afrika osv. til fremme af egne interesser. Allerede før 1970 optrådte cubanske militære rådgivere i Eritrea-Somalia-Etiopien konflikten. Men først i 1975 indsættes egentlige cubanske tropper udenfor Cubas grænser, nemlig i Angola. Cuba støttede MPLA ved at etablere en luftbro og sendte omkring 19.000 soldater til Angola. (Donaldson s. 58)

I den etiopiske nedkæmpelse af den eritreanske befrielsesbevægelse deltagte omkring 12.-18.000 cubanske soldater (Donaldson s. 58). Cubanerne skulle ligeledes have deltaget i Angolas invasion i Zaire i 1978 (Kontakt 7/1978-79 s. 38) og desuden være involveret i konfrontationerne mellem Nord- og Syd Yemen i 1979 på Syd Yemens side. Derudover findes der cubanske troppeudstationeringer i Algeriet, Guinea Bissau, Benin, Congo, Rwanda, Mozambique og Masagasca (Information: »Magt og Mennesker«, Kidron og Segal 1981)

De cubanske troppers tilstedeværelse udtrykker ikke nogen modsætning mellem den sovjetiske og cubanske holdning til befrielsesbevægelser eller i metoder i støttearbejdet! Det var således sovjetiske fly, der transporterede de cubanske tropper til både Angola og Etiopien. Ligeledes har Fidel Castro fremmet de samme politiske løsninger i såvel Etiopien-Somalia-Eritrea spørgsmålet som i det angolanske. Castro har således været med til at udforme en ikke-angrebs og økonomisk samarbejds-pagt mellem Angola og Zaire, der ligger tæt op af de føderationsforsøg som Sovjet med cubansk støtte forsøgte at fremme i forholdet mellem Somalia og Etiopien før krigen brød ud.

De cubanske tropper er et redskab for den sovjetiske udenrigspolitik, og en måde hvorpå Cuba tilbagebetaler noget af sin gæld til Sovjet. Det var betydeligt mindre risikabelt at sende cubanske tropper til Angola i 75 end at sende sovjetiske. Selvom USA var svækket efter Vietnamkrigen ville en sovjetisk troppetilstedeværelse i Angola have været en meget konfrontativ politik. Desuden havde Cuba et godt navn indenfor den alliancefrie bevægelse op til 75, hvilket ikke i første omgang blev spoleret gennem deltagelse i kampene i Angola, da disse var rettet mod Sydafrika. Denne sympati med Cuba har utvivlsomt lidt skade pga. indblandingen i kampene på Afrikas Horn og gennem invasionsstøtten i Zaire. Men selvom Cubas popularitet og troværdighed som et erklæret alliancefrit land er blevet flosset, er det fortsat generelt bedre for Sovjet at anvende cubanere fremfor egne tropper.

Sovjetiske styrker anvendt udenfor Warszawapagten

At Sovjet dog ikke står tilbage for at indsætte egne tropper udenfor Warszawapagten blev illustreret gennem invasionen i Afghanistan december 1979.

Siden 1954 havde de sovjetisk-afghanske relationer været gode og de adskillige kup i Afghanistan medførte ikke ændringer heri. Den første afgørende modsætning i det sovjetisk-afghanske forhold opstod da Daud-styret forsøgte handelsmæssige tilnærmelser til Iran og Pakistan. AFDP's (Afghanistans Folke-Demokratiske Parti) kup mod Daud i april 78 kom derfor yderst belejligt for Sovjet. Det nye regime var imidlertid svagt. En militært organiseret opposition førte en succesrig modstandskamp og fraktionskampene indenfor AFDP svækkede regimets sammenhængskraft.

Først gik Taraki af med sejren, men blev siden styrtet af Amin, der slog ind på en mere national selvstændig, men dog Sovjetvenlig linje.

Amins politik var, at Sovjet ikke skulle blande sig så meget i regeringsdannelsen i Afghanistan. Sovjet havde opfordret til en regeringsudvidelse omfattende muslimske kræfter. Det var Amin imod. Alt i alt var regimet ustabil og truet af indre

opløsning. Derfor intervererede Sovjet december 1979, afsatte Amin og indsatte den sovjetuddannede Karmal. Sovjet ønskede at stabilisere regimet overfor den interne opposition og overfor USA og Pakistan.

Invasionen viste, at Sovjet er parat til også udenfor Warszawa-pagten at anvende Brezhnev-doktrinen i praksis — at Sovjet er istand til at gribe direkte ind, udskifte statsledere og indsætte pro-sovjetiske kræfter i de centrale dele af statsapparatet. Afghanistaneksemplet viser, på den ene side at Sovjet ikke er så nøjeregnende med, hvilken social og politisk struktur de allierede stater har. Der var f.eks. ingen betæn-

kelighed ved at støtte Daud, så længe han var pro-sovjetisk i såvel inden- som udenrigspolitikken. På den anden side opbygger Sovjet samtidig et prosovjetisk parti og officerkorps, der er istand til at udvikle sig til en egentlig alternativ magtelite for Sovjet i det pågældende 3. verdensland. Selvom kuppet i 1978 ikke kan lægges på den sovjetiske samvittighed, er der ingen tvivl om, at de anså AFDP-styret som et mere stabilt og trofast styre. Og netop fordi den prosovjetiske elite i Afghanistan var stærk nok til at være et reelt alternativ til Daud, støttede Sovjet kuppet.

At Sovjet uden afgørende interna-

tionale problemer kunne invadere Afghanistan udtrykker den voksende sovjetiske styrke ift. USA i kampen om 3. verden. At Sovjet har forregnet sig mht. den afghanske frihedskamps styrke rækker ikke ved dette forhold.

Selvom en egentlig karakterisering af Sovjet som værende *imperialistisk* må bygge på en analyse af de interne drivkræfter bag den sovjetiske udenrigspolitik, er der intet væsentligt, der adskiller den førte politik fra den vestlige imperialistiske. Skal 3. verdens folk opnå national selvbestemmelsesret og socialisme går det over magthavernes lig i både øst og vest.

Efter mødet i Williamsburg: Frigørelse fra dollaren er vigtig også for Danmark

Af: SVEND AAGE MADSEN

RESULTATERNE AF MØDET i Williamsburgh mellem statscheferne fra USA, Japan, Storbritanien, Canada, Vesttyskland og Italien ser ud til at blive en reel kvælning af det aktuelle, diminutive økonomiske opsving — først og fremmest i Europa.

Mødets hovedindhold var udenrigspolitikken — især raketpolitikken — og den økonomiske politik. Resultatet blev en bekræftelse af de øjeblikkelige positioner i styrkeforholdet mellem verdens rigeste lande, samt en bekræftelse af den grundlæggende enhed om støtten til USAs kamp mod sovjet-imperialismen.

På det økonomiske område, der er mødernes traditionelle emne, lå hovedpunkterne omkring: 1) Inflationen, 2) Renten, 3) Valutakurserne, 4) Handelen og protektionismetendenserne.

Alle krav fra de europæiske lande om ændringer i de gældende rente- og valutaforhold endte i vage formuleringer i et totalt uforpligtende dokument. Kort efter vedtagelsen af ønsket om sænkning af dollar- og rentekurserne steg såvel dollaren (til nye historiske rekord-højder) som renten i USA og en række lande.

Den stærke japanske handels-protektionisme forblev ligeledes uberørt.

USA OG JAPAN SEJREDE på mødet. Deres udnyttelse af alle eksisterende muligheder i den internationale økonomi, på de andre landes bekostning, forblev usvækket.

Det stærkeste argument for at beholde status quo har givetvis været de tegn på et opsving i økonomien, som indtil nu har holdt sig i nogle måneder.

Trods USAs relative økonomiske svækkelse i 70'erne har USA med Reagans økonomiske politik styrket sig noget igen i den økonomiske kamp mod Vesteuropa og Canada.

Ligeledes har en vigtig faktor bag enheden på mødet været den »sorte internationale alliance« af konservative politikere og partier ved regeringsmagten: Reagan, Kohl, Thatcher er toppen af kranssekken. Denne alliance antyder eksistensen af stærke fraktionsdannelser i det vestlige internationale borgerskab, mellem de konservative, USA-orienterede grupper på den ene side, og de statsbureaukratiske, socialdemokratiske, der søger euro-

pæiske løsninger, på den anden. Kun Mitterrand fra sidstnævnte fraktion, var tilstede i Williamsburg. Og alt hvad hans fraktion fik, var nogle uldne formuleringer om »ønsker« og »hensigter«. Som så straks blev undergravet af udviklingen på pengemarkederne allerede inden Mitterrands fly var landet i Paris.

DET VAR ISÆR på valutaområdet, at Mitterrand ønskede ændringer, fordi USAs valutapolitik, grundet på dollarens absolutte dominans som international fælles-valuta i handlen, påvirker de øvrige landes økonomiske forhold så kraftigt.

Denne dominans rækker tilbage til den historiske »oprydning« i handelsforholdene efter Anden Verdenskrig. Den gang, da verdenshandlen blev »fri« med USA som udgangspunkt.

I 1944 fastlagtes på Bretton Woods konferencen en række valutaaftaler: 1) Der skulle være fri omveksling af valutaerne uden restriktioner. 2) Der skulle være faste vekselkurser. 3) Dollaren skulle være nøglevalutaen og alle andre lande blev garanteret at kunne indløse deres dollars til en fast pris. Selvom kurserne aldrig kom til at ligge helt fast kom disse aftaler dog i store træk til at fungere og skabte stabile forhold i årene efter krigen og frem til begyndelsen af 70'erne. Og de blev grundlag for såvel den historisk uhørt stabile højkonjunktur i 20 år, som for USAs økonomiske magtposition.

Til finansiering af sine rustningsudgifter og krige i den 3. verden, og et deraf følgende stort underskud på betalingsbalancen, skaffede USA et kæmpe »flow« af dollars overalt i verden. Dollars blev i alle lande etableret som valutareserve.

Dette store overskud af dollars, der også gav andre lande mulighed for at operere med underskud på betalingsbalancen, gav en stabil og lav rente i adskillige år. Der var først og fremmest gevinster at hente gennem investeringer i produktive områder. Deraf opgangen i industrierne i højkonjunktoren — samtidig med at den voldsomme vækst i de offentlige sektorer (i USA i rustningsindustrien, i Europa i mere civilt offentligt forbrug).

Senere gik det hele ad helvede til.

FRA OMKRING 1970 skete der en relativ økonomisk svækkelse af USA. Inflationen begyndte at gallopere samtidig med at USA led militære tilbageslag, først og fremmest i Sydøst-asien.

Betalingsbalanceunderskuddet i USA voksede ukontrollabelt, mens den europæiske og den japanske industri blev stadigt stærkere i forhold til USA. USA søgte med devalueringer at styrke sig handelsmæssigt, og i 1971 »gik USA fra guldet« og truede med import-told. I 1973 blev valutakurserne gjort flydende internationalt. Dollaren røg ned på historisk lave kurs-dybder. Fra Bretton Woods aftalerne var der intet mere tilbage — bortset fra at dollaren blev fastholdt som den internationale fælles-valuta!

Og det er det forhold, der idag er problemet for Europa m.fl. — og det, som er fordelen for USA.

Oliekrisen og den internationale økonomiske lavkonjunktur var en direkte følge af dette forhold. Herunder den keynske efterspørgselspolitik via det offentlige. (En nøje gennemgang af udviklingen frem til denne situation findes i Kommunistisk Tidsskrift 1979 nr. 1 og 4 i artiklerne »USA — en supermagt i defensiven« og »EF/USA« — disse har dog ikke hele den aktuelle situation efter den monetaristiske politiks sejrsang med. Og den har rokket noget ved de indbyrdes internationale relationer).

DET VAR DENNE KAOTISKE situation på de internationale penge- og handelsmarkeder, der ledte til afholdelsen af årlige møder mellem de 6 statschefer for de rigeste lande i verden (minus Sovjet).

Først var det bekæmpelsen af inflationen, der stod på dagsordenen i midten af 70'erne. Senere har hovedpunkterne været de nye modsætninger, der er opstået som følge af Reagans monetaristiske politik: Den høje rente og den høje dollarkurs, samt overhovedet de pludselige udsving i valutakurserne.

Frem til mødet i Williamsburg var det lykkedes at fremvise et stort og tilsyneladende stabilt fald i inflationen, og der har på den baggrund også vist sig grundlag for en vis sænkning af renten. Ligesom dollaren gennem efteråret 1982 gennemgik nogle mindre fald, uden dog at fravige sit tårnhøje niveau. Men det har været helt afgørende for rentefaldet, at dette ikke har undergravet realrenten (dvs. renten minus inflationen). Såvel den internationale som den danske realrente er blevet fastholdt på sit historisk høje niveau omkring ti pct.

Derfor skaber den amerikanske politik stadig problemer for de andre lande. Deres import bliver enormt dyr, fordi al handel foregår i dollars. Ikke mindst energiimporten. Ligesom den høje realrente i USA betyder, at kapitalen fra andre lande flyder til USA, eller/og disse andre lande tvinges til at beskytte deres valutaer ved at lave endnu højere renteniveauer.

Det betyder generelt, at kapitalen placeres i passive investeringer, først og fremmest statsobligationer (hjemme og i USA). Og markedet med statsobligationer er fantastisk stort, på grund af de undersøgt på statsbudgetterne der findes overalt, og især i USA, der stammer fra den opskruede rustningspolitik. Mitterrand ville have USAs rente ned og lavet nogle nye internationale aftaler, der kunne bryde dollarens dominans i handelsrelationerne.

Som sagt skete der intet. Og få dage efter mødet nåede dollarkurserne nye rekorder og renten begyndte igen at vise en opadgående tendens.

OGSÅ I DANMARK har denne tendens til rentestigning vist sig — bl.a. d. 8. juni kom en ny rentestigning på omkring en hel procent.

Efter den korte periode med optimisme og tegn på en lille forbedring i konjunkturerne fra efteråret 1982 til foråret 83 er usikkerheden nu begyndt at brede sig alvorligt. Der er nervøsitet på børserne, og på valutamarkederne.

Inflationen viser nu også igen visse tegn på stigning. Fortsætter disse tendenser står vi overfor et nyt dyk i den internationale økonomi i løbet af nogle måneder.

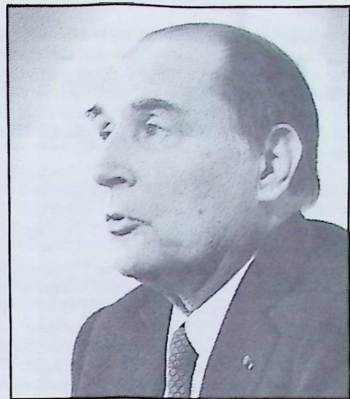
Udviklingen i Danmark er, med den ensidige afhængighedspolitik, der føres, bestemt af først og fremmest dollarkursens og den amerikanske rentes udvikling.

Men Henrik Heis peger i Information d. 11. juni også på en anden faktor, der spiller ind: »En 'valutakrise' kan (også, min bemærkning) fremkalde efter behag af de store erhvervsvirksomheder og pengeinstitutioner. En fremskyndelse af blot nogle få dage af deres betalinger til udlandet og en forsinkelse af deres hjemtagelse af betalinger fra udlandet kan med stor hast tømme valutakassen. ... Det er kapitalens »hemmelige våben«, der i afgørende øjeblikke kan give politisk indflydelse helt uden om de demokratiske institutioner. Det lykkedes at få en borgerlig regering og valutaen begyndte at strømme tilbage igen, rentefaldet kunne slå igennem og regeringen Schlüter fik en mere flyvende start end nogen anden regering har fået. Nu er hvedebrødsdagene imidlertid ved at være forbi...«

Denne mulighed må dog ses som en betinget faktor. En faktor, der grundlæggende er styret af udviklingen internationalt — i USA.

Her vil vi med meget stor sandsynlighed se et mærkbart rentefald i slutningen af året og begyndelsen af 84 — indtil Reagan igen er blevet valgt til præsident for en fireårig periode. Vi vil så få en relativ lettelse i krisen.

Men eftersom intet fundamentalt er løst, og eftersom lettelserne i økonomien øjeblikkelig bliver brugt til

investeringer i rationaliserende ny teknologi, er der intet belæg for at tro, at der er noget afgørende opsving på vej.

FOR DANMARK ER LÆREN fra Williamsburg derfor, at den danske handel må frigøres fra dollarens magt. Det kan Danmark naturligvis ikke selv ordne. Men der kan — samtidig med at man aktivt støtter Mitterrands arbejde for nye internationale valutaaftaler — gennemføres visse politiske tiltag, såsom: en kraftigere satsning på produktion for hjemmemarkedet, en frigørelse fra energifafhængigheden (herunder må aftalerne mellem staten og A.P. Møller om, at landet skal købe olien fra sine egne felter på dollarbasis, fjernes med et pennestrøg).

Der kan satses stærkere på bi-laterale handelsaftaler med større grad af vareudveksling uden om en udregning i dollars. Der kan gennemføres selektiv rentepolitik, der friholder visse produktioner fra den internationalt bestemte rente. Ligesom der kan presses på for visse restriktioner med valutahandelen. Endelig bør der pilles ved den helt uhørt høje realrente, som banker, forsikringselskaber og andre pengeinstitutter skovler ind.

Sker der ingen bevægelse henimod et brud med Japans og USAs økonomiske dominans, vil disse to lande presse citronen til det yderste — USA med spekulation og Japan med handelsdominans. Og især USAs valutapolitik vil trække de øvrige lande rundt ved næsen. Økonomien vil blive mere og mere sårbar, og under alle omstændigheder vil arbejdsløsheden vokse år efter år.

Men endnu en tikkende bombe ligger under verdens-økonomien. Den blev anskueliggjort på den nyligt afholdte UNCTAD-konference i Beograd. UNCTAD er FNs organisation for handel og udvikling.

HOVEDEMNET PÅ KONFERENCEN, hvor 150 lande deltog, var u-landenes enorme økonomiske problemer, og især diskuteredes problemerne med tilbagebetaling af den kæmpegæld, som de har oparbejdet under den tårnhøje rentes ág. Disse lån, er naturligvis optaget i dollars!

Det blev på konferencen — uden for referat — antydnet, at med denne milliardgæld til de rige lande, har u-landene

fået et våben, der er lige så stærkt som OPEC-landenes olievåben var det, indtil især Nordsøolien begyndte at flyde: Våbnet hedder en betalingsboycot!

I øjeblikket er det sådan at en række u-lande ikke engang kan klare at betale de påløbne renter af deres gæld. Og derfor står den internationale finansverden hele tiden på randen af et sammenbrud gennem en kædereaktion, der kan sætte ind, hvis en af de store skyldnere pludselig må opgøre det hele.

Da Mexico for kort tid siden var på nippet til at erklære en betalingsstandsning, rykkede den internale bankverdens brandkorps ud og gav Mexico en lang række lempelige vilkår, som bankerne selv måtte bøde for. Naturligvis mod det sædvanlige krav om indførelsen af en monetaristisk politik i landet.

Men løbet er ikke kørt hermed. U-landene skylder omkring 800 mia. dollars til den internationale finansverden. Og lande som Brasilien, Argentina, Venezuela, Chile og Peru i Sydamerika står lige overfor at være i samme situation som Mexico.

I disse lande — selv i Chile (endelig!) — viser der sig desuden en vis politisk uro. Undtagelsestilstanden i Peru er et af de nyeste eksempler. Ligesom krigene i Latinamerika er det.

ENDER DENNE URO med omvæltninger, eller fortsætter ustabiliteten blot over lang tid, vil det være umuligt for landene at passe deres ydelser på gælden. Og de nævnte lande står alene for omkring 280 mia. dollars i gæld.

Endnu bedre: Hvis u-landene virkelig skulle tage mod til sig og bruge betalings-boycot-våbnet for at få afskrevet dele af gælden og bedret betalingsbetingelserne for resten — kombineret med de velkendte krav inden for ønsket om en ny økonomisk verdensorden — ja, så vil der ske ting og sager med den internationale økonomi, ting som vil overstige oliekrisens virkninger.

Schlüter eller ej: den aktuelle situation viser en verdensøkonomi og nationale økonomier der er særdeles sårbare. Der er nervøsitet på alle markeder — og bl.a. dette er med til at fastholde depressionen. Der er ingen udsigter til opsving af varig karakter — tværtimod.

DEN POLITISKE debat om nedsat arbejdstid har fået et ekstra pift i det sidste års tid. Kvindegrupper i Socialdemokratiet og SF og disse partiers kompetente forsamlings har slået på stortromme for en nedsat arbejdstid uden fuld lønkompensation ud fra en række forskellige argumenter, samfundsøkonomiske som kvinde- og familiepolitiske.

Dele af partier som VS og DKP, bevægelser og dagspressen — her ikke mindst Informations lederskribenter — deler nu ud fra forskellige vurderinger Socialdemokratiets og SFs syn på nedsat arbejdstid uden lønkompensation.

Dette skift på venstrefløj og i progressive bevægelser, hvor det altid før har heddet nedsat arbejdstid med fuld lønkompensation, kan vise sig at blive katastrofalt, fordi der i en lovgivnings- eller overenskomstsituation vil mangle et modpres på regeringens/folketingets og LO/DAs konkrete arbejdsfordelingsudspil.

Der er efter min mening sket et højreskred i de partier og bevægelser, hvor man nu gør sig til talsfolk for nedsat arbejdstid uden lønkompensation. Dels har man kapitulert over for sine oprindelige krav i frustration og utålmodighed over, at det hidtil er gået med arbejdstidsnedsættelsen som med vejret: alle snakker om det, men ingen gør noget ved det.

Og dels er den ideologiske højrevind blæst kraftigt ind i disse partier og bevægelser, således at man nu bygger sine politiske krav på et fundament af borgerlig kriseforståelse og vilje til at ofre sig for »at løse krisen.«

I debatten om nedsat arbejdstid uden fuld lønkompensation luftes i tide og utide en række argumenter, som får lov til at svæve omkring som rene åbenbaringer og den skinbarlige sandhed, selvom de er langt ude i hampen.

FØRST OG FREMMEST er der Socialdemokratiets og SFs skrøne om, at der kun findes en bestemt mængde arbejde at fordele, og at løsningen på arbejdsløsheden derfor på kortere sigt må bestå i, at de, der er så heldige at have arbejde, går ned i arbejdstid for at skaffe flere arbejdspladser til arbejdsløse.

SDs og SFs arbejdsløshedspolitik er derfor i sin kerne en *arbejdsfordelingspolitik*, hvor en bestemt mængde arbejde skal fordeles mellem arbejdende og arbejdsløse i indbyrdes solidaritet, som det så smukt udtales.

Men arbejdsfordelingstanken er ikke blot dårlig. Den er politisk forkert og usand. For det er ikke sådan, at der altid kun er en bestemt mængde arbejde, som kan udloddes til de heldige. Det er ikke sådan, at der ikke er arbejde nok til alle. Det er faktisk lige modsat.

Idag er der en mængde arbejde, som ikke bliver udført, fordi arbejdsgiverne, folketinget og fagbevægelsen ikke finder det profitabelt nok at igangsætte det. Vurderet ud fra arbejderklassens behov er der faktisk en række samfundsmæssigt vigtige og nødvendige opgaver, der burde løses her og nu.

Det drejer sig om så vidt forskellige ting som udbygning af den kollektive trafik, gedigent socialt boligbyggeri, miljø- og egnsbevarelse, forskning i og udvikling af alternative energikilder, genbrugsproduktioner, udbygning af social-, sundheds- og uddannelsesvæsnere mv.

Det er arbejder, som det private erhvervsliv ikke vil gå ind i, fordi det ikke føler nogensomhelst forpligtelse hertil

På vej mod fordelingss

Af: MICHAEL DAM

over for befolkningsflertallet, og fordi det ikke er tilstrækkeligt rentabelt, ja, måske ligefrem er med til at undergrave det »frie initiativ«.

Men det betyder jo ikke, at der ikke eksisterer behov for sådanne arbejder, — eller med andre ord: der findes en mængde arbejde, som blot ikke bliver udført. Derfor er det også nonsens at tale om, at der kun er en bestemt mængde arbejde, som vi alle må dele. Og derfor er krav om en sådan ny produktion i offentligt regi *det væsentligste beskæftigelseskrav*.

Nu er der jo ikke råd, hævder SD og SF samstemmende. Og begge partiers økonomiske politik bygger på, at arbejderklassen skal holde for gennem indkomstpolitik og nedskæringer. Ja, SD har jo netop knæsat indkomstpolitikken som økonomisk-politisk styringsmekanisme og har samtidig erkendt, at det er uundgåeligt, at der skal spares inden for den offentlige sektor. Blot vil man — modsat Schlüter — gå »den solidariske vej«.

Derfor lyder et andet argument da også, at fuld lønkompensation ved arbejdstidsnedsættelse vil øge arbejdsløsheden. SF mener således, at der kun kan blive tale om lønkompensation til de lavestlønnede — og det ikke direkte, men gennem en ændret skattelovgivning. SD taler om et særligt »avløsningsværn«.

SDs og SFs argumenter imod fuld lønkompensation bygger på den grundholdning, at arbejderklassen skal producere og spare sig ud af krisen. Det er arbejderklassen, der skal holde for og ofre sig, så 7 magre år en gang kan blive til 7 fede år.

Selvfølgelig vil det da også hjælpe erhvervslivet, hvis arbejderklassen holder igen med lønkrav og skæres ned på kryds og tværs — i hvert fald eksporterhvervene. Hjemmemarkedindustrien vil derimod lide skade på grund af den forringede købekraft, når man ensidigt går efter at nedbringe betalingsbalanceunderskuddet og styrke eksporterhvervene.

Desuden har det jo vist sig, at når man fører en økonomisk politik, hvor indkomstpolitikken med dens

arbejds- samfundet ?

overenskomstindgreb, reallønssænkninger, nedskæringer inden for den offentlige sektor bliver grundpillen, ja, så øges arbejdsløsheden, — også selv om der i sektorer skulle ske produktivitetssøgninger.

At tro på, at der skabes væsentligt flere arbejdspladser ved nedsat arbejdstid uden lønkompensation, er derfor galt. Hertil kommer så det vanvittige i at sælge sin realen for arbejdstidsnedsættelse. Hvor mange vil iøvrigt kunne holde til en kommende 30 eller 35 timersuge uden fuld lønkompensation?

I SÅKALDT progressive kredse lyder det væsentligste argument for nedsat arbejdstid uden fuld lønkompensation: *livskvalitet fremfor forbrug*. Eller med andre ord: "nedsat arbejdstid betyder valg af fritid fremfor øget forbrug".

Her understreges ofte det kvindepolitiske og det familiepolitiske aspekt af en nedsat arbejdstid. Og det er da også sandt, at f.eks. en 6 timers arbejdsdag vil give arbejderfamilierne andre og bedre muligheder for samvær, for en ligelig fordeling af ansvaret for børn, børneopdragelse og hjem og derigennem styrke kvindernes kamp for ligestilling.

Det, der er det farlige i »livskvalitets«-argumentet, er den vanvittige afvejning: fritid kontra penge. Hvad er det i givet fald for en øget livskvalitet, man får, når ens økonomi får sig et ordentligt skud for boven ved en kraftig reallønssnedgang, og der tilmed skæres kraftigt ned på social-, sundheds- og uddannelsesområderne?

Mon ikke mange så vil opdage, at de har endnu mindre at have livskvaliteten i, når dagligforbruget af nødvendige artikler begrænses, når der ikke er råd til tøj, bøger, cigaretter, biografbesøg osv. i samme udstrækning som før? Medmindre man da tror på, at der ud af en arbejdstidsnedsættelse opstår en helt anden folkelig kultur, nye samværformer etc.

Øget livskvalitet består efter min mening i så gode muligheder for personlig og fælles udfoldelse som muligt, samt i at så mange af arbejderklassens behov som muligt opfyldes. Det sikres i denne forbindelse kun ved en nedsat

arbejdstid med fuld lønkompensation og en modgæelse af nedskæringspolitikken.

SOM STYRKEFORHOLDET mellem arbejderklassen og borgerskabet er nu, må man selvfølgelig se situationen i øjnene og erkende, at det vil blive særdeles svært at gennemkæmpe en nedsat arbejdstid med fuld lønkompensation.

Dels fordi arbejdsgiverne, regeringen, SD, SF og de faglige topledere er imod det. Og dels fordi befolkningen er blevet alvorligt inficeret af spare-bacillerne. Der er efterhånden ikke grænser for, hvad man vil gå med til for at »løse krisen«.

Derfor gælder det også om at opstille et her-og-nu-krav, som det vil være muligt at mobilisere omkring i det langsigtede arbejde for en 30 timers arbejdsuge / 6 timersdag — med fuld lønkompensation vel at mærke. 38 timer med fuld lønkompensation er et krav, der bør kunne samles om som et skridt på vejen.

Men her er det samtidig vigtigt at gøre op med det argument, der siger, at arbejdsløsheden først og fremmest afhjælpes gennem en nedsat arbejdstid.

Efter min mening er kravet om nedsat arbejdstid hovedsagelig et krav for de, der er i arbejde. Det er et krav, der vender sig mod nedslidning, og som retter sig mod mere tid til familien eller fritids- og kulturlivet.

Beregninger fra den tidligere socialdemokratiske regering og fra flere fagforbund har da også vist, at der ikke er så megen beskedigtelse i nedsat arbejdstid. Det var bl.a. det, der fik SID til at satse hårdt på kravet om betalt uddannelse i arbejdstiden.

Det vil være muligt at intensivere og rationalisere arbejdsprocesserne, således at den samme mængde arbejde stort set kan klares på kortere tid. Indførelse af ny teknologi vil mange steder kunne modgå behovet for flere ansatte.

Desuden vil der inden for industri og handel være tale om, at der ikke bliver ansat flere, da strukturen her bygger på mange mindre foretagender med få ansatte. Det kaldes officielt for »delighedsproblemet« i forbindelse med nedsat arbejdstid.

Derfor må det kræves, at nedsat arbejdstid kobles sammen med et krav om, at den samlede arbejdstidsnedsættelse på en arbejdsplads, hvadenten den er statslig, kommunal eller privat, skal udmøntes i det antal stillinger, den svarer til.

Det er et krav, der vil være »lettest« at få gennemført inden for den offentlige sektor på grund af de politiske pressionsmidler, der ligger over for arbejdsgiversiden her. Det vil næsten være umuligt at kæmpe igennem på det private arbejdsmarked med fuld lønkompensation, da det berører retten til at lede og fordele arbejdet.

Kampen for nedsat arbejdstid med fuld lønkompensation er således svær, og der er efterhånden mange faldgruber. Kræfter der før officielt propaganderede for fuld lønkompensation, siger nu det modsatte med nye argumenter. Det er overordentligt vigtigt at modgå disse argumenter fordi de er en del af underlaget for at få fagbevægelsens medlemmer og arbejderklassen til at acceptere en nedsat arbejdstid uden lønkompensation.

Sker det, at vi når så vidt, vil arbejderklassen være bombet langt tilbage, trods al socialdemokratisk snak om øget livskvalitet.

Af: TORBEN
WEINREICH

DEN TYSKE kunst - historiker Hildegard Brenner sammenligner i begyndelsen af tresserne det individualistiske

borgerlige teater med det ikke-individualistiske, kollektivistiske teater. Hun nævner frem til, at de to teaterformer var forskellige på så at sige alle områder: I menneskeskildringen, i brugen af scene og rekvisitter, og i selve dramaets opbygning. Hvor det individualistiske teaters menneske var individet, personligheden, mennesket der kæmper med sig selv, det »vidende« og det frie, så var det ikke-individualistiske teaters menneske en type, et udtryk for folket, det menneske der besejrer en fjende og endelig det »værende« menneske, som fører og lader sig føre. Og hvor det individualistiske teaters dramatiske forløb var præget af sjælelige konflikter, som var mangesidige, og som kom til udtryk i dialogen, så handlede det ikke-individualistiske teaters drama om kamp, som kom til udtryk i sceniske optrin, hvor korpartier vekslede med storladne monologer.

Brenners beskrivelse af de to vidt forskellige teaterformer kunne lige så godt være en beskrivelse af al anden kunst: Litteratur, billedkunst, musik. Også her møder vi modsætningen mellem et individualistisk og et kollektivistisk udtryk. Og alle kan vel genkende den socialistiske kunst som den kollektivistiske. Der er så blot den hage ved det, at det ikke var den socialistiske kunst, Brenner så præcist beskrev. Det var den fascistiske, og det skete i bogen »Die Kunstpolitik des Nationalsozialismus« fra 1936.

Stillet overfor dette kan en socialist selvfulgelig henholde sig til, at der i en sådan sidestilling af den socialistiske og fascistiske kunst helt er set bort fra klasseindholdet. Og det er der da også. Alligevel er der grund til at holde fast ved denne ydre lighed mellem formssprogene og strukturerne i socialistisk og fascistisk kunst. Hvem kan f.eks. se forskel på de kæmpestatuer, som

Det sande og det skønne — om kunstens og kunstnerens opgaver

blev rejst i Det tredje Rige, og dem der blev rejst i de østeuropæiske lande efter krigen. Begge steder møder vi de muskelsvulmende, fremadstormende mænd med ansigtet løftet mod et eller andet ukendt ovenfra kommende. Og begge steder møder vi de sunde, robuste kvinder, en anelse i baggrunden, bygget ind i skulpturens samlede, mandsdominerede helhed. Våben, hamre og landbrugsredskaber udgør en væsentlig del af mytologien.

Der kunne nævnes adskillige andre fælles træk, og selvom man naturligvis stadig kan og skal holde fast ved klasseindholdet i de forskellige kunstværker, er det alligevel nødvendigt at beskæftige sig mere med, hvorfor så vidt forskellige hensigter resulterer i så åbenlyst ens kunstværker.

B

LANDT forklarerne er den enkle, at alle disse kunstværker er skabt med det formål at tjene en bestemt, helhedspræget op-

fattelse af verden. Begge steder er der tale om, hvad man kunne kalde parti-kunst. Kunsten skal vise, hvad der er målet for den kamp, som udkæmpes også udenfor kunsten. Og billederne, musikken og romanerne skal ikke mindst vise, at denne kamp vil blive ført sejrrigt til ende. Kunsten skal ikke vise modsigelserne og den menneskelige tvivl og svagheit. Den skal handle om »de rene og ranke«, der fører os mod det ønskede mål. Det er en beredskabskunst, i sin form ikke væsensforskellige fra den

beredskabslitteratur, der altid opstår i lande som deltager i længerevarende krige. Det fælles for den socialistiske og fascistiske kunst — det som så tydeligt giver sig udtryk i formsprog og struktur — er kravet om skønsmaling af en i overvejende grad modsigelsesløs kamp, som uundgåeligt vil føre til sejr.

Socialisten har i marxismen en videnskab, som giver en sandfærdig beskrivelse af den historiske udvikling og menneskets måde at erkende på, samlet i den historiske, dialektiske materialisme. Kampen for det socialistiske samfund bygger på denne erkendelse af hvåd der er sandt, og en del af denne erkendelse er, at kampen for socialismen kun kan føres af mennesker samlet i et kommunistisk parti. Så at sige alle partiet, som kalder sig kommunistiske (og hvoraf en del faktisk er kommunistiske), har betragtet kunsten som et vigtigt middel i kampen for socialismen, og — når den socialistiske revolution først er gennemført — som et vigtigt middel i opbygningen af det socialistiske samfund. Kravet til kunsten har, noget forenkelt sagt, været at den skulle give et sandt og smukt billede af kampen for socialisme. Det har ikke været den socialistiske kunsts opgave at skildre alle problemerne, de uundgåelige fejl der begås, eller de nederlag der lides.

Dette krav om at kunsten skal forbinde det sande og det skønne, har radder langt tilbage i den vestlige kultur. Vi møder kravet i oldtidens riger omkring Middelhavet, og det dukker op igen og igen med jævne mellemrum, indtil det når sit højde-

punkt i *romantikken*, herhjemme indenfor litteraturen i begyndelsen af 1800-tallet, indenfor musikken og billedkunsten noget senere. De forestillinger om, hvad der var kunstens og kunstnerens opgave, som udvikledes i romantikken, er vi aldrig rigtigt sluppet af med. Kunsten som total løsrevet fra »det politiske« og »det fornuftsstyrede« og forestillingen om den fattige kunstner, der siddende på sit loftsværelse en sen natteime venter på inspirationen, mens kreditorerne er ved at sparke den frønnede træder ind, er stadig en ikke uvæsentlig del af almindelige menneskers opfattelse af, hvad kunst og kunstnere er.

skønne eller pæne, eller hvilke ord man nu bruger, kunsten skal også ligne. Og det er egentlig ikke så vigtigt, hvad tingene ligner, bare den ligner noget, vi genkender. Dette krav til kunsten er borgerskabets, og måske ikke mindst småborgerskabets krav, men det er så sandelig også de krav, der i socialismens navn er stillet til kunsten, udover at den så naturligvis skulle give et *sandfærdigt* billede af virkeligheden.

Med mellemrum har vi op gennem historien set kunstnere protestere mod de mangeartede krav om, hvad kunstværkerne skal handle om, og hvordan de skal udformes:

Der findes a-politiske, for ikke at

Men der findes også strømninger, hvor formsproget ophøjes til kunstens egentlige væsen. Kunst er form. Alt det kunsten *handler* om, har den fælles med virkeligheden, og hvis kunsten kun eller i overvejende grad vil være virkelighedsbeskriver, så behøves den slet ikke, for så bliver der ikke noget tilbage af det kunstneriske udtryk. Kunsten kan imidlertid skabe sin egen virkelighed, som et modspil til den mere direkte erkendelige virkelighed. Disse strømninger udkrystalliserer sig ofte i det, man har kaldt »kunst for kunstens skyld« eller i det man med alle dets forskelligheder kalder for »modernisme«.

SKØNHEDSKRAVET til kunsten lever i bedste velgående, og man burde i virkeligheden nok kalde det for *forsønnelseskravet*, for det er ikke enhver form for skønhed, der accepteres. Det der skal forsonnes er det, vi kan sanse med vore egne sanser, det vi kan se, det vi kan høre, det vi kan genkende i vore omgivelser, med andre ord: Det er ikke nok at kunstværkerne er

sige anti-politiske, strømninger. Man erklærer kunsten for fri for alle mulige ydre påvirkninger og postulerer, at kunsten har sin helt egen verden, hvor de politiske kategorier ingen betydning har. I stedet arbejder man med »evigtgyldige« temaer og sandheder. Døden og kærligheden er vores allesammens død og kærlighed. Den lader sig ikke beskrive eller analysere ved hjælp af politiske begreber. Der er værdier der står udenfor, og over, det politiske. Sådan argumenterer man.

ETOP i disse år oplever vi ovenpå 1970-ernes virkelighedsbeskrivende kunst de omtalte modstrømninger. Vi har fået en

nymodernisme indenfor lyrikken, i mere rendyrket form hos en digter som Bo Green Jensen, i en mere samfundsrelateret form hos bl.a. Michael Strunge og andre af dem, som man noget overfladisk har kaldt for punk-digtere. Og også de »evigtgyldige«, »almenn menneskelige« problemer har fået en ikke uvæsentlig plads i 1980-ernes kunst.

Al erfaring viser, at de erklærede a-politiske eller »anderledes«-politiske strømninger har endog meget svært ved at holde sig fri af de nok så nærværende politiske strømninger i samfundet. Det er i denne forbindelse værd at minde om at en usædvanligt stor del af de franske, tyske og italienske ekspressionister fra 20-erne i deres forherligelse af det at *handle* ikke overraskende endte som nazister og fascister — nogle af dem dog som kommunister.

Men hvad er da kunstens og dermed kunstnerens opgave? Svaret er selvfølgelig bestemt af politiske interesser. Borgerskabet ser gerne en kunst, der forherliger netop borgerskabet og de (små)borgerlige værdier. Og kan borgerskabet ikke få det, fordi det er de fleste kunstnere imod, så kan borgerskabet da nøje sig med, at kunsten i hvert fald ikke bliver åbenlyst systemkritisk og måske endda socialistisk. Så hellere støtte de erklærede a-politiske eller »kunst for kunstens skyld«-strømninger.

Man vil hellere lade sig pirre og forarge af kunstværker, som man ikke forstår en tøddel af (»det er der nok heller ikke andre der gør, så er de nok ikke så farlige«), ja man vil endog hellere tages ved næsen og betale det hvide ud af øjnene, mens mere jordbundne og mindre velhavende mennesker får sig et billigt grin, end man vil have en kunst, der alt for meget ligner noget man frygter.

EN hvordan skal en socialist svare på spørgsmålet om kunsten og kunstnerens opgave? Man kan selvfølgelig slå efter hos Marx, Engels, Lenin og Mao, men sandt at sige er der ikke meget at hente, andet end nogle krav om at kunsten skal tjene folket og partiet, og det er næsten altid i konkrete situationer blevet til det, som man under ét kalder for *socialrealisme* — vel at mærke sådan som Maxim Gorkij definerede den i sin berømte tale på den første alrussiske forfatterkongres i 1934. I de perioder, hvor man i socialistiske lande har haft en forholdsvis åben kulturpolitik, altså hvor de hundrede blomster har blomstret, har vi fået fremragende kunstværker, som ofte har forholdt sig meget frit til formelle krav om form og indhold. I de perioder, hvor man har en restriktiv kulturpolitik har vi — bl.a. under kulturrevolutionen i Kina — set kunstværker, bl.a. romaner, som får den vestlige verdens ugebladslitteratur til at fremstå med hidtil uerkendte kvaliteter. Et ikke særligt opmuntrende forløb kan vi se i Sovjet i 1920-erne og 30-erne. Straks efter revolutionen begyndte man at eksperimentere med kunsten, både hvad form og indhold angik. Det var i sandhed de hundrede blomsters periode. Aldrig før eller siden har så mange mennesker i noget land i den grad givet udtryk for deres erfaringer og visioner i kunstnerisk form. Vi så en blomstrende plakatkunst, en folkelig såkaldt fakta-litteratur og store nyskabelser indenfor poesien. I slutningen af 1920-erne og i 1930-erne blev så flere forfatter- og andre kunstnersammenslutninger forbudt, og kun en af de hundrede blomster fik lov at være der: En bestemt og meget

snæver opfattelse af hvad der var kunstens funktion i et socialistisk samfund, fratos kunstnerne deres mulighed for at udvikle formsproget, og i øvrigt også for at kritisere de fejl som blev begået i det sovjetiske samfund.

UNST egner sig utroligt godt til at vise og påvise, og til at skabe modforstillinger, til at få os til at se *anderledes* på verden, og til at give udtryk for visioner. Men indsnævrer man — f.eks. i socialismens navn — kunstens opgave til at være at skønsmale det sidst vedtagne principprogram, og måler man al kunsts kvalitet, både hvad angår form, indhold og holdning, i forhold til udsagnene i et parti-program, så er kunsten blevet overflødig. Så kan man lige så godt ansætte en konditor, som kan lave store og prangende, glasurgiltrende kageslotte.

Jo mere kunsten ligner det *billede* af virkeligheden vi har i hovedet, jo mere unødvendig er den. Men det betyder ikke, at kunsten skal undlade at skildre Virkeligheden med stort V. Vores virkelighedsbilleder er jo nemlig præget og formet af de herskende ideologier i samfundet. Alt for sjældent ser vi virkeligheden som den er. Alt for ofte ser vi kun underlige, deforme spejlbilleder af den. Hvor kunsten viderebringer disse deforme billeder, bliver den reaktionær. Hvor den viser os Virkeligheden som modspil til vores virkelighedsbillede, bliver den progressiv, omend ikke nødvendigvis socialistisk i den forstand, at kunstneren giver udtryk for en samlet socialistisk virkelighedsopfattelse. Det er halsløs gerning at kræve af hver eneste kunstner, hvis værker vi konfronteres med, at han eller hun skal være socialist. Og fuldstændig tåbeligt er det, når ikke socialistiske kunstnere kaldes reaktionære, blot fordi de ikke er socialister. Der findes naturligvis reaktionære kunstnere, og de har ingen interesse i *denne* sammenhæng. Og så findes der en endog meget stor gruppe kunstnere, som uden at være socialister kan lære os en hel masse om den verden vi lever i. Og dem afviser vi selvfølgelig ikke, lige så lidt som vi afviser de

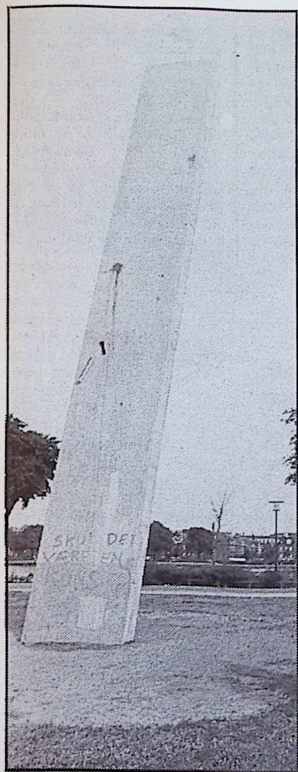
ikke-socialister, der i fredskampen går mod begge supermagter, der i OOA går mod atomkraft, og som i fagforeningerne går mod den krisepolitik som føres af både socialdemokratiske og åbenlyst borgerlige regeringer.

AD OS SE på to eksempler på kunst skabt af ikke-socialister — som har et progressivt indhold, fordi de kan være

med til at skærpe vores opmærksomhed overfor den virkelighed vi lever i og er en del af.

Den belgiske maler *René Magritte* (1898-1967) beskæftigede sig gennem hele sit liv i sine billeder og i kunstpædagogiske sammenhænge med forholdet mellem kunsten og virkeligheden. Igen og igen mindede han om, at selv den mest realistisk afbildede virkelighed aldrig kunne erstatte selve Virkeligheden. Han påviste, at kunsten måtte være noget andet end (og for ham mere end) virkeligheden, nemlig en fortolkning, som gjorde vores opmærksomhed over for Virkeligheden større. Nok skabte kunsten sin egen virkelighed, synsindtrykket fra maleriet var faktisk til stede, men det blev aldrig nogen erstatning for Virkeligheden. Et af hans kendteste billeder viser et vindue med brune gardiner. Gennem vinduet ser man ud over et landskab, som består af en sti, et træ og nogle buske i forgrunden og nogle trævækster i baggrunden. Himlen er dækket af hvide skyer. Men foran vinduet har han placeret et staffeli med et lærred. På dette lærred findes en hundrede procent nøjagtig gengivelse af den del af landskabet, som lærredet dækker på billedet. Lærredet virker som en glasrude, hvorigennem man kan se det maleren har malet. Billedet får betragteren til at standse op og studse. Og det første spørgsmål der melder sig er vel: Hvorfor male det billede, som ses på staffelet, når man lige så godt kan se ud af vinduet? Når dette spørgsmål først er stillet, bliver en hel masse kunst lige pludselig underligt betydningsløs. Samtidig minder Magritte med dette og i øvrigt adskillige andre billeder os om, at vi på grund af billeders (Magrittes tids malerier, fotos og tegninger: i dag også, og

ikke mindst, billeder på TV) to-dimensionale gengivelse af omverdenen også selv bliver tilbøjeligt til at betragte virkeligheden som todimensional, som et billede der står foran os, og ikke som en virkelighed vi kan trænge ind i og gøre noget ved. Helt tydeligt viser han det i et billede, hvor man igen ser et vindue med brune gardiner. Ruden er smadret, og glasstumperne ligger på gulvet. Gennem vinduet ser vi solen over et landskab, men — og det er selvfølgelig det vigtige — på glasstumperne ses præcis det samme som i det samme landskab, liggende som et puslespil på gulvet. Magritte viser betragteren, at selvom vi oplever det som det samme synsindtryk, er der en himmelråbende forskel på de to »billeder«. Og helt pædagogisk bliver Magritte i et billede fra 1928-29 som

hedder »L'usage de la parole« (»Brugen af ord«). Her ser man en pibe og nedenunder står ordene »Ceci n'est pas une pibe« (»Dette er ikke en pibe«). Adskillige har formentlig rystet på hovedet, da dette maleri første gang blev vist frem. For enhver kunne jo se, det var en pibe. Og selvfølgelig er det så alligevel ikke en pibe. Det er et *billede* af en pibe, og dette billede kan aldrig erstatte den rigtige pibe. Enkelt og pædagogisk: Man kan ikke gennem billeder, og kunst i det hele taget, erstatte virkeligheden. Denne meddelelse til omverdenen i slutningen af 1920-erne er ikke mindre vigtig i dag, hvor vi er godt på vej til at erstatte især børns *egen* virkelighedstilkendelse med en andenhånds-tilkendelse gennem medier, især TV. Det meste af den viden om og oplevelse af virkeligheden som børn idag får, stammer fra TVs og andre mediers virkeligheds-gengivelse. Det fører til en enorm passivitet hos børn. De vænnes til, at det, de ser og oplever, kan de ikke gøre noget ved, andet end at de selvfølgelig kan skifte program, og mulighederne for programskift forøges ganske betydeligt indenfor de næste 5-10 år. På denne måde opdrages børn, mere eller mindre skjult, til at opfatte verden som uforanderlig. Jo, nok kan den forandres, men ikke af mig!

Magritte var mig bekendt ikke socialist, og en erkendelse af de sammenhænge, som Magritte erkendte, og som han fortalte videre i sine malerier, fører ikke nødvendigvis med sig, at det socialistiske samfund rykker nærmere. Omvendt kan man sige, at uanset hvor meget man kalder sig socialist, så kommer man ikke målet nærmere, hvis man ikke lærer af Magritte og de mange andre kunstnere, der fortæller netop det, som Magritte viser os.

ET ANDET eksempel på et kunstværk, som ikke i sig selv er socialistisk eller er skabt af socialister, er den efterhånden berygtede »Fredens port« på hjørnet af Tagensvej og Blegdamsvej, lavet af Stig Brøgger, Hein Heinsen og Mogens Møller.

Kunstværket fremstår som en høj, skæv betonkonstruktion, forsynet

med et lille lysende neonrør et stykke oppe på den ene side. Tæt ved neonrøret ses et nøglehul. Denne »Fredens Port« har fået en strøm af tilnavne, bl.a. »Skamstøtten«, og den hånes for sin hæmningsløse grimhed. Og den er grim. Og den skal være det. Kunstnerne har næppe nogensinde forestillet sig, at den skulle opleves smuk, men de er løbet ind i de vante forestillinger om at kunstnerens opgave er at skabe det sande og det skønne, og er det for meget, så i hvert fald det skønne. »Som om byen ikke er grim nok i forvejen«, er der sikkert nogen, der argumenterer, og på mange måder har de ret. Også kunstnerne vil sikkert give dem ret. For meget tyder på, at kunstnerne har villet minde os om, mens tid endnu er, hvad det er for en by Weidekamp og hans folk er ved at skabe. Konsekvensen af byplanlægningen i København — eller manglen på samme — er en by, hvor ingen overhovedet vil registrere »Fredens Port«s eksistens, for det vil være en by klædt i beton, kun oplyst af enkelte grillbarers blinkende røde og blå neonrør. Og i dette menneskefjendske landskab skal mennesker bo — på »Fredens Port« symboliseret ved nøglehullet.

Alle de negative reaktioner mod »Fredens Port«, inclusive overmalingen af søjlen, er som sådan sunde og rigtige reaktioner. Problemet opstår, hvis søjlen kommer til at fungere som en slags fluepapir for de aggressioner, som hellere skulle rettes mod selve betonbyggeriet, den manglende planlægning og det konservativt-socialdemokratiske styre i København. Hvis »Fredens Port«s modstandere tog konsekvensen af deres modstand, så var det ikke porten det først og fremmest gik ud over. Portens mål må være at overflodiggøre sig selv, og overflodig er den den dag København bebygges på en anden måde end nu, så overflodig at alle kan glæde sig til den folkefest det må blive, når vi lader civilforsvarets sprængningskommando, eller hvem det nu bliver sprænge betonsojle, neonrør og nøglehul i luften.

Magrittes malerier og Brøgger, Heinsen og Møllers skamstøtte over den københavnske byplanlægning er påmindelser uden egentlig skønhed. De er sandheden nærmere, og det er ikke nødvendigvis nogen dårlig ting i en uskøn verden.

Kritiser den politiske økonomi

Svend Aage Madsen (SAM) har i KT 3 og KT 4 skrevet om nogle samfundsekonomiske spørgsmål, hvoraf jeg vil trække to frem, fordi de fortjener en kommentar. De to spørgsmål er:

- 1) drivkraften i den kapitalistiske økonomi frem til og gennem krisen.
- 2) muligheden for et nyt økonomisk opsving.

Lad os starte med at se på det første spørgsmål: Hvad er drivkraften i den kapitalistiske økonomi?

Her mener SAM, at det er den offentligt skabte efterspørgsel, der siden 2. verdenskrig er "... hele grundlaget for kapitalismens udvikling og højkonjunktur." Bl.a. skulle det være den statslige efterspørgsel, der var og er årsag til monopoliseringen (se KT 4, side 38).

Økonomiens indre love

Nu er grundlaget for kapitalismens udvikling jo de indre love i økonomien, og ikke en overfladisk — men godt nok vigtig — tendens ved en periode. Betragtninger over den statslige efterspørgselspolitik er trods alt kun betragtninger over systemets bevægelser på overfladen. Disse betragtninger er selvfølgelig nok så centrale, når vi skal forstå sætningerne ved udviklingen, men de kan ikke bruges som grundlag for udviklingen.

Det kan lyde som en spidsfindig, teoretiserende indvendning, men ikke desto mindre er det afgørende, netop at kunne gå bag om den umiddelbare virkelighed og afdække de fungerende drivkræfter. Det er det, som er kritikken af den politiske økonomi. Og efter en analyse af den økonomiske udvikling må det være opgaven for kommunister, at kunne afsløre og forklare udbytningsforholdet, afsløre det politiske i økonomien, som en begrundelse for, hvorfor der er økonomiske årsager til, at vi ønsker et socialistisk Dan-

mark. Og set i det lys må vi være i stand til at kunne forklare de aktuelle sættræk og den økonomiske udvikling ud fra de helt klare *almene* love, som findes i kapitalismen.

De love, der styrer den ka-

proces. Det er selvsagt en umulighed. Markedet kan ikke bare vokse i det uendelige, idet arbejderklassens købekraft i høj grad udgør markedet. Derfor sidder borgerskabet i et dilemma: Øges arbejderklassens løn for at udvide markedet, ja, så mindskes udbytningen og dermed profitten for den enkelte kapitalist. På et tidspunkt bryder det dilemma ud i åben konflikt, grænsen for

grundlaget for kapitalismens økonomiske udvikling. Grundlaget for udviklingen efter 2. verdenskrig er ikke — som SAM skriver — den statslige efterspørgselspolitik. Grundlaget er de indre modsigelser i økonomien. Den statslige efterspørgselspolitik er derimod en central tendens, der kan være med til at forklare længden på højkonjunkturer og længden af depressionen.

pitalistiske økonomi er først og fremmest afdækket af Karl Marx. I stikordsform går hans beskrivelse ud på, at borgerskabet udbytter arbejderklassen, idet arbejderklassen kun får en løn, der svinger omkring arbejdskraftens værdi. Resten af de værdier (merværdien), som skabes gennem produktionen beholder borgerskabet og øger herigennem sin kapital. Selv kalder borgerskabet denne proces for en rimelig forrentning af den investerede kapital. Den nye øgede kapital skal atter forrentes gennem produktion, men eftersom startkapitalen den gang er større end før, så må slutkapitalen også være større. Ellers er forrentningen faldet. Eller sagt med andre ord: Kapitalen skal hele tiden forsøge at modvirke profitratens tendens til at falde.

Kapitalen er kort sagt nødt til at vokse hele tiden, men da produktionen først realiseres i ny kapital i det øjeblik værerne sælges, ja, så må der hele tiden være nye og større markeder, hvis kapitalismen skal udvikle sig i en glidende

markedets udvidelse er nået, og overproduktionskrisen slår igennem. Salget falder, lagrene vokser, firmaer lukker, investeringerne falder, lønningerne falder, produktionen stagnerer eller går ned og arbejdsløsheden vokser. En del af den opsvulmede mængde kapital destrueres herved og forældede produktionstyper bukker under, således at der er mindre mængde kapital at forrente ved et nyt opsving. Kapitalen centraliseres, og der renses ud, så et nyt opsving kan afløse depressionen.

Kapitalismen er et skørt økonomisk system, der i krisetider skal gennem en destruktiv renselsesproces, før der igen er basis for en ny opgang. Den egentlige drivkraft i dette system er ikke en planmæssig tilfredsstillelse af befolkningens behov, men derimod at den enkelte virksomhed skal sikre og udvide sin profit først og fremmest gennem udbytning af arbejderne, men også gennem konkurrence med andre virksomheder.

Det er i korte, populære vendinger beskrivelsen af

Eller sagt på en anden måde: Den statslige efterspørgselspolitik har virket i forhold til og påvirket de indre modsigelser i økonomien, således at den kunstigt skabte efterspørgsel i en periode har kunnet være med til at forlænge højkonjunkturer. Men fordi staten på det område forsøger at optræde som regulator af den kapitalistiske økonomi, bliver det forhold ikke straks det styrende for udviklingen.

Monopolisering og internationalisering af kapitalen

Efter i det ovenstående at have set på forholdet mellem de bagvedliggende indre modsigelser i økonomien og de aktuelle tendenser, så lad os gå over til at se på nogle aktuelle tendenser i forhold til hinanden.

SAM hævder, at den statslige efterspørgselspolitik er den dominerende tendens, der kan forklare øvrige forhold, som f.eks. kapitalens monopolisering og internationalisering. For mig at se, er der her tale om en kraftig

overvurdering af betydningen af den statslige efterspørgselspolitik. Istedet vil jeg i det følgende argumentere for, at man ser den statslige efterspørgselspolitik på den ene side og kapitalens internationalisering og monopolisering på den anden side som to sideløbende udviklinger, der gensidigt påvirker hinanden og sætter rammerne for hinanden.

Produktionen af varer er stadig næsten udelukkende i den private kapitalers hænder, og selvom staten regulerer afsætningsmulighederne, så sker det inden for den kapitalistiske økonomis rammer. Men den private kapital regulerer også udviklingen. Udbuddet afpasses efter efterspørgslen via aftaler mellem de producerende firmaer. De store koncerner skærer selv meget hurtigt ned på produktionen, når markedet indskrænkes. De udskiller urentable dele, og rekonstruktioner afløser dramatiske krak.

De to centrale tendenser i den kapitalistiske økonomi udtrykker i én form den økonomiske side af modsætningsforholdet mellem det private og det statslige borgerskab. Hvor den statslige regulering af økonomien, som frem til 1973 fortrinsvis skete ud fra Keynes økonomiske filosofi udtrykker det statslige borgerskabs politik, så er monopoliseringen og internationaliseringen udtryk for det private borgerskabs økonomiske styrke.

At det statslige borgerskab må gribe til *efterspørgselspolitik* er i virkeligheden udtryk for, at det private monopolborgerskab har den afgørende kontrol og magt over investeringer og produktion. Ellers ville staten i en helt anden målestok gribe ind i disse områder. Staten må derfor tilrettelægge en krisepolitik, der ret ensidigt tilgodeser det private monopolborgerskabs økonomiske interesser. Den statslige efterspørgselspolitik bliver tilrettelagt på baggrund af monopolernes næsten suveræne afgørelser på områder som varens pris og produktionsomfang, tilrettelæggelse

og udvikling. På olieområdet kan man f.eks. opleve, at de multinationale olieelskaber under krisen stort set selv fastsætter priserne, omstiller produktionen efter de nye markedsmuligheder og investerer i andre produktioner. Omvendt må man sige, at det private monopolborgerskab er nødt til at arbejde indenfor de økonomiske rammer, hvor det er den offentlige sektor, der regulerer og har den afgørende kontrol. Det er områder, der kaldes helhedsløsninger, og som omfatter spørgsmål, som lønninger, skatter og offentlige udgifter og initiativer. Men det er også områder, som det private monopolborgerskab har en interesse i at det offentlige regulerer.

Uenighederne om den private kapitalis styrke, og om den statslige efterspørgselspolitik har været grundlaget for kapitalismens udvikling, viser sig også, når SAM hævder, at det er via den offentlige regulering, at krisepolitikens kerne realiseres: 1) at der destrueres kapital, 2) at urentable produktioner skæres væk og 3) at der investeres i ny billigere teknologi. Tværtimod er det i høj grad også ved private tiltag, at denne krisepolitik realiseres. Destruktion af kapital og bortskæring af urentabel produktion sker dels ved at staten ikke længere pumper købekraft ud til arbejderklassen og skærer ned på ordrene til den private kapital på drifts- og anlægsområdet, og dels sker det efter et traditionelt mønster inden for den private kapital, hvor virksomhedslukninger fører til yderligere centralisering. Og det tredje punkt i vejen ud af krisen — investeringer i ny teknik — er idag hovedsageligt koncentreret indenfor den private sektor. Og det er trods alt det sted, der i fremtiden bliver profit at hente, hvor de to andre punkter er elementer i renseprocessen.

Det teknologiske oprør

Lad mig så gå over til det andet punkt, som jeg i indledningen skrev jeg ville

kommentere i SAMs artikler, nemlig spørgsmålet om muligheden for et nyt økonomisk opsving.

SAM mener ikke, der kan komme et nyt opsving i den økonomiske vækst, fordi en forudsætning for et nyt opsving skulle være stigende efterspørgsel. Og efterspørgslen skulle ikke kunne ændres med den store skare af arbejdsløse, som stadig vil findes.

Under den nuværende depression — der er den længstvarende i kapitalismens historie — fortsætter priserne deres himmelflugt, og de rensende virkninger har svært ved at slå igennem. Vejen ud af krisen for kapitalismen bliver derfor fra starten at sætte meget hårdt på billigende teknik. Det er meget utraditionelt at komme ud af økonomiske kriser på den måde — det er faktisk første gang, det sker, og årsagen til, det sker, findes — som sagt — i, at monopoliseringen og den voksende statslige forgældelse, gør det svært for de rensende virkninger at slå fuldt igennem.

Blandt andet derfor fortsætter inflationen. Men det er meget tænkeligt, at kapitalismen kan komme ud af krisen på den måde, fordi der ligger en teknologisk revolution forude, hvor vi til idag kun har mærket fødselsveerne.

Den teknologiske revolution vil derfor efter alt at dømme kædes sammen med et økonomisk opsving, der især kommer de dele af det private, statslige og faglige borgerskab til gode, som allerede nu satses på den udviklingsvej.

Et sådant opsving vil indeholde nogle besynderlige karaktertræk ud fra kapitalistisk målestok, men alligevel må vi kalde det et opsving i økonomisk forstand, fordi der vil være tale om stigende investeringer, en opsvulmende væreproduktion, stigende profitter og kapitalakkumulation inden for den del af produktionen, der satses på ny teknologi. Efter alt at dømme vil der under opsvinget stadig være en stor og voksende gruppe arbejdsløse,

fordi den nye teknologi netop er så lidt arbejdskraftforbrugende. Det er et helt unaturligt karaktertræk for en kapitalistisk højkonjunktur, og det vil unægteligt på helt afgørende vis påvirke de politiske muligheder.

Et opsving af denne type vil føre til kraftige forskydninger indenfor borgerskabet. Den del af borgerskabet, der er knyttet til den gamle produktionsmetode, og som ikke i tide kan omstille sig til den nye teknik, vil blive rendt over ende. Flere dele af det nuværende indflydelsesrige borgerskab vil blive gjort overflødigt.

Ligeledes vil et opsving baseret på ny teknik indeholde grundlaget for en ny dybtgående og mere alvorlig krise. Der vil være tale om samfundsmæssige ændringer af samme omfang og ufattelighed, som den industrielle revolution i sin tid satte på dagsordenen, og med alle de politiske udviklingsmuligheder, som det fører med sig.

De perspektiver for den økonomiske udvikling og den teknologiske revolution må gennemarbejdes langt mere af KAP, og især må vi analysere de politiske følger af udviklingen. Måske bliver *oprøret* en af de politiske udviklingsmuligheder, ligesom den industrielle revolution i sin tid gav politisk mulighed for Pariserkommunen og Oktoberrevolutionen, som det norske AKPs formand Pål Steigan antydede på et debatmøde i København den 5. juni i år.

For yderligere argumentation henviser jeg til indlægget i KT3, 1983, side 40: »Krise i Danmark — en kritik» som jeg er medforfatter til.

Desuden findes der brugbare facts og analyser i: »Monopolernes internationale krise» fra KT 3, 1975, side 17.

Endelig vil jeg opfordre til, at flere blander sig i debatten om økonomi og reformpolitik, og til at KAP starter nogle studiekredse om den politiske økonomi, krise og reformpolitik.

Niels Munkvad.